MILE BUDAK

SAN O SREĆI

5865

IZVANREDNO IZDANJE
SUVREMENE KNJIŽNICE »MATICE HRVATSKE«
KOLO V.

MILE BUDAK

SAN O SREĆI

STARA PRIČA ZA NOVA POKOLJENJA

KNJIGA PRVA

II. IZDANJE

TISAK „TIPOGRAFIJE" D. D. U ZAGREBU

MILE BUDAK

SAN O SREĆI

STARA PRIČA ZA NOVA POKOLJENJA

KNJIGA PRVA

ZAGREB 1940

IZDANJE »MATICE HRVATSKE«

NACRT ZA KORICE IZRADIO OTON POSTRUŽNIK
UVEZ: KNJIGOVEŽNICA BOGOMIL ŠOBAN

Uspomeni

svoje divne žene

Pisac

PRVI DIO

Ja sam ruža Saronska, ljiljan u dolu. —

Što je ljiljan među trnjem, to je draga moja među djevojkama.

Što je jabuka među drvećem šumskim, to je dragi moj među momcima; žeđah hlada njezina, i sjedoh, i rod je njezin sladak grlu mojemu...

Pjesma Nad Pjesmama.

Kavana je puna dima. Svijetla svjetiljaka teško probijaju kroza nj i slabo, neveselo osvjetljuju blijedo-žuta lica kavanskih gostiju. Danas ih je nešto manje nego redovno, no ipak još uvijek toliko, da dvoranu pune čudnim, prigušenim žamorom. Kod većine stolova vlada svečani tajac, koji je došao u ljudske duše, a da one i ne znadu, kako, otkuda i zašto, dok se kod nekih toliko galami, da se jedva razabiru riječi i najbližih susjeda. Kod jednog stola, tamo u kutu, blizu sobe za kartanje, vlada potpuna šutnja i grobni mir. Oko njega sjede četiri mladića. Po vanjštini sudeći bit će đaci, koji nemaju nigdje nikoga, kod koga bi mogli provesti božićne blagdane, pa da zaborave, da ta svečanost uopće i postoji, nastoje da dotuku svoje vrijeme kao i svakoga drugog najobičnijeg dana. Dvojica igraju šah. Zadubili se i uporno, bez umora, turaju po platnu ukočene likove. Treći puši nekakovu prostu cigaru i kibicira, udarajući od časa do časa prstima po stolu, dok četvrti drži pred sobom novine i neprekidno bulji u neku nepomičnu točku na počađalom zidu. Mršav je i blijed.

Oko drugog stola, kraj njih, sjedjelo je pomiješano društvo gospode i gospođa. I ovi su veseli. Viču, ustaju, mašu

rukama, smiju se, piju i puše kao age i begovi. Među njima sjedi neka mala, ljepušna gospođa. Odbija velike dimove, smije se i gađa — tobože nehotice — komadićima šibica svoje susjede sveučilištarce. Oni to nijesu primjećivali. Ne opaziše ni onda, kad pogodi baš u lice onoga blijedog mladića. On se trže, malo se strese, kao da je preko njega preletjela laka groznica, nalakti se, pa se zatim i sam zagleda u šah.

— Neosjetljivi su — reče maloj gospođi njezin susjed s lijeve strane i nasmije se.

— Debele muške kože — je li?! Slabo reagiraju.

— Držim, da je kod njih drugi uzrok. Gledajte na drugu stranu. I tamo su sami muškarci, a sveučilištarci kao i ovi. Pokušajte s njima tu istu šalu, pak ćete vidjeti, kako reagiraju.

— Oni već sada reagiraju.

— Na što, na što reagiraju, ako se smije znati?!

— Tako... Gledaju neprestano ovamo. I namiguju.

— Vi rekoste, da reagiraju. Dobro da znamo, da ste ih vi izazvali, a da oni samo — reagiraju.

— To ja nijesam rekla. Vi izvrćete.

— Molim, reagirati se može samo na izazov. Da ih nijeste izazvali, oni bi bili mirni. To je jasno.

— Možda bi ta jasnoća bila moguća i posve očita u drugim prilikama, dok je ovdje posve mutna. Pogledajte ih samo, što rade. Te ne treba izazivati.

Tamo kod onog stola, o kome je govor, sjedi pet, šest mladih ljudi, razigranih, zajapurenih i pijanih od veselja, alkohola, nikotina i nepromišljenosti. Pjevaju, viču, drže nazdravice, udaraju po stolu, na sve strane oko sebe dobacuju doskočice i skrivećki namiguju ženama, a češće se i grle i ljube.

— Vidite ih, što rade — reče mala gospođa. — Ko bijesni satiri ili razdragane bake.

— Vi biste voljeli — šane gospodin — da vas dvori taka baka, kao što su te kod onog stola.

Gospođa zamahne na njega svilenom, namirisanom maramicom, a zatim je žurno ustegne i prinese na svoja mala crvena usta.

— Vatreni su to momci, draga moja!

— Poznate li kojega?

Prije nego je gospodin dospio odgovoriti, zaori kod onog stola burno klicanje:

— Živio naš Roko! Živio naš pjesnik Roko! Čujmo ga!

— Šta to viču: pjesnik Roko? — upita gospođa.

— Da. Tako viču.

— Znate li, tko su? Poznate li toga pjesnika?

— Tako. Malo. To vam je onaj, što se tamo zavalio na divanu i zamislio se, kao da je izgubio tri tovara nekovana blaga. Izazivlju ga, da govori.

— Pjesnik je?

— Ph... Tako. Papir je jeftin i strpljiv, a i čitači mogu mnogo podnijeti.

— Jesu li to sve đaci?!

— Da. Juratuši. Sve ih lično ne poznam. Nemojte tako napadno gledati. Previše ih izazivljete.

— Je li vam krivo?

— Ni najmanje. Samo ne bih želio, da vi izazivljete, a da se ja onda moram tući.

— Toga se ne bojte. Ako dođe do dvoboja s onim malim pjesnikom, hvala na zamjeni. Sama ću se s njime tući.

— Ali...

— Izvolite reći.

— Sigurno ćete — pasti.

— Zlatan je dečko. Jednostavan, a ja volim jednostavne stvari.

— Nekakav lipov svetac.

— Ne dajte, za bora, da iz vas progovara zloba — ukori ga lijepa gospođa. — Već se bojite u svojoj taštini, da bi tkogod mogao biti ljepši i miliji nego vi.

— Toga se ja ne bojim.

— I ne trebate, jer je to sigurno. Gledajte ga samo, kako mirno sjedi. Posve je trijezan i ništa se ne pača u viku i buku svojih drugova. Zlatno stvorenje.

— Ja mislim, da je vrlo umišljen.

— A ja naprotiv mislim, da je vrlo čedan. Umišljene se veličine drže posve drukčije.

Ostalo se društvo nije miješalo u njihov razgovor. Čini se, da su se bili dobro razdijelili i razmjestili, pa su svi bili zabavljeni svojim posebnim razgovorima, koliko ne bi nastala sveopća vika oko kojega zajedničkog predmeta.

Kavana prikazuje mali svijet onih, koji ni u badnjoj noći nemaju kod kuće da što traže ili pregore, pa su svi slobodni, bez međusobne smetnje i zabune.

I ovo bi dvoje moglo nesmetano nastaviti svoj razgovor, da ih ne prekinu gromorni glas velikih zvona stolne crkve. Zvuk odjekuje preko osvijetljenoga, živog grada čarobnom snagom, koja se nikada ne može čuti po danu. Noć mu daje posebnu moć, zavijenu u neke prodirne prizvuke, koji otvaraju i najtvrđe srce.

U kavani zavlada načas tišina, pritajeno slušanje, kao da nijesu nikad čuli te skladne glasove, a iza toga se rasprede s tim življi razgovor, čestitanja i pjesme. Jedini stol, koji ostade miran, to je stol neumornih šahista. Nijesu se ni ganuli.

— Gledajte, gledajte — reče mala gospođa svom susjedu — koliko svi paze svoga druga pjesnika.

— Vidim, vidim.

— Svi najprije njemu čestitaju.

— Pijane glave...

— I vaša očita zloba! — dometne mala gospođa.

U razgovoru ih prekide gromorna i neskladna pjesma veselih đaka:

»U sej vrime godišta
Mir se svitu navišta...«

Pjevali su čistom ikavštinom i savršenom kakofonijom.

— Sigurno su Ličani.

— Vjerojatno, ako je slobodno suditi po milozvučnim glasićima! — dobaci gospodin.

— Nemojte vi tako! Ja poznam mnoge Ličane, koji divno pjevaju. Sad sudim samo po izgovoru.

— Da, ima po gdjekoji, kojega donekle može i slušati čovjek velike strpljivosti i debela uha, to dopuštam, ali da ni takih nema mnogo, na to polažem glavu.

— Pikolo! — zovne gospođa dosta oporim glasom.

— Što izvolite? — upita je gospodin, pokazujući svojim kretnjama, da je spreman sam je poslužiti.

— Htjela bih nešto, što će vama biti vrlo milo.

— Onda mi možete reći.

U isti čas stupiše pred njih crne hlačice, mali frak i visok bijeli ovratnik. U tome si svečanom »mundiru« jedva mogao naći sitno lice i svijetle djetinje očice. Sav je bio kao dobro namazana čizma poodrasla graničara.

— Zapovijedajte! — reče mali piskutljivim glasom, okrene se od njih, pokrije usta bijelim ubrusom i umorno zijevne.

— Odnesi ovo onom gospodinu u plavom odijelu, što sjedi kod prvog prozora nadesno — reče gospođa spuštenim glasom i pruži mu kitu cvijeća.

— Molim, što ću reći? — upita mali stoičkim mirom, i ne trenuvši okom.

— Recite, da mu želim sretne blagdane.

— Ne smijem reći, od koga je?

— Ne. Nego gledajte doznati, tko je on i kako se zove.

— Ono je gospodin Roko Anić — odgovori mali kao navinut vergl — pravnik druge godine i književnik. Ovako — znate — piše koješta, pa su ga primili za člana Društva hrvatskih književnika.

Mali se okrene i otide sitnim žurnim koračićima.

— Ta sam vam ista obavještenja mogao i ja dati — reče gospodin i pogleda je ukornim pogledom.

— Zašto nijeste dali? Što ste se ustezali?

— Nijeste me ni pitali.

— Gospodski bi bilo, da ste to sami učinili.

— Vraga?! Tako sam svojoj Adeli prikazao čovjeka, kojega je ona željela i koji me je, već iste večeri, u deset sati poslao u krevet, da im ne smetam.

Gospođa mu nije ništa odgovorila. Gledala je k drugom stolu, da joj ništa ne izmakne.

Mali je još iz nekoliko koraka daljine pružao cvijeće i vragoljasto se smijao. Gospodin Anić se ispravi, široko ga pogleda i pokaza rukom na svoja prsa, kao da pita:

— Zar meni?

Mali kimne glavom i nešto reče. Anić uze cvijeće, izvadi novčarku, nešto dade malome i nastavi prekinuti razgovor s drugom, koji je sjedio spram njega, na drugoj strani stola. Njegovi su drugovi podigli veliku viku.

— Bravo, Roko! — reče jedan. — Vidi se, tko što vrijedi.

— Meni ne će ni trnja da pošalju, a kamo li cvijeća — tužio se neki između njih.

— Ja samo na Herodešovo dobijem od gospođa — batina. I to mi je sve, što mi one dadu.

— Meni ne dadu ništa. Ni batina. I ne gledaju me, kao da sam ja mačije blizne, a ne stara hiža s osamnaest semestara, od kojih je — tako mi Zevsa! — pet testiranih — vikao je jedan i točio pivo. — Niti me ne opažaju! A gledajte moga bracu Roku: još je prema meni brucoš, pa već ti tu književna slava, tu govornički vijenci, tu cvijeće lijepih dama... E, komu Bog, tome i svi sveci! Zdrav si, Roko, muko moja i devet mučića! Zdrav mi bio, pa se oženio i žena ti bila ljepša nego Drina.

— Živio Roko! — poviču svi, tobože, složno, kucnu se i popiju, ne shvaćajući, kako se djevojka može porediti s Drinom.

Anić nije ispio.

— Zašto ne piješ? — upita ga jedan.

— Ne mogu. Nije mi slatko.

— Zar nijesi sretan?! Zar te ne veseli, što si ljubljen sa svih strana...

— Malo opasan sastav rečenice! — upade mu Roko u riječ.

— Nije to opasno! — nastavlja onaj. — Ljubile bi te sa svih strana. Zar te to ne veseli? Zar ti nije milo, što si najmlađi među uvaženima na našemu Parnasu?!

— Milo mi je. Naravno, da mi je milo — odgovori Anić — ali, to sve skupa ne znači ništa.

— Šta, ništa?! Da sam ja na tvome mjestu, zaludio bih sve zagrebačke djevice. Posrtale bi kao sapete i mijenjale bi boju u licu, kad bi kraj mene prolazile.

— Ja to niti trebam, niti zaslužujem — odgovori on posve mirno, tamburajući prstima po stolu.

— Naravno! — vikne stara hiža. — Još si zelen, pa ne znaš izrabiti svoje sretne prilike. E... Da je meni, česa nije, mokre bi kraj mene prolazile i znoj bi ih oblijevao. Alaj

bih se znao mudro držati! Učinio bih se, da ih — tobože — i ne opažam, da sam nekuda zanesen, a one bi onda voljele, da pogode, kakove se to velike misli roje mojom glavom, nego da se posvete. Ali — cic! Ne ćete lako! Letio bih kao leptir od jedne do druge. Jedan bih cvijetak samo dotakao krilom, drugi bih pomilovao, stoti bih isisao, i opet redom, redom, redom do neizmjernosti, a sada gospodo:

U štalici prostoj
Rodio se Bog,
Koji s neba siđe
Radi puka svog...

Stara hiža zapjeva, a svi odmah prihvate i nastave. — Kavana se pomalo praznila.

Mala je gospođa prizvala pikola i ispitivala ga.

— Nije rekao baš ništa?!

— Rekao je »Hvala«. I to je dosta — odgovara mali vragoljasto i staračkí mudro. — Rekao je »Hvala«. Danas je nešto ljut.

I ona izvadi novčarku i nešto mu dade.

Neumorni su šahisti ustali, dvojica su obukli zimske kaputе, a druga ih dvojica nijesu ni imali, nego se posve zakopčali, naklonili se i izišli. Mala ih gospođa više nije primjećivala. Svu joj je pažnju zaokupio gospodin Anić. Željela je, da njihova dva društva ostanu sama u kavani, da se upoznaju i da se dugo, dugo zabavljaju.

Želja joj se nije ispunila. Roko je htio ići na polnoćku. Čim su zvona treći put zazvonila, on ustade i cijelo društvo za njim.

Obukao se, naklonio se tako, da je vrijedilo za sve goste skupa i ni za jednoga posebno i žurno izišao pred drugovima, a da nije nikoga u kavani pravo ni vidio.

Mala ga je gospođa motrila neprekidno i uporno.

— Baš mi je drago!

— Šta vam je drago?! — upita ona otresito.

— Drago mi je, što vas nije ni pogledao.

— Veselite se?! Možete se veseliti, a ja se s vama kladim, da ću još noćas s njime govoriti.

— Hahaha — — — nasmije se njezin susjed.

— Vidjet ćete! — reče gospođa.

*

Zrak je bio vrlo oštar i svjež. Nesmiljeno je udarao u lice, kao da je protkan tankim, oštrim vlakancima, koja režu i bodu.

Nebo nekako čudno i neugodno pomućeno kao oči zatvorene zvijeri.

Ulice su pune svijeta i života.

Društvo je išlo vrlo žurnim korakom. Neki su i dalje bučili i pripovijedali, gurajući se s prolaznicima.

— Reci mi, Roko, po duši, zašto si neveseo? — upita stara hiža, uhvativši ga ispod ruke. — Ja te, jednostavno, ne razumijem.

— Oprosti, ali ja to i ne tražim.

— Dobro. Neka ti bude, no mene ljuti, kad se netko drži kao premudra sova.

Roko nije odgovorio. Njegove su misli bile vrlo daleko od toga polupijanog gradskog svijeta i prepunih rasvijetljenih ulica.

— — — Na otvorenom ognjištu gori vatra kao krečana. S jedne je strane na priklade naslonjen hrastov badnjak. Oko njega su se skupila djeca, čučnula i neumorno promatraju, kako iz sirova drveta izbijaju bijeli mjehurići pjene i slušaju, kako veselo pišti i cmari. Spušta se mrak. Po kući se žurno okreće i radi lijepa, stasita žena, osrednje dobi. Svaki se čas prigne k vatri, jarne ogorjele ugarke, poviri u lonac ili uzme koje dijete za ramena i naglo ga više baci nego odmakne u budžak, da joj ne smeta. Čim se ona odmakne, sva su djeca opet uz vatru i pilje u badnjak.

Kućna se vrata naglo otvaraju. U kuću stupa krupan, stasit i lijep graničar. Na njemu su karlovački opanci s kapicama, trostruka obuća — suknene kopice, natikači i nazupci — breveneci s pločicama, prsluk s poleđinom, građeni kožun

i haljinac s baršunastom jakom, krojen po gospićkoj nošnji. Na glavi mu je polovna crvena kapa.

Ulazi dugim, čvrstim korakom, noseći pun naramak pšenične i ječmene slame.

— Hvaljen Isus! — pozdravi on.

— Uvijek budi hvaljen! — odgovore svi ukućani u jedan glas, trčeći k njemu.

Djeca stadoše oko njega, a žena stupi naprijed, otvori mu sobna vrata i opet se ukloni na stranu, da mu ne smeta.

— Hvaljen Isus! — ponavlja otac, stupajući preko praga.

— Uvijeke budi hvaljen! — odgovaraju djeca i nestrpljivo očekuju čas, koji će doći.

Soba je velika i tamna u rasvjeti dvaju vrlo uzanih prozorčića. Zidovi su niski i bijeli. Desno od ulaza je velika zemljana peć, s trideset i osam petnjaka i velikom »trumbom«; lijevo je dugačak drven sanduk za rublje, a kraj lijeve i desne stijene po duljini sobe stoje dva kreveta. Lijevi je za roditelje i dvoje manje, a desni za četvero, petero odraslije djece. Uza zid su, ravno od ulaza, dva druga drvena kovčega za odijelo, a pred njima, na sredini sobe, velik, jednostavan bukov stol, koji je pokriven kao snijeg bijelim stolnjakom. Nasred stola je pšenična česnica, božićnji kolač u obliku malog kotačića, koji je u sredini šupalj za dobru šaku, a naokolo išaran otvorom vinske čaše i kusalom limene žlice. Otvor na česnici zaklanja tanjur pšenice, koja je zelena kao vrijed i lijepo podšišana. U pšenicu je usađeno sedam voštanih svijeća: dvije za roditelje, tri za tri sina, koji su »u tuđemu svijetu«, jedna za svu ostalu djecu, a sedma za sve pokojne iz te kuće — — —

— — — Ta je slika došla Roki Aniću tako živo pred oči, da je počeo skoro drhtati od uzbuđenja, kao ono pred mnogo godina, kad je jedva čekao, da se otac okrene prema istoku i pođe oko stola sa slamom, kvocajući kao kvočka, a djeca za njim, pijučući, čupajući slamu i razvlačeći je po cijeloj sobi. Učini mu se, da posve jasno čuje mile glasove:

— Kvo, kvo, kvo — — —

— Pi, pi, pi, pi, — — —

I on poče poluglasno ponavljati:

— Pi, pi, pi, pi — — —

— Šta mrmljaš?! — upita ga stara hiža.

— Molim se Bogu.

— Hahaha — prsne u smijeh gospodin s osamnaest semestara, od kojih je pet testiranih. — Ti se sada moliš Bogu?!

— Ako ovo nije bila molitva, onda je nešto, što je sto puta slađe od najdublje molitve.

— Sigurno recitiraš svoje pjesme.

— Toliko bolestan nijesam.

— Daj nam, zbilja, Roko, recitiraj onu svoju zadnju stvar iz »Savremenika« — prihvati neki drugi.

— Daj, Roko. Daj, živ bio.

— Kako se ono zove: Graničar, Kopač, Žetelac ili kako?

— Zove se »Ne znam« ili »Pustite me u miru«.

— Idi, jadni brucošu — reče stara hiža podrugljivo. — Što si se toliko uzoholio?!

— Oprosti! — poče se on opravdavati. — Nijesam se uzoholio, nego, naprosto, ja ne znam ni jedne svoje stvari napamet.

— Kako ne bi znao?!

— Daj, molim te. Lijepa je ono stvar.

Kad ih se nije mogao otresti, niti ih uvjeriti, da ne zna napamet, zastane i pogleda »vječnoga juratuša«.

— Hoćeš li? — upita on.

— Kad baš želite, recitirat ću vam zbroj svih svojih pjesama i cijeloga svog rada.

— Kako, kako: zbroj?! — upitaše nekolicina u jedan glas i skupiše se oko njega.

— Da. Zbroj — ponovi on, podiže malo desnu ruku i poče govoriti čvrsto i duboko uvjerljivo:

»Es blies ein Jäger in sein Horn,
Und alles, was er blies, das war verlor'n.«*

— To je to?!

* Neki je lovac duvao u svoj rog i sve, što je duvao, bilo je izgubljeno.

— Da, gospodo. To je to i bez tumačenja.

Bili su blizu Jelačićeva trga. Kraj njih prođe oveće društvo, u kojem je bio neki njihov drug sa svojom sestrom Milicom, Rokinom dobrom prijateljicom. Pozdraviše se.

— Zdravo, Milice! — vikne Roko skoro u sav glas, veseleći se, što vidi nekoga, tko mu je bliži bar malo nego svi ostali, koji su oko njega.

— Je li to gospodin Anić? — upita je neka mala gospođa, koja je išla uz nju.

To je ono društvo iz kavane. S Milicom su se i njezinim bratom sastali i pošli u društvu na ulici.

— On je — odgovori Milica.

Mala joj je gospođa počela nešto šaputati, zastajkujući i stišćući joj ruku. Na to Milica zaostane za svojim društvom i zovne Roku k sebi.

— Što izvoliš, Milice? — upita on.

— Htjela bih s tobom govoriti.

— Sad nemam vremena. Drugi put.

— Da ideš u naše društvo. Bilo bi — — —

— Ni to, Milice. Večeras nijesam sposoban govoriti s onima, koje volim.

Kad je to rekao, ostavi je i pođe k društvu.

— Slušaj me, Roko — zovne ga ona.

— Molim te, Milice, pusti me danas u miru. Ubijen sam — razumiješ li? Ubijen sam!

— Možeš li doći sutra u tri sata po podne u Tuškanac?!

— To ne znam.

— Ja ću te čekati.

— Jesi ti luda, Milice? — upita on jačim glasom.

— Zašto?!

— Što ti pada na pamet, da meni zakazuješ sastanke u Tuškancu!? Ja se tamo ne bih ročio ni s kuharicama.

— Ali meni ćeš za volju doći.

— Na ljubavni sastanak?!

— Ne. Na prijateljski razgovor. Doći ćeš?!

— Sumnjam.

— Ja ću te čekati.

— Ne mogu nikom braniti, da me čeka. S Bogom, Milice. Oprosti. Danas sam zle volje — odgovori on i žurno se pri-

druži svojim prijateljima i ne osvrćući se na djevojku i njezino društvo.

— Što te je zvala? — upita ga njegov zemljak i najbolji prijatelj Janko, povisok mladić, pošiknutih leđa i obrijanih brkova. — Što želi?!

— Ne zna ni sama, što želi — odgovori Roko nemirno i nestrpljivo.

Njih su dvojica išli iza cijelog društva. Roko uhvati svog druga ispod ruke i priljubi se k njemu.

— Kog me vraga gurkaš kao ždrijebe mater?! — okosi se Janko u svom dubokom basu, ustegne malo ruke u džepovima i trgne ramenima toliko, da mu je jaka žućkastog zimskog kaputa doprla iznad potiljka. — Nikad nijesi pri sebi. Sad te zaludi književnost, sad ti smota to malo mozga politika, onda opet izludiš zbog djevojaka, onda — — —

— Ti sanjaš, Janko. Daleko sam od svega toga.

— Gdje bio da bio, ja sigurno znam, da samo ovdje nijesi.

— To je istina. I ovdalen sam daleko. To je sreća naše cijele rase: jedni prerano otidu, drugi prekasno dođu, pa tako nikad nema nikoga baš ondje, gdje bi nas trebalo.

— Ne propovijedaj mi sada.

— Ja hoću da propovijedam po pravu onoga, koji ništa nema, pa se ništa i ne boji. Kakogod ti smiješ biti u društvu kao vreća grahorine i ne znajući pravo, gdje si, tako i ja smijem govoriti, štogod hoću.

— — — Kad je sinoć pao mrak — poče Roko iza male šutnje — svi su se moji skupili u slami oko niske okrugle stolice.

— Mani, molim te! — poče se Janko braniti. — Ne sanjaj, kad si beskućnik kao i ja. Golać, bosjak, golotrbica, sankilot — štogod hoćeš, što zaudara po zakutnjačkim pajzlima, kiseloj džigerici i velikim osnovama. To smo mi. Nijesu za nas snovi o kućnome životu.

— Zar ti ne bi želio provesti kod kuće ove blagdane?!

— Čemu?! Zašto da ja kome dosađujem i da meni dosađuju drugi? Ja volim sve svoje, ali se pametno mogu razgovarati od svih njih samo s mojom malom sestrom, kojoj su sada tri godine. Ona je jedina, koja me razumije, jer ne razumije ništa.

— Ja bih bio sretan, da sam samo uz svoje rođeno ognište, pa sve kad bi me svi moji i mrzili i tukli i tjerali van i, štogod hoćeš. Samo da sam uz njih, da sam u obitelji.

— Tebi se malo mota u glavi, a uz to si sličan vrtoglavoj ovci, koja srće u stado, pa kakvo bilo i čije bilo.

— Možeš govoriti, što hoćeš, ali ja ti kažem, da bih bio najsretniji, da sam sinoć mogao sjedjeti kraj oca u slami i gledati s ustreptalim očima i uzbuđena srca, kako on donosi veliki zagorjeli badnjak, raspiruje ga i pripaljuje njime svijeće, moleći se Bogu za sve nas. Ja bih volio, da sam mogao prisustvovati tome tajanstvenom, poganskom obredu uzvišenoga kršćanstva, uz koji se glasno mole skrušene, jednostavne i tople molitve.

— Da sam ja znao, da tebe takve stvari usrećuju — odgovori Janko — bio bih te pozvao k sebi, uzeo bih iz gazdaričine peći velik ugarak i njime palio svijeće, zadimivši cijelu sobu, kao ugljenaru. To si ti meni bio morao reći!

— Ne rugaj se, Janko. Ti ne shvaćaš, koliko ima veličanstvene vjere i svetinje u onoj običnoj, priprostoj kretnji naših dobrih, časnih domaćina, kad uzimlju koricu česnice, namaču je u vinu i kaplju ga na upaljene svijeće, gledajući s velikim pobožnim strahom, hoće li plamen brzo umrijeti i hoće li dim otići ravno u zrak ili na stranu, na koje kućno čeljade... Ti to, Janko, ne shvaćaš, jer ti je duša pusta, jer si se tobože pogospodio, a od toga si gospodstva prigrlio samo gluposti, samo mane, samo onu površnost i lakoću, koja drži prazne tikve iznad vode.

Janko se glasno nasmije, pa se jedva razumjelo, kako je rekao:

— Oče duhovni, kad si dobro propovijedao, sad me još i blagoslovi.

— Ne pomaže ti nijedan blagoslov, kad nemaš srca.

— Ne daj mi, Bože, da je kao tvoje. Ti i nemaš ništa drugo nego to nešto pišiva srca, koje ti guši i razum i volju i tebe cijeloga.

— To je lako moguće.

Bili su pred crkvom. Svijeta je bilo mnogo. Gurali su se, tko će prvi ući.

Rokino je društvo stalo na početku srednje lađe između ulaza. Gledali su na sve strane, šaptali i smijali se u pola glasa. Ni ostali se pobožni kršćani nijesu vladali mnogo drukčije. Svuda žamor, šaptanje, dobacivanje, očijukanje i smijeh.

— Misliš li ti, da sam ja pijan?! — vikne odmah kraj njih vrlo visok čovjek, osrednje dobe. — Varaš se!

— Ne viči — ukori ga njegov drug, koji se je klimao na nogama kao i on.

— Što ne viči?! Fino, vidim pet, šest popova, vidim ovaj crni sag pred nama, s gdjekojom crvenkastom ružom, vidim kako se sve to njiše — eto, vidim sve, a ti kažeš, da sam pijan.

— Bog s tobom! — prsne drug u smijeh. — To nije sag, nego ljudske glave, kose ljudske, a ono nijesu ruže nego ćelava tjemena.

Cijela se okolica počela glasno smijati. Nastalo je psikanje i glasno negodovanje. Pobožne su drugove na lijep način otpremili, da pred crkvom riješe pitanje, da li su ono doista ruže ili ćelave glave, dok su ostali nastavili šaputanje i prigušeno smijanje.

Kad je to sve Roko čuo i vidio, obuzela ga neograničena srdžba i bijes. Bio bi mogao kao pobješnjela zvjerka gušiti i daviti te vesele piljare u Gospodinovu hramu. Jedino ga je još malo ublaživalo, što je ipak tu i tamo opažao po gdjekoje lice, koje je pobožno uprlo pogled u neodređenu daljinu i uznosilo se veličanstvenom, dubokom crkvenom glazbom ili pobožno klečalo, sklopilo ruke i molilo se Bogu, kao da je oko njega najveći mir, kao da nema nigdje nikoga. To mu je bilo ugodno i zagleda se u jednu ženu, koja je tako klečala. Bila je u crnini i ukoso pred njim tako, da joj nije mogao vidjeti lica. Kraj nje je stajala starija gospođa, također u crnini, visoka i krupna, s izrazito plemenitim crtama lica i neizbrisanim tragovima ugodne ljepote. Na glavi joj je bio crni šal.

Roko uporno upilji pogled u njih dvije.

— Pogledaj, Janko. Poznaš li ti one gospođe? — šane Roko.

— Koje?

— One dvije polulijevo od nas. Starija gospođa stoji, a ona druga pred njom kleči. Obje u crnini.

— Vidim, vidim — reče Janko i zagleda se. — Nije li ono Neda?!

Roko je osjetio, da mu kroz cijelo tijelo prođoše vrlo lake struje, koje se jedva osjećaju i koje bi još mogao skriti i pred samim sobom. To su bili laki trzaji, slabo tinjanje zapretane iskre.

— Idimo van. Nemojmo ovdje pripovijedati — predloži Roko, prekrsti se i pođe.

Cijelo društvo krene za njim.

— Kamo sad bježiš iz crkve — upita stara hiža — kad smo tebi za volju ovamo došli?

— Ne volim biti u njoj, kad je pretvore u nekakovu sabornicu pijanih i razvratnih. Vrijeđa me.

— Ako li ne vjeruješ?

— Srećom vjerujem, a kad ne bih vjerovao, poštivao bih one milijune, koji vjeruju, pa opet ne bih išao u crkvu, da druge vrijeđam, a sebe ponizujem.

*

Par su časaka stajali kraj stupa Majke Božje i prepirali se, kamo bi sada okrenuli. Janko je htio, da idu u »Narodnu kavanu«, a Roko je želio ići kući.

— Bebica mora spavati, je li?! — naruga se stara hiža. — Dečki! Za mnom!

On vikne, podigne štap i pođe na sjever. Većina se odmah uputi za njim.

— Hoćemo li i mi? — upita Janko.

— Ne.

— Ideš kući?!

— Ni to. Lunjat ćemo po ulicama, dok nas ne izda snaga.

— Ja baš nijesam za to filozofsko zanimanje, no da te posve ne predam ulicama, malko ću te pratiti.

Neko su vrijeme išli šutke, dok Janko nenadano ne reče kao kakvu najobičniju primjedbu.

— Ti si sve luđi i luđi.

— U to ne mogu da vjerujem — odgovori Roko, ne iznenadivši se — jer, eto, jasno poimljem, da si ti sada izbacio jednu običnu nepromišljenost, jasnu kao raketa. Da sam lud, to ne bih opažao.

— Onda si bolestan.

— Nijesam ni to. Osjećam, da organizam pravilno radi. Tjeskobno mi jest i osjećam, da mi je cijelo tijelo skrhano i potrto kao seljačke taljige, no to nije zbog bolesti nego zbog umora. Već nekoliko noći ne mogu spavati.

— Onda si zaljubljen — opet reče Janko posve mirno.

— Nekada sam bio. Prošao sam groznicu ljubavi, pa mi je jasno, da je sada nemam.

— Zašto si promijenio boju u licu, kad si opazio Nedu?!

— Boju sam promijenio, čim sam ušao u crkvu. Ubio me je onaj zagušljivi, gusti zrak, koji je bio nadojen alkoholom kao dijete majčinim mlijekom. Stoga sam promijenio boju u licu.

— Ti si pocrvenio.

— Nije isključeno.

— Priznaj, da si zbog nje pocrvenio, jer u pokvarenu zraku može čovjek samo problijedjeti.

— To ti ne mogu priznati.

— Priznaj, Roko.

— Ne mogu, Janko. Sve, što mogu reći, jest to, da mi je mnogo milija od ostalih djevojaka, ali je ne ljubim. Kad je opazim, meni se učini, da su mi doprli do ušiju isprekidani akordi lijepe pjesme, koju sam čuo negda davno, negdje u djetinjstvu, a možda sam je tek naslutio u kojoj priči svoje majke. Ta me je pjesma negda usrećila preko svake mjere, očarala me toliko, da me i sada prođu srsi, kad se sjetim samo pojedinih zvukova. Ja sam tu pjesmu posve zaboravio. Još je samo naslućujem i ako je se posve sjetim, ja ću biti sretan i onda ću se sigurno zaljubiti u Nedu.

— Pjesma, sreća, naslućivanje — ludost! — nabrajao je Janko kao sam za sebe.

— Možda to i nije bila pjesma. Samo priča, koju su govorila dobra, draga usta moje majke. I to može biti. Samo priča u krugu skladne obitelji kraj ognjišta, na kome veselo plamsa vatra kao krečana.

— Opet se povraćaš na svoje ognjište.

— Da. Opet se povraćan i povraćat ću se tako dugo, dok se ne sjetim zaboravljene pjesme, dok ne nađem pogubljene listiće neke prastare priče kraj razgorjelih glavnjâ.

— I onda ćeš se zaljubiti u Nedu?!

— Vjerojatno da hoću.

— Ti ćeš je onda i uzeti?!

— Kako?! — trže se Roko.

— Onda ćeš je uzeti, rekoh — ponovi Janko.

— Uzeti?!

— Da. Ako misliš, da ćeš biti tako sretan s njom, onda ćeš je sigurno uzeti.

— Uzeti — — — Hm — — — O tome još nijesam mislio. Sada samo još naslućujem nekakovu veliku borbu i veliku sreću — — —

— Znaš li, čija je Neda kći?!

— Ne. Ja to ne znam. Mene to ne zanima. Ja ne znam o njoj ništa drugo nego da joj je ime Neda. Nedjeljka joj je ime, a samo je zovu Nedom. Još i to znam, da uvijek nosi crninu.

— Ti ćeš — reče Janko iza odulje šutnje — sa svojim nazorima svršiti u kakvoj lokvi ili u ludnici. Vidiš, jasno je, da u tebi ima nekakove čudne, gorske, neobrađene snage i ustrajnosti. To stoji, i ti trebaš samo malo posrnuti, pa da upropastiš u sebi i čovjeka i književnika. Nikada ne ćeš postići ni trunka trajne slave.

— Kad bih postigao ono, što ja želim, cijelu bih slavu poklonio gradskim smetlarima. Slava su i raskošni sjaj lijepi samo izdaleka. Oni ubijaju, prije ili poslije, one, na čija se leđa svale.

— Pa ipak, svi teže za njima.

— To je istina. Ne uviđaju, da veličanstvena triumfalna vrata zatvaraju put u razočaranje. Rijedak je veliki svećenik, kojega bilo ljudskoga svetišta, koji ne poželi, da se povrati na vrata svojega hrama i da neodoljivo čezne za žrtvenikom. Čežnja je najuzvišeniji čovjekov osjećaj. Ona diže i oplemenjuje.

— Ti dakle želiš čežnju?!

— Ja je imam.

— Onda si sretan.

— Ja nijesam tvrdio, da čežnja usrećuje. Naprotiv. Ona ubija, ona zgara, ali ona i — čeliči i oplemenjuje.

— Onda želiš, da i dalje čezneš?

— Ni to ne želim. Već mi je dosta čežnje. Do dna sam iskapio čašu njezinih divnih bolova i patnja. Sada bih pošao dalje.

— U razočaranje?

— Još ne. Najprije moram biti sretan. Istinsko razočaranje može pretrpjeti samo onaj, koji je okusio sreću. Propale, neispunjene nade još nijesu razočaranje. To je milost, koja sretnike spasava od razočaranja.

— Ti sebi sigurno želiš takvu milost?

— Ne. Ja mrzim svaku milostinju i svaku polovičnost. Imam potpunu čežnju, trebam potpunu, neokrnjenu i nesuzdržljivu sreću, pa onda zapao i u razočaranje, potpuno i savršeno. Toga se ne bojim.

— U čemu želiš naći sreću?

— To još ne znam. Naslućujem neku daleku, zaboravljenu pjesmu.

— Opet pjesma! To sigurno znači u književnosti?

— Ne bih rekao. Držim, da je to isključeno.

— I ja mislim, da je to nemoguće već zbog toga, što vjeruješ, da slava vodi u razočaranje, koje je — bez sumnje — najveća nesreća.

— I to stoji, no glavno je nešto drugo. Ti ne znaš, kako mene boli, kad zatečem u svojoj duši veliko uvjerenje, da ne ću nikada stvoriti djelo, kojim bih bio potpuno zadovoljan, koje bi me usrećilo i za koje bih dao samoga sebe. Ja ne trebam da mi se dive, ja ne trebam ni da me vole, ali želim ludo, bezumno i histerično, da stvorim nešto, što bi mene uvijek zadovoljavalo, što bih uvijek mogao čitati bez negodovanja i u čemu bi uživali ljubitelji umjetnosti, a to je — sigurno, nemoguće. Tko ne pojmi, kolika je ta moja želja, taj ne shvaća, što je strast i ne pojmi, zašto ja doista ne želim blijedu, polovičnu književnu slavu.

— Imaš pravo. Takav se ideal ne postiže. Onda je vjerojatno, da čezneš za srećom u ljubavi?!

— Misliš — u porodici?!

— Za to nije potrebna porodica.

— Onda bih smio reći, da je ne tražim ni u ljubavi, kako je ti zamišljaš.

— Tvoji su nazori bolesni, a ti si im se toliko pripio, da i sam boluješ zajedno s njima. Ti težiš za fantomima, koji postoje samo u tvojoj mašti, a i tu su toliko nejasni i neodređeni, da im ne znaš ni imena, niti možeš zamisliti, kako izgledaju. Težiti za takvim čarolijama — ili, nazovi ih, kako hoćeš, znači biti teško bolestan.

— Ispravno je što govoriš, ali samo u svojim općenitostima. Koliko se to proteže na mene, krivo je.

— To je umišljanje.

— Nije.

— Recimo, da nije. Kaži onda, za čim težiš?

— To sada ne ćeš doznati.

— Vjerojatno je, jer ni ti sam ne znaš.

— Ja slutim. Ja ću skoro doznati, a čim doznam, bez oklijevanja ću ići k cilju.

— O tom ne sumnjam. I ti ćeš, takav, kakav si, sigurno uspjeti, samo je strašno pitanje, da li ćeš pogoditi pravi cilj. Najmanja će te nastranost upropastiti.

Roki je već bilo dosta toga umovanja, pa zašuti, razmišljajući, kako je to bilo moguće, da se je Frketić upustio u ozbiljno raspravljanje. Nekoliko ga je puta kradom pogledao, kao da se želi uvjeriti, da li je to zbilja onaj isti Janko, koji se tako rado zavuče u jaku svojega kaputa i iz te busije baca na žrtve kratke i siktave strjelice. Prošli su nadbiskupski trg, Medveščak, Zvonarsku cestu i opet okrenuli prema Jelačićevu trgu.

Kad su prošli ispred stolne crkve, iz nje su još dopirali šumni glasovi orgulja i pjesme.

— Hoćemo li unutra? — upita Janko.

— Ne.

— Možda ćemo vidjeti Nedu.

— Volim, da je večeras ne vidim.

— To baš ne vjerujem, al neka ti bude. Onda idemo u kavanu.

— Ne ću ni tamo. Ja idem kući. Umoran sam.

— Pa... I ja ću.

Janko je stanovao u Petrinjskoj ulici blizu »Crlene lampe«, a Roko na Jelačićevu trgu.

Neko su vrijeme stajali na uglu Bakačeve ulice, šutjeli, gledali preda se i onda se naglo rastali, kao da su se sjetili nečesa, što su bili zaboravili.

Ulice su bile žive i hladne.

Roko je došao pred kuću, metnuo ključ u bravu, stao, zamislio se nešto, pa opet izvukao ključ, metnuo ga u džep i uzšetao se ispred kuće.

Osjećao je kao čovjek, koji očekuje nešto milo i lijepo. Češće je izvadio ruke iz džepova, protrljao ih i požurivao korake. Nestrpljivo je očekivao, kada će svijet u gomilama nagrnuti iz crkve. Zašto on to baš očekuje tako željno i čeznutljivo — ne bi bio sam mogao ispravno odgovoriti, no osjećao je, da mijenja boju u licu, čim se i nehotice zapita, zašto on tu šeta, koga čeka, koga želi vidjeti.

Nije dugo čekao. Prolazile su guste hrpe ljudi i žena. On je pasao svoje oči na tim veselim, šarenim prolaznicima, ne zaustavljajući se ni kod koga dulje nego je potrebno, da vidi, da li mu je lice poznato ili nepoznato. Drugo ga nije zanimalo.

Stao je. Nije ni zadrhtao. Osjeti samo, da mu je udarila velika vatra u oči.

Ona je. Išla je s majkom. Nije skidao pogleda s njezina lika.

— Malo je viša nego moja majka — pomisli on. — Inače joj je vrlo slična — — — O, kad bi bila kao ona! — pomisli, gledajući, kako Neda zamiče u ulicu Marije Valerije.

Opet se ushoda. Nije ni pomišljao, da ide u svoju hladnu, pustu sobicu. Pođe uz Jelačićev trg, zakrene u Dugu ulicu, pa udari Sveučilišnim stubama na Strossmayerovo šetalište. Lagano je koračao sa stepenice na stepenicu. Promrzle su daske tutnjile pod njegovim koracima kao jeka podmuklih podzemnih udaraca.

Kad je došao do uspinjačine stanice, baci pogled preko grada na srebrni Savin pojas. Oči su mu preletjele bez odmora i osjećaja. Nije ništa vidio. Pođe naprijed, sjedne u sjenicu na jednu klupu, umota se u kabanicu i podboči glavu na ruku.

— — — Kao moja majka — — —

To mu se neprestano motalo glavom.

— Ne znam, zašto ja želim, da ta djevojka bude kao moja majka? — — — Što bih ja imao od toga, bi li to meni koristilo, da je Neda kao moja majka?! — — — Koga bi ona usrećila?! — — —

Dugo je razmišljao.

Ona se uvijek javljala u njegovoj svijesti kao akordi pjesme, koju je već zaboravio ili koju još nije nikad čuo, samo joj čarobnu moć sluti po nekoj čudnoj snazi predviđanja budućih događaja.

— Kad bih znao, da bi taka mogla biti! — pomisli on, ustane i pođe prema Tuškancu.

Bilo mu je hladno, pa ubrza korake.

U zoru je došao kući i legao.

Nije mogao zaspati.

*

Nestrpljivo se okretao u krevetu. Sada bi se skupio u klupko kao jež, sad bi legao na lijevi bok i sjetio se, da na toj strani nije zdravo ležati, pa se odmah okretao na desno, da se za čas ispruži na leđa, kao da je u mrtvačkom lijesu.

— Bože, Bože, Bože — — stenjao je, prebacivao se s leđa na trbuh, pa natrag, podizao glavu i neodređeno buljio kroz prozor.

Tamo je vidio malen, tužan komadić neba, velik koliki je svileni djevojački rupčić.

— Kolika je to razlika! — Kako je ovo jadno, tužno i ropski maleno naprama onome, što je negda bilo — — —

Dok je još bio malo dijete, dok još nije ništa shvaćao, bio je slobodan kao ptica, neograničen kao kralj zemlje i oblaka — — — Kad bi se probudio u sjeniku, podbočivši se ovako na ruke kao slobodan i sretan lovni pas, pred njim je pucala čarobna slika obrađenih polja, zelenih šuma i gajeva, veličanstva Velebitova i zvjezdanoga neba. On je sam više vidio, zureći iz svoje slame napola gol kao čergino dijete — vidio je više nego cijeli Zagreb — — —

Naslonio je glavu na ruku i do krvi se ugrizao za podlakticu. To mu je godilo, pa se grizao sve dalje i dalje. Na-

jednom se trže, ispravi se u krevetu i uplašeno pogleda oko sebe. Učini mu se da će izgubiti svijest, da će poludjeti i uteći nekuda, da se surva u kakvu bezdanku ili u vesele valove brze Save. Ustane i počne se oblačiti. Na brzu se ruku umije i počešlja sve onako u polumraku, u čarobnoj mješavini dana i noći. Kad je s tim bio gotov, sjede k stolu i stade listati svoje papire. Među ostalima nađe bratovo pismo, na koje još nije odgovorio. Pročita ga i gotovo nehotice, uzme arak papira i pođe, da mu odgovori. Ponovno ga je pročitao i počeo pisati:

Zagreb, 25./12. 19..

Premili moj brate!

Kad čitam Tvoje pismo, srce mi se puni mješavinom najraznovrsnijih osjećaja, u kojima jasno osjećam samo čuđenje.

Čudim se, da Ti, razborit čovjek, možeš vidjeti nekakove velike uspjehe u mojim radovima, koji su kraćega vijeka nego li jednodnevna mušica. Kavanski ih gosti pročitaju u časopisima — a vrlo mnogi i ne pročitaju! — i čim iziđu na čist zrak iz gustog oblaka duvanskoga dima, odmah zaborave i pisca i njegovo jadno, blijedo čedo. To su ti uspjesi u književnosti. A na političkom polju?! Ti su još šaljiviji. Nije umjetnost — uz najobičniju darovitost, mnogo brbljavosti i nešto srca — nije umjetnost raspaliti gomile, da ti odobravaju, da ruše, da te nose na ramenima i da te onda — bace u blato. To može doživjeti svaki temperamentniji mladi sveučilištarac, ako je — i to je za gomile nužno! — bar donekle ugodne vanjštine. To, što nama neki stariji proriču budućnost, što nas hvale i škakljaju našu taštinu — što tebe toliko zanosi! — to je — opsjena. Nas hvale, koliko nas trebaju za kortešacije, nama proriču budućnost, koliko je potrebno, da budemo lovni psi na stubištu političkih veličina. Ja ne ću poricati, da je to i dosad bila sudbina mladih ljudi, koji su se poslije svojom snagom digli iz predsoblja u salone, ispod stubišta na žrtvenik. To je sve istina, ali se s tim ne može složiti moja tvrdokorna narav. Ja previše osjećam žalac izrabljivačkih usta; odviše ćutim laku bojazan, da će mi koji od gospode morati kupiti zimski kaput ili nove cipele, i to ubija i prikriva u meni nepromišljenu zanesenost, koja često dobro pristaje mladim ljudima. Stoga ja svoje nezadovoljstvo i pripisujem samo sebi.

Vidiš, brate: Zbog svega se toga ja Tebi čudim, ali me ujedno i veseli, da si Ti zadovoljan i ponosan, bilo i bez razloga! Meni je drago, što Ti barem na taj način uzvraćam ljubav i dobročinstva, kojima si omogućio, da se školujem.

Da se previše ne zanosiš i da ne doživiš brodolom svojih nada, reći ću Ti ukratko ovo:

Želim u životu raditi samo ono, što mene zadovoljava, ako se već ne smije reći — usrećuje. Život je kratak, a ja hoću da ga proživim u sreći. Stoga: gdjegod se pojavim sa živom riječi, s pismom ili činom, ja hoću da donesem mir, zadovoljstvo, veselje i ugodno treptanje dobrih srdaca.

Kad promotriš ovaj moj cilj s jedne strane i s druge sve one, kojih se moj rad tiče, a to sam, u prvom redu, ja i onda svi ostali — kad to sve prosudiš dobro i bez kompromisa, vidjet ćeš, kako je to teško ispuniti.

Moja je narav dubok ponor — između mene i njih tamo. Mi se ne razumijemo i mi nemamo volje da se brzo razumijevamo. Ja prezirem glupe oči, koje paze, kako ću se pokloniti nedostojnu tiraninu i kako ću ponizno poljubiti ruku kakvoj naduvenoj ženi, do koje ne držim upravo ništa; ja sažaljevam one, koji mi zamjeravaju, što sam izišao na ulicu s ogrlicom, koja je loše povezana; ja ne trpim one, koji take mane bilježe u crne knjige, čineći najprepredenije zločine i ne zamjeravajući ih ni sebi ni onima, koji ih čine u rukavicama, prignute šije i koljena. Kad vide prosjaka na pozornici, oni prinose maramice očima, kao da brišu suze, a kad im zakuca na vrata, oni mu ih ne otvaraju. Ja prezirem sve take pojave, ali ne trpim ni glupane i prostake, ma bili i saborski izbornici i najzdušniji kupci lirskih pjesama.

Još je jedan soj ljudi, suprotan ovima, koji nije nimalo bolji od njih. To su ti, brate, oni, koji zahtijevaju uime rodoljublja, da nam budu dosadni, neuglađeni prema nama i da trpimo njihova izrabljivanja. Taki obično znadu cijele legende, kakove nalazimo u »Životu svetaca i svetica Božjih« o tome, kako su se oni žrtvovali za narodnu stvar, kako su politički mučenici, kako im se ne priznaje i slične tužaljke, koje mogu samo poniziti i omraziti inače najbolje i najbezazlenije ljude. Oni imadu i svoje političko vjerovanje. Ono glasi po prilici ovako:

»Politika je vucibatina. Tko bolje vara, bolji je političar. U politici treba stajati na principu izrabljivanja, jer je to život, goli, neuvijeni, pravi život, kako privatno, tako i javno. Treba paktirati i s vragom, ako to koristi ličnim računima. Jureći k cilju, ne pita se, da li će točkovi poprskati blatom, ili, možda, i smoždіti slabe pojedince ili i cijele pojedinačne skupine«.

To je nauka i još se povrh svih tih načelnih ljepota — u životu dopušta takav postupak samo onima, koji vuku taljige njihove stranke. Politički se protivnik time ne smije služiti, jer je on nitkov i »bangaloz« već stoga, što je — protivnik.

Ta ista gospoda mnoge drže u svagdašnjem životu običnim ludama, a u politici ih priznaju svojim vođama i trpaju svoju slamicu u njihove samare. Neke poznaju kao uvježbane lihvare, no to ne smeta, da im vjeruju, kad govore o »sreći miloga nam naroda«. S druge strane, oni su gotovi, da strpaju najčestitije građane u ledene tamnice, »gdje jakrepe memla davi«, samo stoga, što pripadaju nekoj drugoj stranci.

Ti, sigurno, opažaš, kako tu na svakom koraku vojuje dvostruki moral: građanski i gospodski, javni i privatni, stranački i vanstranački!

Ako bih se ja — jednom u budućnosti — mogao priljubiti takome društvu, značit će, da me je na nekome moru uhvatila bura, koja mi je sve poštedjela osim sadašnjih nazora i osjećaja, a to je baš ono, što u sebi najvolim ili — da sam pobijedio, da sam prisilio to i takvo naše društvo, da se pokloni mojim nazorima.

Oprosti, premili moj brate, što sam ovoliko rastegao ovo pismo. Ja nemam ni strpljivosti ni vremena, da ti ukratko i jasno predočim, kako drukčije gledam na život nego Ti.

*

Djevojka mu je donijela kavu i zaželjela sretne božićne blagdane. Dao joj je dvije krune i zahvalio. Kad je ona već otišla van, klanjajući se do poda i gledajući ga širokim očima, Bog zna, da li stoga, što joj je dao te dvije krune, ili stoga, što nije dao, da mu poljubi ruku, on se sjeti, da joj nije uzvratio dobre želje i bi mu žao. Moguće ga je ta dobra, krezuba

starica baš stoga gledala onako čudno i s nekim nerazumijevanjem.

Kavu nije ni dirnuo. Do kraja se obukao i izišao van.

Jelačićev je trg ležao pust i prazan kao umoran junak. I palače su na njemu još počivale u tajanstvenome polusnu spuštenih zastora i pritvorenih kućnih vrata.

— Sve danas svetkuje! — pomisli on: — I trgovi i kuće i trhonoše i piljarice, sve osim Velike kavane.

U njoj su već sjedjeli svagdašnji njezini gosti, kupili se kraj prozora i raspravljali o trgovačkim poslovima, listajući strane novine ili prevrćući domaća božićna izdanja.

— Kakva je razlika između njih i mene? — nenadano se zapita Roko, stade i zagleda se prema njima. — Oni su većinom Židovi. Nemaju što svetkovati, nego nepomućeno tjeraju svoje poslove. Ja sam »većinom« dobar kršćanin, svečanost ispunja cijeli zrak oko mene, ginem za svetkovanjem, a ne znam, kako da svetkujem i besposlen lunjam ulicama, pitajući vjetar i sunce, što bih morao raditi?!

Ne odgovorivši na to pitanje, pođe prema Narodnoj kavani. Još je bila prazna i neuređena. Momci su je čistili. Stolice su naopako izvrnuli na stolove, a oko njih se vijao oblak guste prašine. Blagajnica je sjedjela u svome ormariću i brisala čistim ubrusom čaše, boce i različite tanjuriće. Pred njom je stajao sitni pikolo na jednoj nozi, metnuo desnu ruku na blagajnu, na nju naslonio glavu i, držeći u ljevici nekakov ubrus ili krpu, neprekidno je buljio u blagajničine prste, koji su se žurno kretali u pipavom poslu. Izdaljega je izgledalo, kao da momče udvára svojoj izabranoj Haiši i da će pred njom pasti mrtav od sevdaha. Mali je međutim svaki čas izmjenjivao noge kao roda i vidjelo se, da jedva stoji od umora.

Roko stupi unutra, pozdravi i sjede k prvom prozoru prema ulici Marije Valerije. Mali odmah pritrči k njemu i, brišući prašinu s mramornog stola, upita ga, što izvoli.

— Svijetli kapuciner — odgovori Roko, ustane i poče razgledati Betlehemsku štalicu, koja je visjela kraj njega u kutu. Ona je tu visjela i prije, ali je on nije opazio, a sad je vidi, promatra je i ne razabire potpuno ništa više nego li

bi opažalo dijete u trećoj godini: ružne ljude s bradom, volove, deve, malu, zlatnu bebicu, lijepu Gospoju, kućicu i veliku, veliku zvijezdu. To je on vidio, i osjeti, da bi bio sposobniji, da to skine na pod, da sjedne i time se igra, zamatajući Bebicu u slamu, da se ne prehladi — zaista, za to bi bio sposobniji, nego da rasprede koju uzvišenu i pametnu misao.

Nezadovoljan povrati se na svoje mjesto i opet sjede, okrenuvši se licem prema Zrinskom trgu.

Mali mu je natrpao pun stol novina. On dobro zna, što čita Anić, pa ga je podvorio u punoj mjeri, jer je gospodin jedini gost u kavani, pa nijesu nijedne novine »u rukama«.

Poče neke listati. Za čas ih baci i uze druge i tako sve redom, jer su bile sve jednake, do temelja, do u sitnice jednake: papir bijel, slova crna, negdje veća, negdje manja, a sva skupa ne kažu ništa; sva skupa ne kažu ni jednu jedinu cjelovitu riječ, jer niti ne leže mirno na jednome mjestu, nego igraju, plešu kao indijske umjetnice čarobnih plesova i premeću se jedno preko drugoga u najsavršenijem neredu kao zmije u gnijezdu.

Sve novine odgurne od sebe, nasloni se na leđa, metne obje ruke u džepove hlača i zagleda se niz ulicu.

— Izvolite! Svijetli kapuciner — reče mali, metne ga na stol i opet ga poče brisati.

Roko se nije ni pomakao. Promatrao je prolaznike. Većinom su to bile žene, koje su se, s molitvenicima u rukama, žurile u crkve na rane službe Božje. Promatrao ih je bez ikakva zanimanja, a ipak ih je gledao, jer se nije mogao sjetiti, što bi drugo bilo pametnije raditi. On uopće i nije mislio.

Ulicom promaknuše tri zrelije djevojke. Kad ih Roko opazi, sjeti se, zbog nekog čudnog srodstva misli, stare gospođe, koja mu je iznajmila stan, i njezinih kćeri. I ona ima već dobro odraslu djecu. Dva sina i dvije kćeri, sve čestiti i pristojni ljudi. I stari je gospodin vrlo ljubazan. S njime se često sastane na ulici i izmijeni po koju običnu svagdašnju riječ. On je viši činovnik kod zemaljske vlade. S gospođom i njezinom najstarijom kćerkom govori često. Ako je on predugo kod kuće, stara gospođa pogleda, polako i oprezno, da

nije bolestan i uđe k njemu. Obično ga nađe obučenog i kod stola. Ispriča mu se, što smeta, no bojala se, da je bolestan. Iza toga se rasprede među njima dug i ugodan razgovor. Pripovijedaju njemački, jer gospođa ne zna dobro hrvatski. Ona nije rođena Hrvatica. Pri takim razgovorima često ostanu otvorena vrata njegove male sobice i skoro se redovito, usred najugodnijeg razgovora, pojavljuje u njihovu okviru lik starije gospođine kćeri. Ona obično dođe, da majku štogod pita i ostaje do svršetka razgovora. Češće je sjedala u kuhinji k prozoru, štogod držala u rukama i gledala na njegov prozor. Odatle ga je mogla lijepo promatrati, kadgod bi radio za svojim malim stolom, ali se on redovito pretvarao, da je ne vidi. Držali su se jedno prema drugome prijazno i daleko. S mlađom djevojkom nije nikad progovorio ni jedne riječi. Pozdravljali su se i prolazili jedno kraj drugoga, mirno kao tajanstvene sfinge.

— Ona mora u sebi kriti nekakovu tajnu — pomisli Roko, izvadi desnu ruku iz džepa i uzme šalicu.

Nekoliko puta srkne, pa opet ostavi i podboči glavu na ruku. Poče misliti, da li mu je dužnost, da se danas svečano obuče i da ih pohodi i čestita im blagdane.

— Ph — odmahne rukom i premjesti glavu na drugu ruku. — To su dosadne ceremonije. Oblačiti se — — — klanjati se — — — Neugodno i meni i njima — — — Onda bih morao tu istu pažnju iskazati i dru Krašiću — — — I njemu bih morao dosađivati, a to ne ću — — —

Podiže glavu i htjede se nasloniti, no u isti čas baci pogled kroz prozor, trže se i zovne maloga, da mu plati. U isto je vrijeme ustao i počeo se oblačiti. Mali pritrči, metne svoj ubrus u džep i pokuša mu pridržati kaput.

— Ostavi. Malen si ti — reče Roko izvadi pedeset filira, metne ih na stol i žurno iziđe.

Pred kavanom stane i ogleda se. Nije je mogao opaziti.

— Bog je vidio, što bi od nje!? — šane ljutito u pola glasa i pođe prema Jurišićevoj ulici.

— Ha! Tu si, mala!

Pođe za njom uz Bakačevu ulicu. Žurio se samo toliko, da je ne izgubi s oka, jer joj se nije kanio pridružiti. Ona je stupala brzo i odmjereno, krećući tijelom jednolično i naravno.

Gledajući je tako Roku mine želja njegove majke. Dobro je se sjeća, dok je bila mnogo mlađa, kad je on još bio dijete. Često je tako za njom gledao sjedeći na pragu, kad bi ona odlazila u crkvu ili na posao. Bila je mnogo jedrija nego Neda, ali inače: isti stas, isti korak, iste kretnje. Sva je bila kao njegova majka — — —

Otišla je u franjevačku crkvu. On neprestano za njom. Stala je desno od ulaza, malo iza lurdske pećine. Roko ostane na istoj strani uz vrata, prekrsti se i poče se moliti Bogu. Već se dugo nije tako molio. Sjetio se onih dana, kad ga je pokojna baka pitala medom i pogačom, da nauči moliti Očenaš i Zdravo Marijo — — — Malo zažmiri očima, da se otrese tih misli i nastavi molitvu. U duši je osjećao neobičan mir i neku stišanost, koja je naličila na zadovoljstvo.

Neda se povratila dva koraka natrag i klekla pred Bogorodicom. Kad se okrenula, da složi suknju oko nogu, sretoše joj se oči s Rokinim zažarenim pogledom. On je pozdravi, na što ona odgovori samo lakim naklonom glave, brzo se okrene, sklopi ruke i upre pogled prema kipu Majke Božje. Roko ju je promatrao postrance. Nije mogao s nje dignuti oči. Posve ga je zanosila neodoljiva skladnost, koja je kod te djevojke vladala između jednostavne crnine, ljubaznoga, lijepog lica, tjelesnog ustroja i njezina držanja. Očarala ga njezina neodoljiva jednostavnost i otvorenost, koja je posve naličila na prirodu.

Ona mu se sviđa. S tim je sad bio posve na čistu i nije se mučio daljnjim pitanjima.

*

Kad je bila misa gotova, on prvi iziđe i pričeka je pred vratima. Ubrzo za njim dođe i ona. Roko je ponovno pozdravi, priđe joj, zaželi joj vesele blagdane i mnogo sreće u budućem životu. Ovo je posljednje posebno naglasio i značajno je pogledao, a da ni sam nije znao, zašto to čini.

Ona mu zahvali i na čas stane uza nj.

— Lijepo je od vas, da ste došli na misu — reče ona i nasmiješi se.

— Nije to više onaj isti smijeh, što sam ga onda vidio — pomisli Roko, pogleda prema Popovu tornju i reče:

— Da vam iskreno kažem, došao sam posve slučajno.

— Slučajno?!

— Da. Sasvim slučajno.

— Vi ne volite ići u crkvu?

— Volim. Što više: vrlo volim, ali rijetko dolazim.

— Stidite se — je l' te? Gospodin... crkva — to se ne slaže?!

— Varate se, gospođice. U mom su životu obziri moj najlaglji teret. Ne dolazim stoga, što se vrlo često prepustim nekoj nemarnosti, a često i stoga, što me nema tko na to podsjetiti.

Svijet je već bio izišao iz crkve. Stajali su sami.

— Oprostite, moram ići! — reče Neda i pruži mu ruku.

— Dopustite, da idem s vama.

— Hvala. Nije vrijedno da se mučite bez potrebe. Nemamo važnih razgovora, a time bih se zadržala. Moram se žuriti kući.

— Nemojte to tako shvaćati — odgovori on. — Istina je, ja nemam, da vam javim da se zapalio Rim, niti ćete vi meni saopćiti potankosti o kakvu našem zajedničkom poduzeću u Argentini, ali iz toga još ne slijedi, da mi ne možemo reći jedno drugome nešto, što bi nas možda zanimalo. Nije isključeno, da bismo jedno drugo mogli i razveseliti.

— Vi se rugate, gospodine Aniću.

— Ne rugam se, gospođice. Govorim iskreno, a vi to sve skupa nemojte prosuđivati s gledišta naših pokojnih baka.

— Čini se, da volite tako zvane emancipirane žene?!

— Po čemu to zaključujete?

— Po tome, što mene kadite duhom naših pokojnih baka. Ja vas vrlo dobro razumijem, gospodine Aniću — reče ona i opet se nasmije i pođe.

— Ni to nije onaj smijeh — i opet pomisli Roko i pozove je, da ne idu niz Kaptol i Bakačevu ulicu, jer je tamo mnogo svijeta.

— Što vas smeta svijet?!

— Ja volim samoću. Idimo ovuda lijevo, pa ćemo izići na Krvavi most, a otuda Dugom i Gajevom ulicom.

— Ja ne volim toliko obilaziti i zanima me, zašto vi baš trebate, da ja tuda s vama idem?

— Na to vam pitanje ne mogu sada odgovoriti, jer naprosto ne znam, a vjerojatno je, da još dugo ne ću znati. Sve, što sada znam, jest to, da želim barem kratko biti s vama nasamo — odgovori on i pođe.

Neda je osjetila, da bi mu se trebala protiviti, da bi bilo bolje, da mu ne popusti i da pođe svojim putem, ali nije mogla izgovoriti ni jedne riječi, koja ne bi bila skladna s njegovim željama. Kradom je prikovala oči za njegovo lice i išla, kamo je on htio. Željela je požuriti korake, da se dugo ne zadrži, ali on je išao savršeno polagano, s noge na nogu, i ona nije imala snage, da prigovori i da mu kaže, kako se boji majčina ukora, ako zakasni. Taj je čovjek imao u sebi nešto, što ona nije razumijevala i čemu je bila neodoljivo podložena. Ona to osjeća tako od one prve večeri, kada su se upoznali.

— Moramo se žuriti — reče ona iza duga pripremanja, kao da mora izvršiti vrlo tešku zadaću. — Ja ne smijem zakasniti kući.

— Bojite se gospođe majke?!

— Zapravo, ja se nje ne bojim, nemam je se zašto bojati, nego bi mi bilo žao, da joj dam povoda, da se ljuti. To bi me vrlo žalostilo.

— Oprostite, ali vi nju prikazujete u čudnu svijetlu, ako tvrdite, da bi se ljutila stoga, što biste vi zakasnili par časaka.

— Gospodine Aniću, vi tako govorite, jer ne poznate moju majku. Smiješno jest, ali vam moram priznati, da je ona vrlo ljubomorna.

— Ljubomorna?! — začudi se Roko. — Na vas ljubomorna?

— Da. Na mene — odgovori Neda i zagleda se preda se u neku nepomičnu točku. — Vrlo je ljubomorna — — — Pritom sam i ja dosta kriva, ako se tu smije govoriti o krivnji.

— Kako to?!

— Tako. Mi se vrlo volimo i uvijek smo skupa. Ona se naučila na mene, ja na nju, pa sam joj jednom obećala — — —

Neda se prekide u riječi.

— Šta ste joj obećali?!

— Obećala sam joj — — — da ću uvijek biti s njome.

Kad je to izrekla, malo pocrveni i zbunjeno pogleda u Roku.

— Vi ste joj obećali, da se ne ćete udati?

— Da. I to — prošapće ona. — Da se ne ću nikad udati.

— I to sada žalite?!

— Da li žalim?

— Da. Žao vam je, što ste to obećali?!

— Možda će doći i to vrijeme, ali ga dosada nijesam osjetila.

— Onda ne žalite?

— Ne žalim, gospodine Aniću, jer ne želim ništa više nego mi pruža moj sadašnji život.

— Imao bih volju, da se odmah rastanemo — reče on, stade i pogleda joj u oči.

Ona ne izdrža njegov pogled, nego uze svoju molitvenu knjižicu i prikova pogled na nju, kao da istražuje neku tajnu i tiho odgovori:

— Po volji, gospodine. Ja niti nijesam tvrdila, da moramo ići skupa.

— Vama je neugodno, što idem s vama. Recite, priznajte, da vam je neugodno.

— Ne, nije mi neugodno! — odgovori ona čvrstim glasom i pogleda mu ravno u oči.

— Dobro. Nije vam neugodno, ali vam nije ni drago. To, što sam ja s vama, niti vas veseli niti vas zanima. Priznajte, da je tako.

— Pa... — htjede ona nešto reći, ali se brzo prekide u riječi i opet se zagleda u molitvenik.

— Molim vas, budite iskreni — molio je on toplim, drhtavim glasom: — Recite mi, kako osjećate, i uvjeravam vas, da vam ne ću dosađivati. Vi ste ravnodušni prema tome, da li sam ja s vama ili ne, da li me kada vidite ili ne?!

Ona je šutjela.

— Za Boga, nemojte se pretvarati da se stidite kao kevica od petnaest godina! Vi ste već zrela djevojka, pa, sigurno, dobro znate, što vas veseli, što li vam je neugodno. Nemojte se preda mnom vladati kao kakva časna sestra. Oprostite, ali to meni može biti samo smiješno i ništa drugo.

Rokin je glas drhtao, oči su mu gorjele i u cijelom je tijelu osjećao, kako je nestrpljiv i uzrujan.

— Nepravedni ste, gospodine Aniću, kad me napadate — odgovori ona i uperi u njega blag, dobar i umolan pogled. — Vi ste kao bujica. Kadgod se s vama sastanem, vi zahtijevate od mene sijaset najraznovrsnijih priznanja, a pritom ste toliko nestrpljivi, da mi ne date ni da odahnem ni da promislim, što ću reći.

— Tu ne treba velikog razmišljanja. Ja ne trebam, da vi skomponirate, da izmislite, što ćete mi reći, nego da kažete ono, što osjećate.

— Zar je vama, zbilja, toliko stalo do toga, da doznate moje mišljenje?!

— Slušajte, gospođice — reče on povišenim glasom i već srdito: — Naši su stari govorili, da jedna žena može toliko pitati, koliko ne može odgovoriti deset najmudrijih muškaraca! I vi mene tako pitate. Zar vi vjerujete, da vas ja ne bih bio zaboravio već sutradan iza našeg prvog poznanstva, da ne želim doznati vaše mišljenje, vaše nazore i želje, koje upravljate na život? Zar mislite, da sam ja tolika luda i rob nekakove etikete, da bih njoj za volju dopustio, da mi kojetko bude dosadan i da koje kuda i koje s kim tratim svoje zlatno vrijeme đakovanja?!

— Vi imate pravo — odgovori Neda — ali vam moram priznati, da me uvijek silno umorite, i ako vas ja slušam nepritajeno rado, i ako me vrlo zanimaju vaši nazori.

— Vidite: to je ono, što mene veseli! I vi ćete, napokon biti ili posve umoreni i nas ćemo dvoje mirno prolaziti jedno kraj drugoga kao ljudi, koji su se nekada davno negdje vidjeli, ili ćete izići kao pobjednik i nas ćemo dvoje biti vrlo sretni. Ja trebam taj prijelaz i hoću da što prije dođe do odluke.

Ona je bila vrlo ozbiljna i na oko posve mirna, no u cijelom joj se biću osjećala uzrujanost.

— Ja vas razumijem, gospodine — odgovori ona — i priznajem, da me veseli, kadgod se s vama sastanem, ali...

— Hvala vam — prekide joj Roko izreku. — Meni je glavno, da sam to čuo iz vaših usta.

— ...ali — nastavi Neda — vi previše naglite, vi bezobzirno nasrćete, kao da nije prirodnije, da se sve razvija svojim mirnim, običnim tokom. Nijedno pitanje, nijedan problem napokon ne ostane bez svojega rješenja.

— To je istina, no ja trebam žurna rješavanja. Život je toliko kratak, da ga treba do kraja izrabiti. Svaki je čas, često, odlučan i mi se poslije uzalud kajemo, što ga nijesmo upotrijebili.

— Isto se tako — reče Neda — često kajemo, što smo ga upotrijebili. S toga je najbolja zlatna sredina.

— Dopuštam, da je to praktično, ali ja ne trpim polutanstva. Recite — skrene on naglo razgovor — jeste li kada ljubili?!

— Ne! — odgovori ona kratko i sigurno.

— Ne?! Baš nimalo ne?!

— Vi ne trpite polutanstva i s toga je suvišno i spominjati čežnje i blijede simpatije mlade, nezrele djevojke, pa stoga smijem ponoviti: ne!

— Nikada?

— Nikada. Uvijek sam bila ozbiljno zaposlena, pa nijesam iz dosade zapadala u bespredmetne čežnje, a ni slučajno se nijesam ni na koga namjerila, tko bi u meni pobudio jače osjećaje nego što su najobičnija nagnuća čovjeka čovjeku.

— Nijedan vam se nije toliko svidio, da biste pred njim zadrhtali?

Neda se malo nasmiješi i reče:

— Ako vam ne budem na sve odgovarala, vi ćete me napasti. Ja počinjem pred vama drhtati.

— Zbog čega? Bojite me se?!

— Tako. Vi ste čudan čovjek. Hoćete da za tili čas zavladate onim, koga uzmete na oko.

— Ne bojte se. Hoću samo da se upoznamo. Ja sam naime vrlo mnogo ljubio, pa bih želio znati, da li ste i vi.

— Ja nijesam. Nijedan mi se muškarac još nije toliko niti približio niti svidio, da bih mogla i pomisliti, da njemu za volju žrtvujem ljubav prema svojoj majci.

— Vi ste sad rekli jednu veliku smiješnost.

— Zašto smiješnost?!

— Ako vam se to ne sviđa, onda recimo — nepromišljenost.

— Oprostite, ali ja ne uviđam opravdanost ni jednog ni drugog izraza.

— Bolje: vi ne ćete da uviđate — ispravi je on.

— Hoću, gospodine Aniću. Uvjerite me i ja sam spremna, da se rado s vama složim.

— Vi mi se dakle povjeravate?!

— Ne jurite, gospodine, toliko u svojim zahtjevima! Tek sam vam priznala, da rado s vama govorim i vi već tražite, da vam se povjerim. U najmanju ruku mi smo od toga još vrlo daleko, a lako je moguće, da to ne ćemo nikad ni postići.

— Sve bi žene morale biti trgovci i burzovni spekulanti — reče Roko i pripali cigaretu. — Za to imadu dosta duha.

— Vi počinjete vrijeđati.

— Ne. Ja sam samo iskren — odgovori on suho.

— Molim vas, gospodine Aniću, ne budite takav — poče ona govoriti toplo kao bratu. — Mi se poznamo od osmoga prosinca. Otada smo se vidjeli samo par puta i izmijenili samo nekolike riječi. Još se pravo i ne poznamo, a vi navaljujete nekakovim zahtjevima tako, da vas ja nimalo ne razumijem.

On je šutio i kuckao kažiprstom desne ruke po cigareti, da strese pepeo.

— Mene baš to i zanima — reče on iza male stanke — da li ćete vi mene razumjeti ili ne. Šta mislite?

— Na to vam još ne mogu odgovoriti — reče ona i uperi na njega pogled, od kojeg je zadrhtao i pomislio:

— To je malko od o n o g a osmijeha!

— Ja vjerujem, da ćemo se mi razumjeti, bilo prije, bilo poslije — reče on spuštenim glasom i zagleda se u njezino lice. — Jedno bih vas samo želio pitati.

— Izvolite — reče ona.

— Ne razumijem, kako vi ne možete dovesti u sklad ljubav prema majci i ljubav prema nekom čovjeku?!

— Rekla sam vam, da to nijesam ni kušala, jer nijesam imala za to prilike. Dok sam išla u školu, bila sam zaposlena učenjem, a otkako sam u službi, imam i previše i posla i zadovoljstva s kućnim brigama i majkom, pa na besposlice i ne pomišljam.

— Besposlicama vi to zovete?!

— Oprostite! Svatko mjeri svojom mjerom.

— Ako li je ta mjera kriva?!

— Kad uvidimo, da je tako, mi ćemo je ispraviti — odgovori Neda i nasmiješi se.

Roko nije nikako mogao naći onaj osmijeh, što ga je one prve večeri ulovio na njezinim usnama, no osobito ga je veselilo, što je njezin svaki smijeh bio posve naravan, bez i najmanjeg truna umišljanja, namještenosti i prenemaganja. Prirodan, priprost i iskren kao žubor gorskoga potoka.

— Ja vas uvjeravam — poče on — da se take dvije ljubavi dadu spojiti. Mislim, naime, ljubav prema roditeljima i ljubav prema dragom biću. Ja sam to iskusio. Ja bezumno volim svoje roditelje, a uz to sam mnogo, vrlo mnogo ljubio i druge — — —

Roko ušuti. Šutjela je i Neda.

— Vi me ne pitate, koga sam ljubio?!

— To je vaša stvar, gospodine Aniću — odgovori ona mirno, gledajući preda se.

— Ja vam ne vjerujem, da nijeste radoznali.

— To niti ne morate, ali vas uvjeravam, da vas o tome nikada ne bih ispitivala.

— Zaista ne biste?!

— Ne. Ne bih, gospodine Aniću, nikada.

— A zašto? To bi bilo teško pitanje i ja ga brišem — reče Roko i zapali novu cigaretu.

— Zato, što sam sretna, gledajući te uza se, što mi je dosta tvoja sadašnjost i što sam uvjerena, da je lijepa i tvoja

prošlost — pomisli Neda i priguši svoje misli već u razvoju, bojeći se, da joj ne izmakne koja neoprezna riječ.

— Idemo! — reče ona, da prikrije svoju malu zabunu. — Već dugo ovdje stojimo.

On istom sada primijeti, da stoje na Krvavome mostu pred izlogom male, neugledne trgovine starih knjiga, bilježnica, papira i razglednica. Okrenuli su se licem prema izlogu, kao da nešto promatraju.

— Idemo — ponovi on i, kako odmah pođe, nehotice se sudari s njome. — Oprostite, gospođice. Nijesam htio.

Ona ne reče ništa, nego se izmakne na stranu i pođe. Ispred njih prođe trhonoša Matek i pozdravi ih.

*

Kroz cijelu su Dugu ulicu išli šutke jedno kraj drugoga. Kad su došli na Jelačićev trg, Roko pokaže rukom jednu kuću i reče:

— Tu gore stanujem.

— Tako visoko?! — upita ona i pogleda prema trećem katu.

— Da. Blizu neba. Kad ne bih stanovao visoko, onda bih tražio negdje u podzemlju.

— Vi ne volite polutanstva ni u tome! — reče Neda i nasmiješi se.

— Gospođice, vaš je smijeh divan! — šane Roko, i ne promišljajući, što će reći, jer mu se činilo, da njezin svaki novi osmijeh ima u sebi sve više i onoga prvoga, nezaboravnog smijeha.

— Je li ono vaš balkon? — upita Neda, kao da nije čula njegovu primjedbu.

— Moj balkon?! — priupita on i zasmije se. — Moj je balkon nedogledna provalija iz trećega kata u dvorište, a izgled mi je šaka neba. Ja nijesam ni od kuće naučen na balkone.

Neda ne odgovori ništa, nego iza kratke šutnje opet upita:

— Hoćete li danas mnogima u pohode, ako se smije znati?

— Zapravo, morao bih ići na mnogo strana. Imam ovdje dosta rođaka i dobrih znanaca, ali — po svoj prilici, ne ću nikoga pohoditi.

— Vi dakle ne volite svoje rođake?!

— Držim, gospođice, da ćete dosta teško naći još jednoga, koji bi tako volio cijelu svoju rodbinu kao ja. I baš stoga, ja ih nikada ne pohađam, jer želim, da i oni mene vole.

Neda ga začuđeno pogleda.

— Što me tako gledate? Jasno vam je sve — je li?

— Oprostite, ali vam moram priznati, da je to meni prije smiješno nego jasno.

— I to je dobro. Dakle: smijmo se! Ja sam uvjeren, da se vi poslije u ovakim zgodama ne ćete smijati, nego ćete reći: »Da. Jasno mi je« i time će stvar biti ugodno riješena.

— Kako to mislite »poslije«?

— Mislim u budućnosti.

— U budućnosti?!

— Da, da. U budućnosti... Doduše, velika riječ i može lako ostati bez sadržaja, ali ja se rado zanosim i kujem snove, jer me to jača i potiče na rad i ustrajnost.

— Često je vrlo opasno, da se čovjek zanosi snovima, jer su oni varljivi.

— Tako je, no ja bih se, skoro, usudio ustvrditi da se još nikad u životu nijesam iznenadio. Kad mi se nešto desi, bilo ugodno ili neugodno, ja osjećam, kao da sam to već jednom proživio. Poznato mi je i lako snosim...

— Vi pjesnici imate bujnu maštu.

— Molim vas, gospođice, nemojte me nikada više niti zvati pjesnikom niti brojiti među njih. Ja to nijesam, a ne vrijedim li ja sâm gol — ne pomože mi hiljadu naslova.

— Tako obično govore oni, koji žele da im se laska — reče Neda i pogleda mu u oči.

Roko stade. U lice mu udari krv. Nije ga još poznavala, pa je to i nije smelo. S malim je osmijehom na usnama izdržala njegov mirni, duboki pogled.

— Slušajte, gospođice — poče on — što ću vam sada reći: Još ne znam, kako će se razvijati odnosi među nama,

ali bez obzira na njih, ja ću vas zamoliti, da se držite jednog uvjerenja, kadgod vam nešto kažem.

— Izvolite. Što će to biti?!

— To vam je ovo: laskati vam ni lagati ne ću nikada. Kad nešto kažem, znajte, da je to moje puno uvjerenje. Isto tako ne trpim, da se sa mnom drukčije postupa. Takog sam roda i iz takoga kraja, gdje sve više vrijedi nego nedostojna prenemaganja i laskanja.

Sada je i Neda promijenila boju u licu, jer je razumjela njegovo crvenilo i reče tišim glasom:

— Oprostite mi, gospodine Aniću. Ja vas nijesam kanila vrijeđati.

— Molim, molim — reče on i nasmije se. — Mi se moramo pomalo upoznavati. Što prije, to bolje.

— Vi ste se uzrujali?!

— To je istina, ali sam već sada dobre volje, kao da nije ništa ni bilo. Ja brzo zaboravim ljutnju, ali nikada ono, što jednom kažem.

— Ni ja ne ću zaboraviti.

— Ako tako bude, onda sam uvjeren, a možete i vi vjerovati, da ćemo biti vrlo dobri prijatelji.

— Ne ljutite se više?

Ubrzo se rastadoše. U cijelom je tijelu osjećala neopisivu lakoću, kao da će poletjeti od nekog zadovoljstva i sreće. Nekoliko se puta htjela okrenuti, da pogleda za njim, da vidi, da li je on stao, da je prati pogledom ili je otišao, no vazda se je u zadnji čas svladala, zatomila izvjedljivost i teško kucanje razigrana srca i žurno produžila put. U stan je stupila sva zadihana.

— Nešto si se zadržala? — reče joj majka.

— Da, majčice — odgovori ona. — Malo sam dulje bila u crkvi!

Brzo se presvukla i spremila, da pomogne u kuhinjskim poslovima. Neko je vrijeme šutjela i mirno radila, ali dugo ne izdrža. Najednom ostavi posao, zasmije se, objesi se majci oko vrata i poče je cjelivati — — —

*

Roko je otišao u kavanu »Bauer«, našao nekoliko drugova i sjeo k njima u društvo. Svaki je držao novine u rukama i buljio u njih. Roko nije htio ni pokušati da čita. Znao je, da bi bio nesposoban sastaviti najmanju rečenicu u logičnu vezu i malo više shvatiti tuđa umovanja. Podboči se na stol i zagleda se u Frankopansku ulicu.

— Izvolite, gospodine Aniću?! — reče natkonobar Julijus, prilazeći k njemu i vadeći ubrus iz džepa, da obriše stol.

Roko se poče smijati.

I Julijus se je smijao, naslonio se srednjim člancima prstâ desne ruke na stol i gledao ga.

— Što se smijete, gospodine Aniću? — upita ga Julijus, koji ga tu dvori već dvije godine. — Nešto ste osobito dobre volje.

— Smijem se, kako vi svi kao strojevi vadite ubrus, gladite njime stol, a gledate u gosta i pitate, što želi.

— Što ćete?! Dužnost. Mora se... Bijelu kavu?!

— Da. Bijelu kavu. Kao obično.

— Jedna bijela s mnogo mlijeka, mnogo vrhnja, malo šećera! — poče vikati Julijus, čim se odmakao par koraka. Opet se obazre i nasmije se na Roku. On se uvijek smijao, kad je za njega naručivao kavu, jer je to vazda činio s istom formulom, koju ga je naučio sam Roko.

— Jedna bijela s mnogo mlijeka, mnogo vrhnja, malo šećera! — ponovi Julijus, kad je došao pred široki kuhinjski prozor, nasloni se na njega i pogleda u Roku.

— I obrok maslaca — vikne mu Roko i okrene se prema Ilici.

— I obrok maslaca! — ponovi Julijus vrlo glasno, kao da cijelo kuhinjsko osoblje sjedi na ušima.

Roko ustane, pođe prostorijama prema Frankopanskoj ulici i zađe u odio za igranje. Tamo nije bilo prenatrpano, kao što je to u redovitim danima, ali je ipak bilo zaposjednuto više stolova. Kod jednoga je sjedjelo njegovo sinoćnje društvo.

— Dobro nam došao, Aniću! — viknuše neki skoro u jedan glas, dok se mnogi nijesu ni obazreli na njega, jer su karte bile zaokupile svu njihovu pažnju.

— Bolje vas našao, gospodo — odgovori on, priđe k njima, zagleda se u karte stare hiže i reče mu: — Ti se uvijek kartaš.

— Nit mi star kašlje, niti nejak plače! — odgovori on. — Ako štogod ne zaslužim, imat će posla naš vrijedni Matek.

Matek je bio gradski trhonoša, zapravo »kraljevsko hrvatski sveučilišni trhonoša«. S akademičarima se već nekoliko godina toliko srodio, da je osobno poznavao svakog uglednijeg đaka, znao je njegove dugove, njegove ljubavi, njegove obiteljske prilike i rodno mjesto. Matek je znao sve i što on nije mogao izvesti, pred tim je stala i sva mudrost najstarijih juratuša. Osjećao se kao član ili barem kao skutonoša sveučilišne omladine.

— Dobar dan, Matek! — pozdravljali su ga đaci prvi, samo gdje bi ga spazili.

— Sluga pokoran, gospon Jagodić, gospon Brkić — ili kako već bilo. On je svakom odgovarao po imenu, ako je akademičar prve ili druge godine, a koji su to sretno preplovili, Matek ih je pozdravljao s poniznim:

— Klanjam se, magnifice! Kada ćemo, magnifice, demonstrirati? Već dugo nijesmo zdrmali reciprocitet našeg sveučilišta. Trebalo bi malo. Ovdje, magnifice, strunusmo, a gore zaboraviše, da smo uopće živi. Trebalo bi malo...

— Bit će, Matek, bit će.

— Trebalo bi malo, magnifice! Naši ovogodišnji brucoši još i ne znadu, kako se na sveučilištu živi. Zapustiše se brucoške večere, zanemariše se demonstracije i manifestacije, policija špijunira slobodno po sveučilišnoj zgradi, po našoj najvećoj svetinji, po našoj republici u ovoj tiraniji.

— Čekajmo, jadan, Matek! — mire ga sveučilištarci. — Sve će biti.

— E, gospodo, magnifice domine, bit će gaće, ali — kad će?! — odgovara Matek mudro i namješta svoju lulicu u zubima. — Ne valja ovako. Morate vi stariji...

Po njegovu je govoru uvijek bilo jasno, da u pitanjima raznih sveučilišnih pothvata stavlja u jedan »rang« gospodu brucoše, gospodu marve i svoje gospodstvo. Kad bi se napio, a to je bilo vrlo često, neprestano bi vikao: »Živio reciprocitet! Apcug Madžari! Živila sveučilišna omladina!«

Kad je koji sveučilištarac trebao novaca, nitko mu nije dobio u zalagaonici u Preradovićevoj ulici toliko, koliko Matek; kad je trebalo opraviti i krišom predati kitu cvijeća s malim, namirisanim pisamcem, Matek je bio siguran, da će

uspjeti kao tajni redarstvenik, a isto je tako bio siguran, da ga ne će uloviti ni redarstvenici ni gazdarica, kad je iz stana strugnuo u mrak sa stvarima gospodina juratuša, koji već nekoliko mjeseci ne plaća stanarinu. Matek je razumio tu muku i gospodina preselio na brzu ruku u drugi stan, a za par mjeseci opet u treći i tako redom. Tkogod je bio upisan na sveučilište, bez obzira na fakultet, za Mateka je bio — juratuš. Stoga je on poznavao i »naše lijepe juratuše u suknjama«.

— Raube blind! — vikne stara hiža tako glasno, da se Roko skoro preplašio, pa ga opomene:

— Ne viči toliko.

— Moram vikati. Vidim, da će Matek imati posla...

— Hoće li preseliti tebe ili tvoj kaput? — upita neki iz društva i nasmije se.

— Čini se, obojicu — odgovori on, udarajući kartom o stol.

Julijus reče Aniću, da mu je donio kavu, pa se on odmah udalji i otide k svome stolu. Namaže maslac na kruh, osoli ga i počme jesti. Jedva je prvi komadić progutao. Mislio je, da će se njime udaviti.

— Ne znam, koja mi je nesreća! — reče sam sebi vrlo ljutito, ustade i otide u tamni, neugledni pregradak, gdje je smješten telefon. Bez krzmanja i promišljanja diže slušalicu. S centrale se je čula nekakova vika i buka. Jasno je razabirao ženske glasove. Čekao je možda jedan cijeli sat, da mu se tkogod javi, da ga upita, koji broj želi. Uzalud. Ne javlja se nitko, a buka svejednako traje. Svega ga obuze bijes i požali, što gospođice na telefonskoj centrali nemaju pred sobom hiljadu zvonaca, mjesto malih električnih žarulja, da im paklenski zazvoni, da zamuknu i ogluhnu.

— Halo, halo! — poče beznadno vikati i već htjede objesiti slušalicu, kad mu se javi tanki glas:

— Halo! Nemojte, gospodine, toliko vikati.

— Hvala, gospojice na opomeni. Stojim pred telefonskim ormarićem kao lud. Već sam se sav smrzao čekajući, da mi se javite.

— Koji broj izvolite? — upita ona, smijući mu se u sav glas.

— Hvala! Nijedan — odgovori on, metne slušalicu na njezino mjesto i iziđe van.

Sav se tresao od srdžbe. Da nije otišao od telefona, bio bi sigurno rekao koju neugodnu i uvredljivu onoj gospođici, koja možda nije ništa kriva i kojoj se već po smijehu osjeća, da je dobra duša.

Dok se on povratio, dvojica su njegovih drugova počeli igrati biljara, a druga su dvojica sjeli k jednom malom stoliću kraj peći i igrala šaha. Sjeo je k praznom stolu i opet pokušao piti kavu. Srkne jednom, srkne drugi put i — treći put metne šalicu na stol. Uz najbolju volju, ne ide, pa ne ide.

— Julijus, daj mi još tri kocke šećera — zovne on i, kad mu ih donese, metne ih u kavu i poče miješati, vadeći svaki čas žličicu van, da vidi, je li se šećer već rastopio. Kad više nije opažao većih grudica, opet srkne nekoliko puta. Ne može.

— Julijus, platiti! — vikne, ustane i obuče kaput.

Kad je podmirio račun, natuče na oči crni šešir s velikim obodom, obuče rukavice, digne jaku na kaputu i krene niz Frankopansku ulicu. Nije pomišljao, kuda će ići, ali mu se nekako vrzlo po glavi, kao da će morati otići do Save, pa onda preko mosta, tamo još dalje. Možda otiđe na Kajzericu među Cigane. Samo da ide, da se kreće, da nekuda bježi...

— Komu sam ja htio telefonirati? — upita se i istom se sada sjeti, kako je kao luda odletio k telefonu i tamo buljio u onu čudnu čarobnu kutijicu, pun bijesa i srdžbe na sebe samoga ili na gospođice kod telefona ili na neko neodređeno biće, koje možda, i ne postoji. Komu je uopće htio telefonirati? Nedi? Ne. Njoj svakako ne. Ona prije svega danas nije u uredu; zatim, on niti ne zna broj njezina telefona, a — napokon — on još nije nikad s njome govorio na telefonu, a sigurno ne bi mogao ni danas... Čini mu se, da je htio tražiti telefonski broj dra Krašića. Njemu je češće telefonirao, i bio je običaj, da uvijek pita, da li je illustrissimus kod kuće, prije nego bi ga pohodio.

Dr. Krašić je bio njegov profesor od prvog dana sveučilišnih nauka i odmah ga zavolio, čim je nekoliko puta s njime razgovarao. Obično mu je govorio: »Mladi moj prijatelju!« uzimao ga ispod ruke i pripovijedao mu najraznovrsnije stvari. Anić ga je rado slušao, uvelike ga poštivao i bio mu

odan. U svakoj i najmanjoj sumnji, prije svake odluke — vazda je volio posavjetovati se sa svojim umnim, velikim prijateljem. On mu je rado odgovarao i davao mu savjete tako uvijeno i oprezno, da je bilo nemoguće ne uvažiti ih i ne uvidjeti njihovu temeljitu neoborivost.

— Vi lijepo govorite, illustrissime — reče mu Roko jednom zgodom — i vaši su dokazi tolike granitne snage, da se pod njima krše mnoga moja dosadašnja mišljenja i nazori.

Dr. Krašić se samo smješio i gladio svoju dugu, srebrnastu bradu i skoro neopazice zadovoljno pomicao svojim gustim obrvama. U tom je času Anić neodoljivo osjetio, kao da stupa ruku o ruku s Jasnaja — poljanskim prorokom i težakom, i ako je među ovom dvojicom tako nepremostiv jaz u mišljenju i nazorima, da su slični možda jedino svojom vanjštinom. Kradom ga gledao i nastavio:

— Moram vam priznati, illustrissime, da je meni žao mojih ruševina. To sam ja podizao u najdivnijim, najzanosnijim časovima svoje mladosti, a sada se ruši, kao da je građeno na pijesku. Jedna vaša riječ uzdrma temelje, a već druga ruši cijelu zgradu.

— Neka vas to ne žalosti — odgovori profesor. — To ne znači, da ste vi loše i nesolidno gradili, nego da nijeste poznavali život.

— Illustrissime, vi mene lijepo i obzirno tješite.

— Nemojte žaliti — opet će on. — Nikada čovjeka iz onoga, tko u svojim dvadesetim godinama nije revolucionarac. To sam i ja bio. Sada sam star. Prošao sam i mnogo svijeta i mnogo jada i mnogo sreće i dosta godina. Kušao sam svakoga cvijeta i posve sam se smirio. Sad sam možda i nešto prevelik oportunist, prevelik kontrast vašem poletu. Ni to vas ne treba plašiti. Vi ste prenadaren mlad čovjek, a da biste mogli postati mrtva truba tuđih ideja i premudar ste i preuviđavan, a da biste mogli ustrajati u nazorima, koji su nesposobni da žive dulje, nego li traju godine mutiranja svakog mladog čovjeka.

— Važno je jedino to da radite, da vazda radite i vaše će vas mjesto dočekati. Još sam vam samo htio napomenuti, da vaše revolucionarstvo, koje je tvorevina samo vaše poletne

mašte, i moj oportunizam, koji je produkt gologa života i teškog iskustva, spojeni u jednoj zdravoj, solidnoj retorti, mogu dati vrlo lijepu smjesu.

— Smjesu?!

— Dobro. Taj vam se izraz ne sviđa. Recimo onda drukčije: to bi dalo novu, zdravu biljku.

— Vjerujem, illustrissime. Stoga vas rado slušam.

Dr. Krašić je redovito držao svoja predavanja od pet do šest sati poslije podne svaki dan osim petka. Iza toga je Anić s njime išao svaki put do njegove vile u Tuškancu. Inače, kad je što imao da pita, profesorov mu je stan bio otvoren u svako doba, bez obzira na vrijeme primanja.

Možda je on to i sada htio telefonski pitati, da li je illustrissimus kod kuće i da li bi ga mogao primiti?!

Kad se Roko toga sjetio, stao je, zagledao se uz Samostansku ulicu kao da nešto promatra i čudio se, kako je to moguće, da njemu sada nije ni na kraj pameti, da govori sa svojim umnim prijateljem o svome nezadovoljstvu, o nekoj grozničavoj uznemirenosti, o besanici i potpunom duševnom rastrojstvu. Nije ni pomišljao, da mu se povjeri, da ga pita, što bi tome moglo biti uzrok i što će raditi, da se smiri, da opet može mirno nastaviti svoje nauke.

*

Laganim korakom pođe naprijed.

Osjećao je, da je blizu teškoj, neshvatljivoj bolesti i da je bezuvjetno Neda uzrok svega tog nemira, no još mu je bilo toliko nejasno, da se svaki čas ponovno i već po stoti put pitao: »Što mi je? Koji je uzrok mome nemiru? Koji mi je jad?!«

Naglo zastane u hodu, turne šešir na potiljak, povrati se i pođe Samostanskom ulicom. Požuri korake, mašući rukama oko sebe, kao da se nekuda žuri. S Preradovićeva trga skrene desno u Preradovićevu ulicu, zatim zavije opet na desno u Marovsku, pa udari prema sveučilištu.

— Pa da ja nijesam budala?! — reče sam sebi, povuče šešir posve na čelo, koje mu je bilo hladno kao led i skrsti ruke na leđima. — Lutam po ovoj studeni kao muha bez

glave. Idem na sveučilište i obilazim oko njega na dva kilometra i opet se natrag vraćam, gdje sam već pet puta mogao biti tamo. Baš sam budala. Još samo trebam tražiti patent, da se ne bi našla koja veća budala od mene.

— Sluga pokoran, gospodine Aniću! — prekide ga u mislima Matekov piskutljivi glas.

— A, vi ste to! — trže se Roko i stade. — Dobar dan.

— Trebamo li štogod, gospodine Aniću? — upita onaj i priđe k njemu kao vojnik, izvadivši ruke iz džepova. Na njemu su bile velike čizme, debele žute hlače i kratak zimski kaput. Oko svoje je crvene trhonoške kape s brojem omotao dugački zimski šal.

— Vi uvijek na svome mjestu? — reče Roko.

— Evo! Ja i »Obzor« ostajemo do svoje smrti na ovome ćošku. Trebate li što?!

— Hodite za mnom, Matek. Nešto ćete me poslušati — odgovori Anić i pođe, a u isti čas mu opet sune mislima: — Zar to nije ludost nad svim ludostima?! Vučem siromaka čovjeka sa sobom bez ikakove potrebe. Zovem ga, da posluša mene, koji ne trebam nikakove posluge, kojemu smeta svatko, pa i rođena sjena. Za ovako ludilo više niti ne treba patenta. Preoteti ga ne može nitko.

Brzim je koracima ušao u sveučilišnu zgradu i ne opažajući, da ga pozdravlja vratar iz svoje male gajbe i da gospodin pedel bilježi na velikoj crnoj ploči imena onih akademičara, koji su dobili novce ili pakete. Nije mu bilo ni na kraj pameti, da pogleda, nije li možda štogod došlo i za njega. Zakrene lijevo u hodnik uzduž aule i, došavši pred poslovnicu Hrv. akademskog potpornog društva, lupi rukom u kvaku. Ona zaškripi, ali se vrata ne otvoriše.

— Zaključano! — reče Matek.

— Imam ja ključ — odgovori Roko, otključa i stupi u sobu. — Hladno je ovdje.

— Nije loženo. Hladno je — ponovi Matek, zatvarajući vrata.

Roko poče hodati gore, dolje po sobi, trljajući ruku o ruku. Matek je stajao postrance, vrtio kapu u rukama i promatrao ga.

— Zašto sam ja ono vas zvao? — upita Anić i stade prema trhonoši.

— Ja ne znam, gospodine Aniću — odgovori onaj i nasmije se.

Neko nesigurno zakuca na vrata.

— Danas ne uređuje potporno društvo! — vikne Roko jakim, srditim glasom i doda, kao da sam sebi pripovijeda: — Već je neki bijes tu!

— Ja sam, gospodine potpredsjedniče — javi se iz hodnika glas podvornika Žabeka.

— Uđite — odgovori Roko i pozove Mateka, da sjedne. — Tu imate — reče mu — novine iz svih naših krajeva, pa možete čitati.

Matek nije sjeo.

— Dobro jutro im želim i sretne blagdane, gospodine potpredsjedniče! — reče Žabek, ulazeći i klanjajući se do zemlje kao trska.

— Hvala, hvala, gospon Žabek — odgovori Anić, gledajući prema dvorištu. — Ja sam na zadnjoj sjednici predložio vašu molbu, ali nije mogla biti riješena. Bilo je premalo gospode. Na svoju vam ruku ne smijem dati potporu.

— Hvala, hvala im, gospodine potpredsjedniče.

— Na idućoj će vam se sjednici podijeliti i nagrada i potpora.

— Hva — hva — hvala — poče Žabek pentati i zaljulja se na nogama.

— Ta vi ste, čovječe, opet kao batina pijani! — vikne mu Roko, okrenuvši se naglo prema njemu. — Kakav to izgledate?! Poderan, blatan, neočešljan, nakresan — zar je to izgled čovjeka, koji je namješten na sveučilištu?!

— Znaju, znaju, gospodin potpredsjednik — uzmuči se Žabek — nek se ništa ne srde. Nemam žene, da me redi, a ono malo rakije — — — Znaju, to je moje cijelo veselje — — — Nek se ne srde... Hoću li naložiti malo vatrice, da se ugriju?!

— Ne treba — odgovori Anić mnogo mirnije i zagleda se u Žabeka.

Bio je čovjek srednjeg uzrasta, u plavom izlizanom i savršeno nečistom kaputu. Jabučica mu na dugom tankom vratu ispala kao krumpir, prosijeda mu kosa raskuštrana kao

glogov grm, brkovi se smotali u nekakove začarane gužvice i zavirili u usta kao gladni psi u kuću, a zemljasti obrazi i čelo puni brazda kao uzorana njiva.

— Dakle — reče Roko već posve smiren — ono malo rakijice, to je vaše sve veselje?!

— Jest, gospodine potpredsjedniče. Nemam žene, nemam djece — to mi je sve — — — Bi'li naložio malo vatrice, da se ugriju?

— Ne treba, Žabek. Hvala. Možete ići. Ja vas ne trebam.

Duboko se nakloni i otklima van.

— Ne znam, kako se čovjek može tako gadno napiti?! — reče Anić i pogleda Mateka.

— Baš se je nakitio već rano — odgovori trhonoša i nasmije se.

— Istina-Bog, Matek, vi mu se ne možete rugati. I vi rado potražite čašici dno.

— Ne rugam se ja. Znam ja dobro, što je to! Ja volim, kad vidim pijana čovjeka, i žao mi je, što i ja nijesam, jer znam, da je sretan.

— Ja sam vas nešto trebao?! — — —

— Jeste. Pozvali ste me ovamo.

Anić se još nije bio odlučio, što će s Matekom, kamo li će ga poslati, a mora mu dati, da nešto zasluži, kad ga je već doveo.

— Poznate li vi gospodina Janka Frketića?

— Je li onoga, što je nekidan obrijao brkove? — — — upita Matek.

— E, dragi! Mnogo je njih nekidan obrijalo brkove.

— Onako, malo pošiknut u leđima, skoro je uvijek s vama i čini mi se — doda Matek, smješeći se — voli gospođicu Milicu, a ona voli vas nego njega.

— I vi to sve znate?!

— Kako ne bih, gospodine Aniću?! Stariji sam ja od naše najstarije stare hiže. Matek vam — reče on ponosno — stoji na svom ćošku, stisne ruke u džepove, a lulicu u zube, pa se tobože ne brine ni za što, a sve vidi i čuje — — — Poznam ja dobro gospodina Frketića, samo, eto, do sad nijesam znao, kako se zove.

— Sad znate i to.

— Sad znam sve. Jede tu u menzi kod gospođe Jurić.

— Tako je. U podne ćete ga čekati pred menzom i predati mu jedno pismo. Ako ga slučajno ne nađete, odnesite gore i ostavite ga kod gospođe Jurić, neka mu ga ona preda.

— Zar vi ne ćete doći na objed? — upita Matek.

Anić ne odgovori. Skupi ruke u pregršt, nekoliko puta dune u njih, uze pero i papira, pa napisa kratko pismo i preda ga Mateku. Ovaj pozdravi i pođe.

— Čekaj još malo — reče Roko i dade mu napojnicu.

— Hvala, gospodine Aniću — nakloni se Matek. — Ja znam, da vi mene ne ćete zaboraviti. Nekidan ste mi, kad je ono bila naša akademska zabava u Kolu, dali, da zaslužim više nego u deset drugih dana.

— Stoga ste se onako napili — je li?!

— Pa — — — nasmiješi se Matek. — Čini mi se, da smo bili dobre volje svi, koji smo radili oko zabave: i gospoda iz odbora i — gospoda iz posluge.

Trhonoša se udalji uz veseo, sretan smijeh.

— Blago njemu — pomisli Roko, ne pomičući se s mjesta. — On je sretan samo, kad se napije; Žabek nema reda, jer nema žene, a jer nema reda, nema zadovoljstva, a da bude zadovoljan, mora piti — — —

Nemarno ustane i ode van.

— Gospodin Anić, gospodin Anić! — vikne vratar za njim, kad je bio već na vratima. Povrati se. — Imate jedno pismo — reče vratar i pruži mu ga.

Roko pogleda adresu.

— Od roditelja — poznade po neurednim i neskladnim potezima svojega brata.

Nije ni pomišljao otvoriti ga, nego ga metne u džep i pođe. Udari Frankopanskom ulicom prema Ilici. Kad je došao do kavane Bauer, izleti preda nj stara hiža i skoro vikne:

— Slušaj, Roko!

— Izvoli?!

— Molim te, gdje ću te naći večeras u sedam sati?

— To ne znam. Zašto?!

— Da ti vratim pet kruna, koje ćeš mi sada pozajmiti?! — reče stara hiža posve ozbiljno.

— Pet kruna?!

— Da. Znam, da imaš. Nemoj se kušati izmotavati. Znam, da imaš. Opuljali su me do gole duše.

Da ga se riješi, da mu ne dosađuje, Roko se maši u džep i pruži mu petokrunaš bez ijedne riječi.

— Večeras sigurno dobiješ, a ako te ne nađem večeras, onda sutra — utvrdi stara hiža i umače u kavanu za kartaški stol.

Roko pođe uz Ilicu i otide u svoj stan.

*

Matek je dočekao Janka i predao mu pismo. Janko ga je pročitao, smotao i opet ga odmotao i počeo čitati.

— I napokon će svršiti u ludnici ili u Savi. Njegova stvar! — — —

Kad je došao u menzu, našao je oko stolova samo desetak drugova. Više ih nije ni očekivao, jer su ostali bili otišli svojim kućama.

— Gospodo — reče im on — naš je potpredsjednik bolestan. On vas moli, da oprostite, što ne može danas biti kod zajedničkog objeda naše tužne obitelji. Sve vas pozdravlja, želeći vam sretne blagdane i dobru zabavu. Ujedno mene ovlašćuje, da ja, kao jedini odbornik potpornoga društva, budem domaćin mjesto njega. Mamica je priredila dobar objed, a Roko se još jučer pobrinuo, da se dovalja u njezinu smočnicu bačva od nešto preko dvjesta litara vina, pa će se nekako preživjeti.

— Šta je Aniću? — upita stara hiža, koji je također već tu bio.

— Bolestan.

— Kako bolestan, kad sam prije jednog sata bio s njime?!

— Bolestan, pa eto — odgovori Janko. — Evo pisma, gdje mi to sve piše. Poslao mi ga po Mateku.

— Daj, da vidimo — povikaše neki.

Janko se maši u džep, da će ga izvaditi, no u zadnji se čas nečemu dosjeti, malo se smete i reče:

— Dopustit ćete, gospodo, da ne pripovijedam stvari, koje nijesu istinite. »Neki mi se vrag skvrsio« — kaže — »pa ne mogu doći. Moram leći«. Eto. To su njegove riječi.

Kad je djevojka donijela juhu, odmah je rasprava prekinuta i zaboraviše na Roku. Janka je to veselilo, jer se je neprestano bojao, da će na njega navaljivati — sve iz komedije — da im pokaže pismo. On je osjećao, da to ne bi učinio ni za što na svijetu. Podrhtavao je pri pomisli, kako će lijepo provesti današnje popodne i čuvao se kao pred živom vatrom, da pita, koja će biti svrha i koje posljedice te zabave. Glavno je, da ide, da se miče, pa će se već nekuda doći. On je sve vrlo rado podvrgavao najstrožem rasuđivanju i rasčlanjivanju, često je s trpkom ironijom govorio i o sebi i o drugima i o svemu, što ga okružuje, smijući se pritom mefistofelski glasno i slatko. Uza sve njegovo oštro promatranje, zdravo prosuđivanje i bezobzirno kritiziranje on se nije mogao odvažiti, da kravatu zaveže drukčije nego ga je naučila njegova prva gazdarica, kad je stupio u peti razred senjske gimnazije, i nije mogao ni zamisliti, da bi se on, muškarac, mogao pred svijetom toliko poniziti, da ide ispod ruke s kojom ženom, pa bilo to i sa svojom.

— Šta je voda, vrag ih vodao, kao da je slijepa?! — znao je govoriti, kad je prve parove vidio. Sad se već navikao to gledati, ali nije dopuštao, da bi i on to mogao raditi.

Brkove je obrijao samo stoga, što ne može pustiti, da rastu kao u njegova oca ili u našega gospodina Žabeka, a ne dâ mu se, da ih svaki dan redi. Uvijek se šišao do kože, naglašujući, kako žali, što ne može iznajmiti ili ostaviti u ropotarnicu svoje tijelo, da ga se tako riješi i da se oslobodi muke oblačenja, obuvanja i pranja. Sa ženama je rado govorio samo onda, kad im se mogao rugati i ismjehivati ih, dajući svakoj boljoj znanici ime kojega domaćega ili stranog lista. Kod koje je vidio, da je »redakcija solidnija« — kako je on govorio — toj je davao ime uglednijega lista, a koja je »primala u redakciju svoga jezika svakoga protjeranog četvrtoškolca gimnazije«, dobivala je ime kakvog krajcaraškog piskarala.

Koji su ga bolje poznavali, primjećivali su, da mu je prva riječ, kad se sastane s kojom ženom, pa bila tko mu drago:

— Što je novo? Udaje li se koja?!

Ako ga je tko ukorio zbog te neuglađenosti, on se samo nasmiješio, metnuo ruke u džepove i lagano dobacivao:

— Ne ću da kome krnjim njegov ugled. Žene su novinarski izvještajni zavodi, pa niti one imadu prava, da se srde, kad ih pitaš za novosti, niti ja imam prava, da im oduzimljem taj naslov.

S tim je svojim nazorima štedio samo dvije žene. Jedna je bila njegova drugarica iz djetinjstva i iz klupa pučke škole, Maca, kćer nekog trgovca iz njegova rodnoga mjesta, a druga je — Milica. On i Maca su se voljeli, no ona je slučajno bila zaručena za nekog kotarskog pristava, a Janko je bio prelijen, da stupi među njih i da već samo jednom riječi zavazda raskine taj proračunani posao majčica i tetica, pa se povukao i lijepo govorio o Maci. Milica je njoj posve slična i stoga se Janku svidjela. S njom se je rado zabavljao; bilo mu je drago da joj gleda u velike crne oči i držao je, da bi bilo i neumjesno i glupo, a i prenaporno, da se srdi stoga, što ona voli njegova prijatelja Roku i što mu govori prijateljski »ti«.

Nije nikada namjerno tražio priliku, da se s njom sastane, ali kad mu se pružila takova zgoda, bio je vrlo veseo. Stoga je bio zadovoljan s Rokinom bolešću i nastojao, da o njoj kod objeda više ne govore, samo da ne bi njegovi drugovi zahtijevali, da im pokaže njegovo pismo. On im ga ne bi bio pokazao.

Dok se je ta mala đačka obitelj gostila, Roko je obučen ležao na krevetu u svom stanu. U cijelom je tijelu osjećao veliki umor i potpunu klonulost, ali fizičkim bolovima nije bilo ni traga. Ležanje mu nije dugo prijalo i on sjede na krevet, digne desnu nogu na bedrenicu i nasloni glavu.

Mnogo je časova u životu svakog čovjeka, kad ništa drugo ne radi, nego kopa, traži, ruje i juri za stvarima, koje će ga ražalostiti, koje će ga što više mučiti, koje će mu se neodoljivom snagom upiti u mozak i srce i tamo mu sisati krv i snagu. I mi uživamo u tim mukama, točno ih ispitujemo, da ne bi ostao sakriven koji kutić boli, koji trunak čemera, i patimo, patimo do kraja, uzdišući, — što smo nesretni. Svaki osjeća uzvišenu ljepotu bolova, ali ujedno po nagonu nastoji, da ih se riješi i oslobodi.

Roko je to znao i jasno je osjećao, da je on baš sada u tim časovima, kad čovjek traži muke rafiniranom prepredenošću, a nagonski bježi od njih, zadavajući sam sebi nove rane osjećajem, da ne može uteći i — očajava.

— Pomozi, Bože! — reče gotovo glasno i ustade. — Ne ću očajavati. Drugi bi na mom mjestu mislio, da nitko nije sretniji od njega, a ja se svijam pod rođenom glupošću kao zmija u procjepu. Ne ću očajavati! — ponovi, prođe nekoliko puta po sobi, a zatim sjede k stolu i uze pandektarno pravo, da uči. Otvori na sreću i poče čitati:

»Brak je pravno priznata veza između muža i žene, u svrhu potpune zajednice života. To je, po svojoj naravi prirodno-etičan odnos, ali kao veza, koja odgovara pravnom poretku i koju pravo priznaje, to je pravni odnos od velike važnosti. Rimsko se pravo, istina, uzdržava od davanja pobližih odredaba u pogledu uzajamnih dužnosti bračnih drugova, koje potječu iz etičke prirode braka, ali — — —« ali oni će to svi i sami pogoditi bez odredaba rimskoga prava — reče Roko, prolista dalje i opet uhvati nasumce čitati:

»Izjava, da nasljednik prihvaća naslijeđe cum beneficio inventarii, nije nužna po L. 22. § 2. 12. cit., a ne pomaže — — —« tebi, moj Roko, da čitaš ova slova, kao da ih tobože razumiješ.

Čitao je dalje, kao da je i to napisano u njegovu udžbeniku, zatvorio ga, metnuo na stranu i dohvatio drugu knjigu, koja mu je prva došla pod ruku. Po omotu poznade, da je uzeo djelo Tome Carlyle-a, »Raditi, a ne očajavati!« Listao je, i tu i tamo zagledao malo pozornije, pa opet dalje listao, dok najednom ne zastane, široko otvori oči, kao da se nečemu čudi i počne pozorno čitati, razmišljajući o svakom slovu. Po nekoliko se puta povrati i opet isto čita:

»Ne zaboravi, da živiš. Tvoj život na zemlji nije isprazan san, nego uzvišena činjenica. To ti je sve, čime možeš stupiti pred vječnost. Dano ti je samo jedno vrijeme kušnje i drugo ti se ne će pružiti nikada više. Ne gubi vrijeme tobožnjim »upoznavanjem samoga sebe«, nego znaj, na čemu moraš raditi, i na tome radi kao Herkul« — — —

Anić ostavi knjigu, ustane, metne ruke u džepove, poče hodati po sobi, neprestano ponavljajući: »— — — znaj, na čemu moraš raditi, i na tome radi kao Herkul — — —« Čudio se je, kako tu izreku nije prije našao, i ako je tu knjigu već bio pro-

čitao. Većina nas ima knjiga u svojim ormarima koje pročita i ne opazi; koje uopće niti ne pročita i koje pročita onda, kad nije bilo vrijeme, da se čitaju baš te knjige, a ne neke druge. Malen je broj knjiga, koje pročitamo u njihovo pravo vrijeme i koje dobro opazimo. Najobičnije se čita uopće stoga, što je to potrebno, da se u društvu može govoriti o piscima i da se ne misli, da nijesmo dovoljno obrazovani, a napose u posebnim slučajevima se čita, da se vidi, hoće li se »sretno svršiti«, hoće li se »njih dvoje uzeti«. Istina, Roko nije tako čitao, jer je on osjećao, da se knjige ne tiskaju zato, da se može u društvima sipati sa šupljim naslovima nepoznatog sadržaja i da papir kupi prašinu po stolovima i ormarima. Uza sve to on uviđa, da i sam preleti preko mnogo stranica, araka i knjiga, koje istom poslije, naknadno mora otkrivati kao neke uklete tajne.

»— — — — znaj, na čemu moraš raditi, i na tome radi kao Herkul — — —«

Te su mu se misli neprestano motale po glavi i on se nije usudio zapitati se, da li zna, što mora raditi, nego je — sve kao u nekom snu — izvadio iz ormara salonsko odijelo, metnuo ga na krevet, sjeo i počeo se svlačiti. Kad je već uzeo u ruke crne hlače, da ih obuče, ustane, opet objesi sve u ormar, a izvadi novo, plavo odijelo i to obuče. Zašto je on to učinio, to ni sam nije znao. Kad je bio gotov, isprazni džepove starog odijela i sve premetne u novo, a da nije niti gledao niti mislio, što radi. Odmah iza toga obuče zimski kaput i pođe van. Zaokrene u Dugu ulicu i pođe žurnim koracima.

— — — Znaj, na čemu moraš raditi, i na tome radi kao Herkul — — —

Anić je razmišljao vrlo mnogo, a još više osjećao, ali nikako i još nikada nije mogao zaključiti, što je zapravo njegov poziv. Mnogo je razmišljao o budućnosti i vidio konture svih mogućih događaja u svome budućem životu; zanosio se najvećom srećom, u što je skoro neprekidno vjerovao, ali još nije mogao odrediti, kojim putem mora poći do te sreće, do te nasmijane budućnosti. Stoga se često opažala u njegovu radu ovelika rascjepkanost. Osjećajući svoju sposobnost, nije znao, da je obuzda, da joj udari međe, nego ju je raskošno trošio na školski i književni rad, na pisanje političkih i socijalnih članaka, na skupštine, na zabave i ljubavi. Svoju je snagu rasi-

pao na sve strane i zbog te velike zaposlenosti nije dospio, da se pravilno razvija, težeći određenom cilju, i sada, kad mu je pala na leđa neočekivana kušnja, on pada u vrućicu, mjesto da se mirno odluči, odabravši ono, što odgovara njegovoj naravi.

U životu nije nikada patio, a kad je mislio, da je nesretan, kad je u malodušnim časovima zamišljao sebe kao ukletog viteza, uzrok je bila samo ljubav. Ona je resila njegovu mirnu, skladnu sreću, no ona je ujedno bila ono jedino, što ju je gdjekada mutilo.

Prvi put se zaljubio u trećem razredu gimnazije, drugi, treći i četvrti put u petom razredu, peti put u sednom razredu, a šest put — — — možda sada. Ni s jednom svojom izabranicom nije progovorio riječ ljubavi, a da nije bio odlučio, da s njome provede cijeli život.

— Istina, ja sam pravio lude osnove — govorio je češće — i nijesam nikad pomišljao na njihovu neostvarivost, ali ja to ne žalim. Naučio sam mnogo. Ti su me snovi očuvali ulice i noći. Uvjeren sam, da sve moje bivše drage imadu na mene samo lijepe uspomene i da ne žale vrijeme, što su ga sa mnom provele, kao što ga ne žalim ni ja.

Sa svojom se petom izabranicom, s »Jelom, lijepih uvojaka« — kako ju je on zvao — posvadio već pred godinu dana, a posve su se raskrstili prije nekoliko mjeseci. Bilo mu je žao i činilo mu se, kao da je to već doživio negdje prije. Dugo se zavlačio njihov posvemašnji prekid uz različite neugodnosti, pa nije ni osjetio, kako se privikao na to, da je više ne voli. Iznenadio se, kad je jednoga dana opazio, da više ne nosi u srcu onu, s kojom je kanio putovati do groba. Sada su mu opet u duši oživjele te uspomene i on se trudio, da ih se otrese, misleći, što mora raditi. Jasno je pred sobom vidio sve svoje moguće putove i sada je trebalo samo da se odluči, da svoje sile upravi k jednome jedinstvenom, nesloženom cilju.

— To je ono! — pomisli nenadano i usitni korake. — Sad ja znam, što moram raditi, samo treba naći prave putove.

Kad je došao na Cmrok više Sofijina puta, povrati se žurnim koracima u grad.

— Treba je još dobro ispitati — mislio je — dobro je prorešetati, ispipati narav i nagnuća, pa ako odgovara, onda

raditi, raditi kao Herkul! — — — Ona je lijepa, ona je mila, ona je dobra, čini se, da je i plemenita — — — O, kad bi bila kao moja majka! — — — Ali — uzalud joj ljepota, ako nije plemenita, ako nije velika duša.

*

— Što Bog dade! — ohrabri se, protrlja ruku o ruku i sjeti se Milice i njezina poziva na sastanak. Nije razumio, zašto ga može trebati. Da se ne radi o ljubavi, o tom je bio siguran, jer ona zna vrlo dobro, da je on ne voli. Češće su o tome govorili posve otvoreno. Ona je bliza rođakinja gospođe Jurić, pa su se tamo upoznali, čim je Anić došao na sveučilište. Brzo se sprijateljio s njezinim bratom, pa onda i s njom.

Milica je starija od njega. Pravilna je i vrlo lijepa uzrasta i lica. Oči su joj velike i crne kao dvije bezdane tajne, a lice crnomanjasto, kao da ima nešto ciganske krvi. Kad su već bili dobri prijatelji, ona se jednom posve zaboravila, gledajući u njega, pa mu reče:

— Kako su tvoje oči lijepe!

— Je li?! — reče on i nasmije se.

— Da, Roko. Ja bih za tako lijepe oči dala sve na svijetu. Kad bi ti bio moj — — —

— Draga moja, već se davno druga utopila u njih — prekide je on u riječi.

— Kad bi bio moj brat — — —

— Od bratstva nemaš ništa. Ti se udaš, brat se oženi i vi ste rastavljeni. Brak je jedini, koji veže do smrti i koji posve usrećuje.

— Ja se sigurno ne ću nikad udati.

— Zašto ne? Zašto se ne bi udala?!

— Osjećam tako. Tko se u mene zaljubi, taj odmah umre ili inače nastrada.

— Milice, ne budi smiješna.

— Nijesam, Roko, smiješna. Ti ne znaš, kakva je moja sreća.

— To je zaista smiješno. Budi sretna, da se udaš što kasnije. Bit ćeš s tim bolja žena.

On joj je opširno pripovijedao o svojoj Jeli i kad su se njih dvoje posvadili, ona je tugovala zajedno s njime, gledajući ga velikim, vlažnim očima. Ti su pogledi molili, obožavali, zaklinjali i sestrinski iskreno ljubili, a Roko ih je razumio i žalio, iskreno žalio svoju dobru prijateljicu.

— Tko je, Roko, svemu tome kriv? — upita ga ona.

— Ja, Milice. Samo sam ja kriv.

— Nijesi, Roko. Nije moguće da si ti kriv. Ti si odviše plemenit, da bi je mogao izigrati, a odviše si miran i promišljen, da bi mogao učiniti slučajnu pogrešku.

— Velim ti, Milice, da sam ja kriv svemu. Jela je dobra i plemenita djevojka.

Ima ljudi, kojima je suđeno, da uvijek vole, da svakog vole i da njih malo tko voli. Milica je bila takve sreće. Nije krila svojih osjećaja prema Aniću, a uza sve to se nije moglo opaziti, da je na Jelu ljubomorna. Ona se je prije oduševljavala za nju zajedno s Rokom i s nekom drhtavicom slušala njegove snove, a poslije ju je žalila i ljutila se na nju. Osim malo jačeg usplamsaja očiju nije se na njoj moglo opaziti, da se ona čemu nada ili da što želi. Ostala je i dalje mirna i dobra Rokina prijateljica, želeći mu, da što prije nađe djevojku, koja će ga usrećiti.

— Zašto ti to želiš? — upita je on.

— Ti si rekao, da ne možeš živjeti bez ljubavi, pa si sada, sigurno, nesretan.

On nije ništa odgovorio.

Kad se sad svega toga sjeti, više mu je nego jasno, da ga nije zvala na ljubavni sastanak. Na stvari mora biti nešto drugo. Postao je radoznao. Pogleda na sat. Već pet. Mrak se spustio. Po ulicama zapaljene svjetiljke. Uz najbolju volju više ne može stignuti. Uza sve to, u nekoj slutnji, okrene niz Demetrovu i Mesničku ulicu. Može joj biti žao, što nije došao, a nije isključeno, da se radi o važnoj stvari. Djevojka mu se smilila i osjeti je blizu kao rođenu sestru. Išao je žurno kao vjetar.

— Isključeno je, da su još u Tuškancu, ako su uopće još skupa — pomisli on i otide ravno u Ilicu. Išao je laganije

i pozorno se ogledao na sve strane. Nije ih mogao nigdje opaziti. Mislio je, da su se već davno rastali. Nastavio je put sve do Jelačićeva trga, pa se opet povratio drugom stranom ulice. Možda ih je mimoišao, nije ih primijetio u silnoj gomili svijeta, koji je ispunjao Ilicu. Kad je došao do Gundulićeve ulice, netko ga zovne.

On se okrene, pogleda prema kestenjaru i žurno pođe tamo. Milica su mu i Janko išli u susret.

— Hvala Bogu, što te vidim! — reče ona i pruži mu ruku. — Je l' ti bolje?!

— Oprosti, Milice, što nijesam došao — odgovori on. — Sad mi je već posve dobro, pa sam izišao, da te potražim. Kako ste proveli popodne?!

— Ph! — reče Janko. — Malo pripovijedali, malo šutjeli, a najviše žalili, što ti nijesi došao. Već mi je, brate, bilo dosta.

— Nužno smo te trebali — reče Milica — pa smo stoga govorili koješta, što je dosađivalo gospodinu Frketiću.

— Hoćeš li doći na večeru? — upita Janko.

— Hoću.

— Dobro da znam. Sad idem kući, da malo upočinem, pa ću doći i ja. Sve će ti drugo pripovijedati gospođica Milica. Klanjam se. Do viđenja.

Skine šešir i otide.

— Joj, Roko, što je to čudan čovjek! — reče Milica, kad je Janko otišao. — Cijelo je vrijeme psovao žene, napadao ljubav i brak, a uza sve to gleda u mene zaljubljeno kao mačak — — »Poslao me — kaže — Anić« — — —

— Dobar je on čovjek — — —

— Nemoj se ljutiti, Roko, al ja te nijesam ništa trebala.

— Zašto si me onda zvala?

— Trebala te je jedna moja prijateljica. Ili — ne baš prijateljica. Tako — dobra znanica. Silom je htjela još noćas da je s tobom upoznam.

— Po noći se nerado sastajem sa ženama.

— Htjela je — nastavljala je ona, kao da nije čula njegovu primjedbu — da vas odmah upoznam. Ja se nijesam usudila, bojala sam se, da ćeš se ljutiti, pa sam najprije

došla, da vidim, kakve si volje. Budući da si bio neraspoložen, molila sam te za sastanak. Hoće svakako da se s tobom upozna.

— Što me treba?

— Možeš slutiti! Sviđaš joj se. Ja sam joj već rekla, da si u pitanju žena posebnih nazora, ali joj nijesam mogla odbiti molbu, da vas upoznam.

— Zašto bi joj to, Milice, odbijala?! Svako novo poznanstvo, jedno novo iskustvo.

— Ja sam mislila, Roko, da te to ne će veseliti — reče ona tiše tugaljivim, skoro plačnim glasom.

On to odmah opazi i bi mu žao, ali se ujedno sjeti, da joj ne smije dopustiti, da se u njezino dobro srce uvuče kakova uzaludna nada, i reče:

— Zapravo, mene to niti ne veseli. Ravnodušno mi je, jer su mi sve žene jednake, koliko gdjekoju ne volim, recimo, kao sestru. A, tko je ta tvoja znanica?

— Zagrepčanka je, a uči ljekarništvo u Beču.

— Uh! — uzvikne Roko. — Goni mi do sto sreća te učene žene! Dosta mi ih je, brate, do sitosti.

— Ne budi takav. Zar žena ne smije učiti?

— Ma smije, zašto ne, ali, daj ti sebi zamisli Ksantipu sa Sokratovom mudrošću. To ti je da ostaviš rođenu kožu i utečeš u nepovrat.

— Ja znam, da ti tako ne misliš.

— Neka ti bude. Možda i ne, ali stoji, da ne volim te učene glave, iako dopuštam —

— Slušaj! — prekide ga Milica u riječi.

— Izvoli.

— Kad nijesi došao, dogovorili smo se, da večeras priredimo sijelo kod tete Jurićeve. Doći će ova moja znanica — ime joj je Anica — i ja i još nekoliko tetinih i mojih rođakinja. Biti će nas mnogo. Samo i ti moraš doći.

— Doći ću.

— Bit će to lijepo. Vi ćete tamo večerati kao obično, a mi ćemo u drugoj sobi. Ili, ako bi i ti htio s nama. Mene bi to veselilo.

— To ne može biti. Da nije Božić, da ne moram biti nekakav jadni domaćin uime potpornoga društva, još bi išlo. Ovako — nikako.

— Meni bi bilo drago, kad bi mogao. Svi smo svoji. Ti poznaš sve moje rođakinje i one tebe vole.

— Uzalud govoriš. To ne može biti.

— Kad ne može, ne može — — — Poslije večere će teta pozvati sve vas k nama. Htjeli smo, da bismo skupa večerali, no poslije smo se predomislili. Mnoge bi se stidjele, pa ne bi jele.

— Ja jamčim, da se s moje strane ne bi stidio nijedan.

— E, ali ja ne jamčim za svoje. Neka bi se stidjela, a nekoj bi stale oči na kojemu lijepom dečku i tako bi mnoge ostale gladne, pa se ne bi mogle dobro zabavljati.

— Sve si ti to lijepo, Milice, zasnovala — reče on — a pitanje je, da li će tvoje zvanice uopće doći?!

— O, dragi moj, to ti nije nikakovo pitanje. Teta je već opravila momka, da sve pozove, a k njoj svaka mamica rado pušta svoju kćer. Znaš, ima ti tu malo i računa: misle mamice — tamo su sve mladi juratuši, može se koji i zagledati, pa se pucica usrećiti, a zla se opet ne boje, jer znadu, da je teta stroga. Ne brinu se, kad ćemo doći kući, jer kad smo kod tete, onda kod nje sve i noćimo. Teta gotovo sama, a mjesta ima, posteljine ima, pa napravimo cijeli cirkus. Samo ti dođi stalno.

— Hoće li doći i ta tvoja Anica?

— Ta, čovječe, naravno. Najviše radi nje to i priređujemo. Kao luda je za tobom. Vrlo je lijepa i obrazovana. U nju se može svatko lako zaljubiti.

— Pustimo to, a pripovijedaj mi, što ti je Janko govorio.

— Jao, ne bih ti to, moj Roko, ponovila za cijeli svijet. Priznajem mu, da je on vrlo pametan i čestit čovjek, ali je neizdrživ. On sa svojim dosjetkama, naprosto, ubija kao batom.

— Krivo mu činiš.

— Naprotiv. Ja sam gotova, da priznam sve njegove dobre strane, ali je kao ljubavnik i kavalir jedinstveno nespretan. K tomu je još cijelo vrijeme zijevao. Veli: »Zima i dugo vrijeme. Oprostite, što zijevam. Mora to biti«.

— Ima pravo. Što mora biti, mora. Dobar je i plemenit, Milice. Nemoj se njime igrati. Ne odbijaj ga.

— Ne govori tako. Nijesi ga trebao ni poslati k nama — —

— Njega sam poslao, jer ja nijesam mogao doći na sastanak, pa da uzalud ne čekaš. Uostalom, želim ti samo dobro, a ti radi, kako znaš.

Nije ništa odgovorila, nego ga je samo nepomično gledala velikim vlažnim očima.

*

Zabava je tekla u punom jeku.

Roko je morao na Miličinu želju otići još prije večere među njezine uzvanice i upoznati se s onima, koje ga nijesu poznavale. To su bile samo Anica i njezina majka.

Anica je omalena, debeljušasta žena, bijele puti i kestenjaste kose. Lice joj je toliko lijepo, da ga može svatko dugo gledati i voljeti. Kad je Roko stupio pred nju, oči su joj sijevnule i zatreptali mišići u desnom obrazu.

— Ja vas već dugo poznam — reče mu ona.

— Vi mene? Osobito sam počašćen, gospođice.

— Da. Poznam vas po vašim djelima. Krasno pišete.

— Sigurno ste čitali moju pripovijest, kako je muha putovala u Pariz i što je sve doživjela? — reče Roko i nasmiješi se.

Nasmije se i Milica i sve njezine rođakinje, koje su poznavale svaku i najmanju njegovu stvarcu. Anici je već bilo na vrh jezika, da reče — »jesam«, no taj je smijeh smete, malo pocrveni i propenta nešto nerazumljivo. Roko je bio zadovoljan, što ju je ulovio na prvom skoku i brzo skrene razgovor na nešto drugo. Malko ga je iznenadilo, kad je opazio i na Miličinu licu tračak zlobnoga veselja. Očito joj je bilo drago, što je već na prvom susretu s Anicom doživjela neuspjeh ta lijepa djevojka, zbog koje se je mrzla cijelo poslije podne i koju je pozvala večeras samo za to, da se s njime upozna, da mu se svidi i da ljubakaju.

— Tebi je ono bilo milo? — reče joj on poslije nasamu.

— Ne, Roko. Nije mi bilo drago — odgovarala je ona, ne osjećajući ni sama, da joj preko usana prelazi neistina. —

Ljutilo me je, što te kuša predobiti laskanjem. Ona tebe još ne pozna. Znala sam odmah, da to tebi ne će izmaći.

Janko je cijelu večer šutio kao mramor. Oko dugoga je menzinog stola — kamo su se bili svi preselili — sjedjelo mnogo njegovih prijatelja, dosta poznatih djevojaka i nekolike njihove znanice i njihove majke, gospođa Jurić, Anica i njezina majka, ali ga svi skupa nijesu mogli razigrati.

— Slučajno mi moj genije danas spava — odgovarao je, kad su ga pozivali, da pjeva, da štogod pripovijeda ili da se s ostalima igra. Iz njegova ga mira ne bi bilo pomaklo stotinu poluga i kolotura. Zavukao se u svoju jäku kao Diogen u bačvu, gdjekad se smiješio, pogledao na sat, tamburao prstima po stolu i šutio. Sigurno nije izrekao cijelu večer pedeset riječi.

Roko je bio neočekivano dobre volje. Nekako je osjećao svoje prvenstvo i kao da ga je bezobzirno izrabljivao. Predlagao je samo takove igre, u kojima se mnogo ljubi, kao: padanja u bunar, pošte, zaloga na najraznovrsnije načine. Sve i ondje, gdje nije bilo mjesta ljubljenju, on ga je spretno upleo, a drugi prihvatili. Oko jedanaest sati su već igrale i starije gospođe. Igrali su svi osim Janka i gospođe Jurić. Njih su dvoje pomalo pili, ona mu pripovijedala cijelu povijest svojega života, a on se pretvarao, kao da je pobožno sluša.

Mlađarija se u igri razišla po sve četiri velike sobe. Bilo ih je u svim kutovima i sa sviju se strana čulo šaputanje.

— Da upalimo svijetlo i u drugim sobama? — reče neka starija gospođa gospođi Jurić.

— Bježi, jadna, duše ti! — odgovori ona. — Što se bojiš?! Najveće će zlo biti u tome, ako se djeca kradom poljube, a bez takog im zla i ne daj, Bože, živjeti. Ne trebaš se bojati. Poznam ja sve ove svoje juratuše, kao da su mi rođeni.

Gospođa se zadovoljila odgovorom. Moguće je, da joj je i bilo glavno samo da umiri glas savjesti zabrinute mamice.

— Ti još hoćeš da njega volim?! — prišapće Milica Roki, kad ju je izvadio iz bunara bratskim, toplim cjelovom.

— Koga da voliš?

— Frketića. Ti to od mene zahtijevaš?!

— Ne zahtijevam, Milice. Ja te samo upozoravam, da je on čestit čovjek i da će biti dobar muž.

— Ne govori, Roko. To si mi morao reći, prije nego sam tebe dobro upoznala.

— Ne budi smiješna. Ti znaš, što ja mislim. Volim te kao sestru, a to je upravo toliko, da ti mogu iskreno željeti mnogo sreće, ali ti je ne mogu dati.

— Ja od tebe, Roko, ništa više i ne želim. Meni je to dosta.

— To je zavaravanje. Tako se to tebi, Milice, samo čini i jednom ćeš vrlo žaliti na mene, a ja ne ću biti kriv. Bit će to prije ili poslije, jer naše prijateljstvo više nije naravno.

— Vidiš, Roko: to je utvara, što ti govoriš. Zašto bih ja na tebe žalila i zašto nije prirodno naše prijateljstvo?!

— Velim ti da nije, jer baš po samoj prirodi ovakova mješovita prijateljstva traže nešto više, nego li je to puka bratska ljubav. Prije se ili poslije neugodno raspadaju ili se mora ići dalje, mnogo dalje. Razumiješ li me?

— Razumijem, Roko — prošapće ona i čvrsto mu stegne ruku. — Roko, ja tebe volim i stoga ću biti jaka. Ti se ništa ne boj i radi slobodno, štogod hoćeš.

— Draga moja, to su samo lijepe riječi.

— Pusti me, da barem u njima uživam! — reče ona isprekidano, na mahove, opet mu stegne ruku i uteče od njega.

— Ne budi samo tragikomična — reče on za njom, namjerno, e da bi se na njega rasrdila. Osjećao je, da je to potrebno, jer je ona očito sve više i više zapadala u ljubavne sanjarije.

Skupili su se svi oko stola, da se malo odmore, da pokvase suha grla i zapjevaju.

— Živio gospodin Anić! — reče Anica visokim glasom i podiže čašu.

— Živio Roko! — prihvatiše svi u jedan glas, a on kradom baci pogled na Anicu i opazi, kako su njezine oči užarene i prikovane na njega. Kucne se s njom.

— Da ne živi sam — javi se Janko, kad se stišala vika i zveket čaša — neka ga Bog poživi s onom lijepom djevojkom u crnini!

Udarac! Tajac i muk, a onda bujica pitanja:

— Djevojka u crnini?!

— Koja je to?!

— Živjeli mladenci!

Roko se smiješio.

— Lijepo od tebe! — reče Milica i na silu skupi usnice u mali osmijeh. — I preda mnom si tajio!

— Ja još nemam što tajiti.

— Ali ćeš poslije imati?!

— Ja ne znam. Možda.

— Čestitam ti, Roko — reče opet ona. — Sad mi je istom jasno!

— Što ti je jasno? — upita on, kao da ništa niti ne sluti.

— Vidjela sam te s njom, a poznam je još otprije.

— Bravo! — rekoše neke gospođe, otimljući se za riječi. — Sad nam gospodin Anić više ne može reći, da nema što tajiti.

— Nemam, gospođe. Zaista, nemam što tajiti, ako vi ne znate što više nego ja, i onda mislite, da ja tajim.

— One svakako moraju znati više nego ti! — dobaci Janko i jako zatambura prstima po stolu.

Razumjela ga je samo Milica i dobacila mu ljutit, skoro prezriv pogled. Roko je to dobro opazio.

— Bit će miraza — je l' te, gospodine Aniću? — upita neka između gospođa.

— Na to još nijesam mislio. Na to uopće ne mislim.

— E, dragi gospodine, važno je to. Ne može se živjeti od ljubavi.

— Ova sigurno ima za svoju kćer dvije, tri bijedne hiljade, pa se već sada veseli, kako će usrećiti i obuzdati svoga jadnog budućeg zeta — pomisli Roko i već htjede to izgovoriti, no svlada se u zadnji čas i zaključi, da je pametnije iskapiti čašu vina, nego uludo trošiti riječi. To odmah i učini.

— Miraz je sporedna stvar — javi se Anica. — Glavno je, da je žena obrazovana, da shvaća ozbiljno život, ukratko — da je emancipirana.

Roko je pogleda i glasno se nasmije.

— Vi se smijete, gospodine Aniću?! — reče Anica.

— Da, gospojice. Glasno se i slatko smijem — odgovori on, ne skidajući pogleda s njezina lica.

Imala je pravilno prorezana usta i lijepe crvene usne, koje su bile uvijek malo naškubljene kao na cjelov. Neko su

vrijeme oboje šutjeli i gledali se. Oči su im gorjele. Sjedjeli su jedno kraj drugoga i češće se dodirivali posve nehotice. Tako je barem Roko mislio. Anica je možda mislila drukčije.

Malo pomalo je ostalo društvo zaboravilo Roku i njegovu lijepu djevojku u crnini, pa počelo pjevati i zabavljati se u grupicama. Jedina je Milica neprestano motrila Anicu i Roku, ali nije mogla čuti njihov razgovor, jer je sjedjela dosta daleko od njih.

— Zašto mi se smijete? — upita Anica.

— Zato, što ponosno zahtijevate od žene, da bude emancipirana.

— Pa, zar se vi s time ne slažete?!

— Što više! Samo na svoj način. Ja zahtjevam, da se emancipira od pomodne gluposti, od nedostojnog oponašanja svega, što se nudi našim ženama po trgovinama, parfumerijama i drogerijama kao atrakcija prvoga reda, krijući svoju golu prostotu francuskim imenom i njemačkim podrijetlom. Ja zahtijevam, da se emancipira od nedostojnog umišljanja, da se cijeli svijet okreće oko njezine suknje i oko njezina namazanog lica. Ja hoću, da se emancipira od besposlenosti i besplodnosti, pa da skinem pred njom kapu, da joj dadem u svojoj kući mnogo veća prava nego li ih zahtijevaju sufragetkinje, da joj priredim raj na zemlji. Tako ja zamišljam emancipaciju žene, a vi to nijeste mislili i stoga sam se smijao.

— Čudno je to vaše zamišljanje.

— Ali — istinito.

— Nije, gospodine Aniću.

— Jest, gospođice. Meni svagdanji život daje pravo. Ja poznam mnogo dama, koje su se zanosile tom pomodnom emancipacijom, a napokon su poželjele tihu, zadovoljnu obitelj. Žena može biti sretna samo s onim mužem, koji joj imponira, a imponira joj samo onaj, koji je tjelesno i pogotovo duševno jači od nje. Sad, ako ona zbilja želi sretan brak i ako nađe njegove putove, ona mora neizbježivo doći na ideje onakove emancipacije, kako je ja zamišljam.

— Vi, dakle, mislite, da znate putove k sreći?

— Malo čudno pitanje. Dobro! — Našao sam te putove.

— Mislite?!

— Još malo, pa ću vam reći, da ne samo mislim, nego i vjerujem.

— Blago vama. Pitanje je, da li ćete moći ići tim svojim putovima.

— Reći ću vam ovo: ja sam ponosan, što sam slobodan kao ptica i meni je jednako, da li ću, idući za svojom voljom, dospjeti u raj, u tamnicu ili na vješala.

— A zapreke, koje vas čekaju?!

— Kažem vam, da ne predam pred njima. Ja ću ih uvijek znati ili porušiti ili preskočiti.

— Što će biti, kad dođete k tome svome umišljenom cilju? Ja već uviđam, koji je.

— Veseli me, što uviđate. Kad k njemu dođem, bit ću savršeno sretan barem jedan čas. Pit ću iz prepune čaše, pa makar odmah iza toga propao.

— Znate li vi, gospodine, što je to tajna bolest?

Roko je začuđeno pogleda. Tako pitanje nije očekivao. Nasmije se i reče:

— Naglašujem, da je ja još nijesam imao, ali znam što je.

— Vi me krivo razumijete. Ja mislim na ljubomoru, koja je mnogo opasnija od onoga, na što vi mislite.

— Oprostite — ispriča se Roko. — Zaista vas nijesam razumio.

— Molim, molim. Mene to ni najmanje ne smeta. Drugovi smo, sveučilištarci, pa možemo raspravljati o svemu. Samo sada nijesam kanila o tome govoriti. Htjela sam vam napomenuti ljubomoru, koja je redoviti pratilac svih brakova, a napose onih, u kojima je lijepa žena.

— Neka vam bude, gospođice. Vaša opažanja mogu biti i točna, ali vjerujte, da ja nemam vremena misliti o tome, kako će mi žena ljubakati s drugima i kako će mi se iznevjeriti. Moj je život preskupocjen, a da bih mogao dopustiti, da ga ljubomora istoči kao crv suho drvo. U tom ima možda i umišljanja. Neka. To je moje uvjerenje.

— Već sam prije rekla, da je to tajna bolest. Spočetka je ne opažate ni sami, iako ste već posve zaraženi, i pred drugima je kušate kriti i spočetka i poslije uvijek. Zbog toga, kako ona dolazi, teško se je od nje braniti, a čim ona negdje dođe, odatle sreća odmah odlazi.

— Vi ne umujete loše, ali u mom slučaju ipak ne vrijedi.

— Vi previše vjerujete u sebe.

— Dopuštam.

— Što će biti, ako vi dadete povoda, da vaša gospođa bude ljubomorna?

— Držim, da je to isključeno.

— Oho, dragi gospodine!? — začudi se ona i reče tako glasno, da su se mnogi na njih ogledali. — Vi ste zaista čudna pojava, koja živi u posebnom svijetu svojih teorija bez obzira na krutu zbilju.

— Varate se. Ja i te kako pazim na tu krutu zbilju, ali na ovako dalekosežne zaključke smijem srnuti samo zbog toga, što na one tričave, neznatne sitnice svagdašnjega života, koje se obično preziru, pazim s toliko strogosti, da je gdjekada teško, vrlo teško i meni samome. Kad su mi sitnice u redu, ja se ne bojim za velike stvari.

— Iz toga još ne slijedi, da vaša buduća ne će biti ljubomorna.

— Slijedi. Ja sam već toliko smiren, da ću moći ispitati njezinu narav, prije nego je uzmem.

— To je obična fraza.

— Može li se to kada ostvariti?!

— Može samo onda, ako se slučajno namjerite na takvu narav, koja vama odgovara.

— Ja ću se na nju namjeriti. Ja sam je našao.

— Čestitam! — reče ona i nasmije se.

— Hvala!

— Vi primate čestitku?!

— Da. Ja je primam! — odgovori on čvrstim glasom i slučajno baci pogled na Milicu. Ona je neprestano jednako sjedjela kao mramorni kip i gledala u njega i Anicu. Roko brzo svrne pogled na drugu stranu.

— Što će biti, ako vi dadete povoda, da vaša sretnica bude ljubomorna? — upita Anica opet.

— Ponovno vam kažem, da je to nemoguće. Vi ćete reći, da je i to ludo umišljanje, ali ja ipak ostajem pri svojoj tvrdnji.

— Svaku tvrdnju mogu dopustiti. Zanima me, na čemu je osnivate?

— Na to vam mogu lako odgovoriti. Slušajte: ja sam već uvidio, da ja mogu vazda sa svoje strane dati svakome ono,

što od njega zahtijevam za sebe. To ću moći najsavršenije činiti prema ženi, koju ljubim, i to je prvi uvjet, da ona ne bude imala povoda za ljubomoru. Drugi je, možda još važniji, taj, što ja nikada ne ljubakam, nego uvijek samo ljubim i ustrajan sam do legendarnosti.

— Blago vama dvoma, a meni dopustite, da i dalje sumnjam.

— Molim. Ne dajte se smetati. Uostalom, najlagodnije živu oni, koji načelno sumnjaju u sve, jer ni prema čemu ne osjećaju obveze.

— Ja bih gotovo spadala među njih, jer sumnjam u mnoge stvari, što ste mi ih rekli.

— Izvolite ih samo reći.

— Nešto ste nagoviještali o svojoj čistoj ljubavi — reče ona posve spuštenim glasom, kao da će mu šaptati. — Ja u to ne sumnjam, nego vam, jednostavno, ne vjerujem.

— Koliko se sjećam — odgovori on — ja to nijesam nagoviještao, nego vi to dobro pogađate, a ja vam se samo pridružujem.

— Zar ste vi zbilja toliko jaki?! — upita Anica i upilji u nj rastaljen pogled. — Vjerujete li vi, da biste mogli izdržati kušnju?

— S vama — je li?! — uzvrati Roko i vragoljasto se nasmije.

Ona nije dospjela da mu odgovori, jer su gospođe na nju navalile, da otpjeva koju bečku pjesmu. Nije se dala dugo nagovarati. Imala je ugodan, širok alt, a pjevala je s mnogo čuvstva i razumijevanja.

Kad je svršila, svi su je burno pozdravili klicanjem i pleskanjem ruku, kako to obično biva u mladim i razigranim društvima.

— Daj sada ti nešto, Milice — reče gospođa Jurić.

— Oprostite, teto, zbilja mi se ne da — odgovori ona dosta tihim glasom. — Voljela bih, da drugi pjevaju, a da ja samo slušam.

Prihvate i ostali da je nagovaraju. Ostala je pri svome.

— Ne daj se, Milice, toliko moliti — reče Roko. — Daj, zapjevaj nam štogod.

— Zar i ti to želiš? — upita ona i pogleda ga dugim pogledom.

— Da, Milice. Daj, molim te.

— Dobro. Zapjevat ću jednu našu narodnu.

— Lijepo! — reče jedna gospođa. — Kod tebe manje vrijedimo mi svi skupa nego gospodin Anić. Dobro, da znademo.

— Vrlo lijepo! — prihvatiše i drugi.

Ona nije ništa odgovorila, nego se posve okrenula prema Roki, čelo podbočila rukom toliko, da zasjeni oči, i miran, dug, netremičan pogled uperila u svoga prijatelja. Iza toga je drhtavim glasom otpjevala ovo:

»Teško meni, nigdje nikog nemam:
Nemam brace, nemam ni sestrice,
Nemam vojna, koji će me branit,
Nemam oca, koji će me hranit —
Teško meni sada i do vijeka.

Da se mlada za tvrd kamen latim,
I on tvrd bi suzom prosuzio;
Da se mašim procvjetale grane
I ona bi usahnula s tuge —
Teško meni sada i do vijeka.

Oj, oj, gdje si, nesuđeni dragi,
Draži meni od života moga?!
Dođi, dođi, poljubi me jednom,
Pa da mlada u sunovrat skačem,
Nek se ne zna, da sam sretna bila.

Oj, oj, dođi! Dođi, dođi, dragi moj« — — —

Milica je pri svršetku svoje tužne pjesme zapala u takovu drhtavicu, u takovu ekstazu, da je Roko sav strepio od straha, bojeći se, da će napraviti kakovu nepromišljenost. Spočetka je pjevala mirno, tiho kao svećenica ukletoga hrama, ali što je dalje pjevala, to je bivala sve nemirnija.

— Jesi zadovoljan, Roko? — reče ona s usiljenim mirom, podiže ruku i otvoreno mu se zagleda u oči.

Svi su počeli hvaliti osim Roke. On joj nije mogao odgovoriti, jer se počeo bojati i sam za sebe. Nikada još nije čuo,

da je netko tako pjevao, tako iskreno, tako bolno i čeznutljivo kao što je to sada otpjevala ona.

— Idemo padati u bunar! — vikne on, kao da želi nadvikati valove svojih osjećaja, i ustane.

— Idemo, idemo! — pristanu svi.

— Prva pada — nastavi Roko — gospođa Jurić.

Stara mamica nije prigovarala. Smiješila se, otišla u drugu, tamnu sobu, počela jadati, kako pade i propade i poziva gospodina Frketića, da je izvadi. Kad su to ostali čuli, opet podignu viku i nastade smijeh.

— Zna gospa, što vrijedi! — reče Janko, ustane, brišući tobože usnice rukavom i otide u drugu sobu. Za čas je prasnuo cjelov, kao da netko plaši vrapce. Gospođa je došla, oblizujući se i uzdišući:

— Ah, što je slatko!

Janko pozove Milicu.

— Ne idem! — reče ona tiho, pristupivši Roki.

— Ne pravi, Milice, komedije — odvrati on. — To bi bilo ružno od tebe.

— Jao, Roko! Zaklinjem te, ne budi takav!

— Ako ne ćeš, ja idem smjesta kući.

Ona ga mjesto odgovora pogleda vlažnim očima i ode u drugu sobu.

Kad je iza toga pozvala gospodina Mrđelića, staru hižu, da je izvadi, Roko se u prvi čas začudi, a odmah mu iza toga bi drago. — To je pametno i oprezno! — pomisli on i, kad se vratila, pomiluje ju nježnim bratskim pogledom. Činilo se, da ga je ona razumjela i da ju je to zadovoljilo.

Mrđelić je pozvao Anicu, a ona Roku. Kad je on već pošao, ona poviče:

— Ne, ne. Ja sam se prevarila. Vadi me gospodin Frketić.

— To ne ide! — poviču svi u jedan glas. — Kad se jednom pozove, ne smije se više mijenjati.

— Ja sam pozvan! — reče Roko i poleti k njoj.

— Ne, ne. Ja sam se prevarila! — poviče ona opet i uteče kroz sobe. Roko odleti za njom. U mraku ju je jedva nazirao. Drugi su ostali u prvoj sobi i smijali se.

— Dok vi nju izvadite — reče gospođa Jurić — ja ću opet propasti u bunar.

Igra se nastavi. Kad su ono dvoje doletjeli već skoro na kraj četvrte sobe, Anica se naglo okrene i baci mu se oko vrata. Grčevito se uvije oko njega i stane ga cjelivati. Roko je podigne u naručaj i položi je na divan. Ona mu se sva pripustila i upila se u njega. Anić se nekako riješi njezina zagrljaja i stane nad njom. Čas je mirovao u grobnoj tišini, a zatim se izmače za dva koraka i reče posve hladno, ozbiljno i odmjereno:

— Idemo, kolega! Nastavimo igru. Izvoliš li moju ruku?!

Anica naglo skoči, poravna uvojke kose, što su joj pali na oči, uzme ga pod ruku i bez i jedne riječi pođe uza nj. Među ostale su stupili sa smijehom na usnama i očima. Ona je prikrila svoju neobičnu uzbuđenost s toliko prepredene vještine, da ni Roko nije mogao na njoj opaziti nikakove promjene.

— Pomirili se — je li?

— Evo! Morala sam se pomiriti — odgovori Anica.

— Znala sam ja — reče gospođa Jurić — da vi ne ćete uteći mom zlatnom gospodinu Aniću.

Roko priđe k Milici, pa joj tiho reče:

— Jesi li se umirila?

— Jesam. Sada sam posve mirna — odgovori ona i na silu se nasmiješi.

— Nijesi trebala ono pjevati.

— Ti si želio.

— Jesam, ali ne ono.

— Ništa ne bih bila mogla pjevati tako iskreno kao onu pjesmu. Sada mi je lakše.

— Vidiš, Milice: ja sam tebi rekao, da se čuvaš, a ti nijesi vjerovala. Ja sam odmah opazio, što te je uzrujalo.

— Nijesi. Čini ti se.

— Jesam. Prenerazilo te je, kad si čula o lijepoj djevojci u crnini.

— Meni nije žao — prošapće ona. — Meni je drago, što ćeš ti biti sretan. Ja je dobro poznam. Ona je vrijedna, da bude tvoja žena. Mene to veseli.

— Ma, dobro. Meni je drago, da ti o njoj misliš tako lijepo i da se veseliš našoj sreći, ali ta tuđa sreća ne smije tebe ubijati.

— Krivo mi, Roko, činiš. Mene ne ubija ta sreća, nego me boli, što si preda mnom tajio, da si sretan. To me tako grozno boli — —

— Čovječe, ja ti nijesam mogao još ništa pripovijedati samo stoga, što se još nijesam ni na što odlučio. Nedu poznam istom nekoliko dana, što je svakako premalo, a da bih smio na tim kratkim opažanjima praviti zaključke za cijelu budućnost. Ja zasada uviđam samo to, da je ona vrlo čestita djevojka i da nije namiguša, ali mi je nepoznato još stotinu sitnica, koje moram proniknuti.

Roko se, pripovijedajući, maši u lijevi džep svoga kaputa. Prsti mu zapeše za nešto meko i neobično. Osjeti, da je nekakova bilina i izvadi je van.

— Aha! — reče jedna gospođa, koja je to opazila. — Sad ga imamo! U džepu nosa njezine ruže.

Kad je te riječi čula Anica, odmah pritrči bliže i spazivši kiticu uveloga cvijeća, problijedi i nepomično se zagleda u njega.

— Varate se, gospođo. Nijesu to njezine ruže — odgovori Roko i nemarno baci cvijeće prema peći. — To sam negdje dobio, a da više ne znam ni gdje ni kada ni od koga.

Anica se primakla k peći tobože posve slučajno i nehajno, opet kao slučajno podigla cvijeće, nastojeći, da to nitko ne primijeti ili barem, da ne bude napadno. Ipak to Roki nije izmaklo. Bilo mu je odmah sumnjivo, čim je opazio, kako stoji i prestravljeno gleda čas u cvijeće, čas u njega, no sada mu je bilo sve jasno, pa reče:

— Sjetio sam se, gospođo, otkle mi cvijeće.

— Jeste li?!

— Jesam. Dobio sam ga sinoć u kavani, ali ne znam od koga, jer mi ga je donio pikolo.

Cijelo vrijeme nije skidao pogleda s Anice, koja se povukla iza ostalih i gledala, da im se oči ne sastanu. Osjećala je nekakovu drhtavicu po cijelom tijelu i nije znala, da li je to sve slučajno, da li je Roko, zaista, iskren ili odvratno gadan, zloban i neuglađen.

*

»Pijmo, rujna vinca pijmo« — — —
zapjeva ujedamput Mrđelić, stojeći kraj stola, i podiže punu čašu u vis. Drugi se skupiše oko njega, prihvatiše čaše i pjesmu, kucnuše se, gospođe većinom samo okusiše, a ostali iskapiše. Posjedali su oko stola. Anica je sjela na posve protivnu stranu od Roke, a isto tako i Milica.

— Gospode, umudri ih! — pomisli on. — Daj im, da dođu k sebi, da ja s tim lakše ostanem pri sebi.

— Drago mi je — reče gospođa Jurić — da se napokon razigrao i gospodin Mrđelić.

— Draga moja mamice — odgovori on — sudbina je svih nas starih hiža, da smo čudnovati i svojeglavi ili, pravilnije, mi i jesmo prastare hiže baš stoga, što smo takovi. Mi ne znamo, zašto živimo, pa ne znamo ni izrabiti život. Ne znamo ga rasporediti, a kako je s cijelim životom, tako je u malom i s pojedinim danom.

— Vi to samo tako govorite — reče gospođa Jurić, zaista, samo da nešto reče.

— Ne govorite, gospođo! Barem ste me vi mogli dobro upoznati u ovo desetak godina. Vidite: ja uvijek zakasnim. Zakasnio sam s rođenjem, jer sam se rodio, istom kad mi je otac spao na niske grane; zakasnio sam sa svojim pohodom na sveučilište, jer sam ovamo došao, kad su došli spremniji i stroži profesori; zakasnio sam na večerašnju zabavu, jer sam se, evo, za nju čestito zagrijao istom sada, kad se već moramo razilaziti. Svugdje zakasnim, a samo i jedino ne ću zakasniti, da umrem. Pobrinut ću se, da tu ne budem zadnji.

Nitko nije točno razumio njegovih riječi, pa su svi šutjeli i slušali ga, odmarajući se i smišljajući, što će raditi poslije toga.

— Nama ne treba mnogo — nastavljao je Mrđelić — pa da budemo sretni ili nesretni. Dosta je jedan lijep ili mrk pogled, jedna lijepa riječ ili psovka, povoljan vjetar, ugodno sunce i dobar želudac ili topla soba sa ženom ili ljubavnicom ili, opet, samo da nekoga drugoga milo pogledaju. Sve je to dovoljno, pa da budemo sretni ili nesretni, a već je dosta i to, da dadeš nekome kitu cvijeća, a on je ne primi s dosta pažnje i nježnosti ili je lijepo ne primiriše. I to je dosta, da budemo nesretni.

Rokin se i Aničin pogled susretoše. Ona se sva zažari u licu, a on se nasmiješi. Anica ne izdrža njegov pogled.

— I budite uvjereni, da smo za takve stvari najosjetljiviji mi, bekrije i lole, koji se, naoko, ne brinemo ni zašto. Mi smo vam kao dobroćudni psi, koji lunjaju po ulicama, spustivši rep i dopuštajući, da ih svatko i pomiluje i gurne nogom. Ali — nemojte misliti, da i oni izgladnjeli psi nemaju srce, koje osjeća, i svoje mišljenje, kojim obujmljuju sve stvari i događaje, kraj kojih prolaze.

— Oprostite, idem kući. Umoran sam — reče nenadano Janko i ustade.

Uzaludna su bila sva nagovaranja i sve molbe. On se nije dao odgovoriti. Roku je to iznenadilo. Nije mogao razumjeti, kako se Janko odlučio, da oponira cijelom društvu.

— Sigurno je cijelu večer mislio samo o tome, kako će se rastati. Stoga je toliko šutio — mislio je Roko i zatim rekao:

— Ja ne idem! Mi ćemo još piti i zabavljati se. Večeras sam dobre volje.

To je bila istina. Sam se sebi čudio, kako je dobro raspoložen. I pio je više nego obično.

Kad je Janko polazio, Milica se uklonila u pozadinu, sigurno u želji, da se s njime ne rukuje. Međutim njezina je bojazan bila suvišna, jer se on nije opraštao sa svakim napose. Svima se naklonio, još u sobi metnuo obe ruke u džepove, zavukao vrat u jaku kaputa, malo se pognuo i pošao. Roko pritrči i otvori pred njim vrata.

— Da se ne mučiš — kaže mu i nasmije se.

Janko nešto promrmlja i otide. To se, po svoj prilici, htio zahvaliti na njegovoj usluzi, ali je bio ili prelijen otvoriti usta ili je zaključio, da je to suvišno, pa istisne nekakav glas, koji je sličan cviljenju malih medvjeda, i sune u mrak.

Kad se Roko povratio, šane mu Milica:

— Jesi ga vidio, kakav je!

On ne odgovori ništa. Prođe k stolu i sjede. Više nije imao volje zabavljati se. Najednom su ga saletjele nekakove nejasne, pobrkane i nesređene misli. Osjetio je teško stezanje oko srca. Da se rastrese, upusti se u razgovor s gospođom Jurić. Uz to je mnogo pio, da zatomi tjeskobu i nenadano neraspoloženje.

— Morat ću skoro otputovati — reče i zagleda se u jedan kut sobe.

— Otputovati?! — začudi se gospođa Jurić. — Kamo ćete otputovati?!

— To vam još sam ne znam — odgovori on.

— Tko će, teto, otputovati? Ti, Roko? — javi se Milica.

— Da, Milice. Čini mi se, da ću morati skoro otići.

— Zašto, kamo ćeš otići?

— Još se nijesam odlučio. Svakako ću nekamo otići. Skoro ću otići.

— Vidiš, kako si ti čudan čovjek — produži ona i sjede kraj njega. — Nekidan si rekao, da ne možeš preko Božića kući, jer da su te neka gospoda molila, da ostaneš ovdje radi skorih saborskih izbora, a sada veliš, da nekamo odlaziš.

— Zaista, otići ću.

— Pa, zašto ideš?

— Mnogo pitaš, dijete. Mnogo više, nego li ja mogu odgovoriti. Ne znam sam, kako mi je to došlo, da moram otići. Možda me gone kakove slutnje. Meni se tako slično dogodi češće i uvijek je dobro, da poslušam tog nepoznatog gospodara.

Ustao je i otišao k prozoru. Milica odmah dođe za njim i upita ga:

— Reci mi, Roko, zbog čega ćeš otići?!

— Ne znam ni sam.

— Da nije — — — Da nije možda zbog mene?!

— Ne budi dijete. Ja uviđam, da sam za tebe već vrlo opasan, ali znam, da zbog toga ne ću otići — — — Ti ne smiješ Janka podcjenjivati. On tebe voli.

— Pusti to, Roko, molim te — — — Ja njega ne mogu voljeti, a sve i kad bih htjela, on bi me odbio u časovima, kao što su mu bili večerašnji. On sam ne zna, kako bi se držao prema meni. Ne volim ga.

— Kajat ćeš se, Milice.

— Pa ma se i kajala!

— Zar ćete zbilja otputovati? — upita ga i Anica, pritrčavši k njemu i oponašajući malu, nestašnu kevicu.

— Hoću, gospođice. Otputovati ću.

— Zašto putujete? Istom sam sada čula o tome.

— Putujem, druže moj, jer sam lud — odgovori on, oštro je pogleda i nasmije se. — Vjerujte mi. Istina, ja ne bih smio priseći, ali bih se ipak usudio tvrditi, da putujem baš zbog onoga, što vi držite, da je u meni ludo. Baš zbog toga.

— U tebi nešto ludo?! — začudi se Milica.

— Da, da, Milice. Svi mi imamo pomalo ludila i to je ono, što nas približuje genijima. U tom je među nama jedna razlika. Jedni naime uviđaju te svoje lude žice, izrabljuju ih i obično su sretni, a drugi ih ili uopće ne mogu na sebi opaziti ili ukoliko ih opažaju, ne razumiju ih, stide ih se i kriju ih kao zmija noge. Ja se ne žacam priznati, da vrlo često radim, skoro posve besvijesno, po zapovijedi i uputi toga svog ludog genija. Oni, koji to ne čine, obično govore da su nesretni i redovito padaju u zaborav još prije, nego su doznali i sami za sebe. Prožive naprosto zato i tako, da navrše određeni broj dana i godina.

— Istom sam sada doznala, da putujete — ponovi Anica.

— Baš kao i ja! I meni prišapnuše čas prije, da će biti vrlo pametno, da otputujem. Odmah sam se pokorio i rekao: »Razumijem. Otputovat ću!«

— Nevjerojatno čudnovat čovjek! — opet se javi Anica. — Takog još nijesam nikad vidjela.

— To je barem jasno — odgovori on. — Majčica priroda nije kao loš pjesnik. Ima neograničenu zalihu ludila, pameti, boja i oblika u nedostižívim prelivima, pa joj nije potrebno da sama sebe ponavlja ni jedan jedini put.

— Čudnovato, neobično — opet se povrati Anica na svoje stare žice. — Naprosto nečuveno. A recite mi, molim vas, zbog čega putujete, kamo putujete, što vam je dunulo u glavu?! Čudnovato — —

— Oprostite — odgovori Roko ozbiljno — ali moram priznati, da vi u svojemu čuđenju i pitanju nijeste nimalo čudnovati, nego — naprotiv — vrlo obični. Radoznali ste, uza svu znanost, kao i moja baka.

Roko primijeti, kako je Milica malko povukla svoju prijateljicu za haljinu. On je to razumio, a sigurno i Anica.

— Vi nemate obzira, je l' te, gospodine Aniću? — upita ona, očito u želji, da se smili i svidi.

— Imate pravo — nasmije se on. — Upaljiv sam kao slama. Znak je časovite slabosti, ako uvijek ne izaberem najzgodniji način. Oprostite mi — — —

Ona se veselo nasmiješi.

Dok su oni tako pripovijedali kraj prozora, Mrđelić je zabavljao gospođe.

— Biti stara hiža, vječna stara hiža — pripovijedao je on — nije onako čarobno, kako se to čini onima, koji nas promatraju sa strane. Čuo sam mnogog žutokljunca, kako govori u svojoj lijepoj ludosti: »Da mi je novaca, bio bih vječni đak«. To govore oni, koji ne znadu, da to znači biti stari vuk među ovako svježim, lijepim, inteligentnim i zavodljivim hrtovima kao što je naš Anić. To vam znači, primiti na sebe sudbinu vječnog beskućnika i tuđinca na rođenom ognjištu.

— Kako to, da ste vi, uz vaš sjajni talenat, ostali vječnim đakom? — upita jedna gospođa i odmah doda: — Nemojte se ljutiti zbog moje izvjedljivosti.

— Ni najmanje. Što bih se ljutio?! — odgovori on. — Reći ću vam. Gimnaziju sam svršio kod Isusovaca u travničkom sjemeništu. Bio sam uvijek odlikaš i ujedno se odlikovao lijenošću, nemarnošću i ohološću. Vjerujte mi. Ni sam ne znam, kako sam takav mogao uvijek biti odlikaš. Istupio sam iz prve godine bogoslovije. Mnogo su mi se više sviđale ženske oči nego li svećenički časoslov. Došao sam na sveučilište i, osjetivši tračak tobožnje slobode, zaljubio sam se u prvu, koju sam sreo. Moja je nesreća bila, da me je neiskustvo prikovalo uz običnu vucibatinu, koja je bila — s oproštenjem! — svačija i ničija više nego moja. S njome sam spiskao teške novce i zaboravio, da bih morao polagati ispite. Vucao sam se s njome, uzdržavao je i držao, da me ona voli. Jedne je noći nestala. Bio sam očajan. Nijesam mogao doznati, što je s njom bilo, dok ne dobih od nje pismo iz Amerike. Javljala mi je, da se je našla sa svojim bivšim ljubavnikom, da su se vjenčali i da je sretna. Ako vam kažem, da sam još uvijek ludovao za njom, možete misliti, kako mi je bilo pri duši.

— Nije vam se poslije javljala? — upita Aničina majka.

— Nikada, gospođo! — odgovori Mrđelić. — Već je tome preko šest godina, da o njoj nijesam čuo ništa, kao da ju

je zemlja progutala. — Ona me je bila ubila, a poslije nje me je život dotukao do temelja. Otac mi je bio dobrodušna luda i slao mi neprestano novaca, koliko god je mogao, a ja sam trošio. On je bio nekad ugledan trgovac, a poslije propao i životario. Umro je prije pol godine. Sad majka piše, da moram već svršiti te visoke škole, jer da me više ne može potpomagati. To je i naravno. Meni je sirotice žao, ali više ne mogu pomoći. Mene više nitko ne spasi.

Zašutio je i popio čašu vina.

— Mi se, bolje reći: mladi ljudi se — nastavi on — tope u velikim snovima. Svi mi sanjamo o sreći. Tko je jak, taj ispliva, a slabi se uhvate za oblake, da s prvom kišom padnu u ponore. Nestaje ih. Gube se.

— Nijeste se nikad poslije zaljubili u koju drugu? — upita ga jedna mala lijepa crnka.

Mrđelić se malo zamisli, prođe prstima desne ruke kroz duge, bujne kose, uperi pogled prema Milici i reče neodlučno:

— Pa — — da vam pravo kažem, možda i nijesam. Čini mi se, da sam i u tom zakasnio. Pretekli su me, stara vuka, lijepi, zamamni mladi psi — — Oteli su mi sve — — I Drinu — — —

Zavlada teška, zagušljiva stanka, prva te cijele večeri i tako teška, da se nitko ne usudi pitati, tko je ta Drina.

— Ljubakao sam bez izbora — javi se on opet — i pri tom nije smetalo, ako je majka priroda dala samo skelet, a sve drugo ljekarne. Mogle su biti kakve hoće, jer se nijesam brinuo ni za njih ni za sebe — — — Padao sam. Za život sam vrijedio manje od najlošije knjige. Vrijedio sam po prilici onoliko, koliko praporci na konjskome vratu. Njima se vesele djeca, a meni su se veselili brucoši. U takom sam načinu života opazio, da vrijeme ne prolazi. Ono stoji, nepomično kao vječnost, jer ono i nije ništa drugo nego ta vječnost. Dan i noć se mijenjaju pravilno kao mrđelice u đerdanu samo toliko, da ne bude odviše jednolično, da je ljepše i da bude udovoljena naša taština, da možemo od vremena napraviti maškaradu dana, mjeseci, godina i stoljeća. Vrijeme ne prolazi, nego stoji, i ubija sve one, koji su slabi.

Djevojke su se počele nestrpljivo okretati na stolicama.

— Sanjao sam mnogo. Snovi su mi gdjekad tako grozoviti, da bi mi mogla šiknuti krv iz mozga.

Gospođi je Jurić padao san na oči.

*

Jutro. Sunce je već odskočilo. Roko je, neumiven i nepočešljan, još u noćnoj košulji sjedio pred svojim stolom i nešto pisao.

Netko bojažljivo zakuca na vrata njegove sobe. On brzo ustade, obuče kaput i otvori vrata. Pred njima je stajala stara služavka, koja mu se nakloni, pruži mu jedno pismo i reče:

— Tu vani čeka momak na odgovor.

Roko baci pogled na adresu, odmah poznade rukopis i na čelu mu se nabraše dvije visoke bore. Preko lica mu preleti čudan izraz mrzovolje ili iznenađenja i oči mu zaigraše.

— Nek momak uđe — odgovori on, otvarajući pismo.

Momak uđe, zaželi mu dobro jutro i stade kraj peći kao prikovan. Roko je žurno preletio očima pismo, još se više smrkao i ponovno počeo čitati:

»Mladi moj prijatelju!

Dobio sam vijesti iz kotara. Časovi su vrlo ozbiljni. Ako želimo, da ga predobijemo, moramo proti njemu opraviti svoje najbolje sile. Stoga, vi sigurno i sami osjećate, vaša je dužnost, da smjesta odputujete. Ako hoćete, možete sa sobom koga uzeti, da vam bude u pomoći, a ja ću telefonski obavijestiti dra Martinića u L., da vi dolazite. Međutim, molim vas, dođite odmah k meni, da se potanko o svemu dogovorimo. Uglavnom su vam tamošnje prilike dobro poznate s nekidašnje vaše turneje, pak ćemo biti brzo gotovi i vi ćete moći otputovati već u deset sati prije podne.

Srdačno vas pozdravlja

Vaš

30./12. 19.. Krašić«.

— Što radi presvijetli?!

— Ustali su vrlo rano i cijelo jutro nešto pišu. I telefonirali su. Čuo sam, kad su tražili intraban L — — — 5.

Roko se i nehotice malo nasmiješi njegovu »intrabanu«, sjede i poče pisati:

»Presvijetli gospodine!

Smatram za veliku čast po sebe, što ste ponovno mislili na mene u ovako važnom poslu i ujedno vas molim, da mi oprostite, što nikako ne mogu ispuniti očekivanja Vaše Presvjetlosti.

Sinoć sam dobio brzojavnu vijest, da mi je otac na smrtnoj postelji i moram otputovati koliko je sutra ili najkasnije prekosutra.

S osobitim štovanjem Vašoj Presvjetlosti

iskreno odani

30./12. 19.. R. Anić«.

— Ovo predajte presvijetlome — reče momku, pružajući mu pismo i ujedno napojnicu.

Momak zahvali, nakloni se i otide.

— Strašno ludo! — reče, sjedajući k stolu. Čelo podboči s tri prsta desne ruke i zagleda se u kutiju šibica, što je ležala pred njim. Pogled uperi u desni gornji ugao one strane, koja je bila okrenuta prema njemu. Učini mu se, da se onaj mali, oštri brid proširuje, da od njega nastaju gadna usta, a u njima se od oštrih, dugih zubi sastavljaju velika, čitljiva slova: »Laž«. — Pa, laž! — reče Roko. — Laž, laž, pa do vraga! Neka je laž, kad mora biti!

Osjetio je neku nerazumljivu tjeskobu. Oblije ga znoj. Nije to bilo stoga, što je bio svijestan, da je svome učitelju slagao. Ne. Bilo je nešto drugo, nešto veće i važnije, nešto, što već više dana osjeća i što se sada pomalo javlja u vanjskom svijetu, i on ga se plaši, boji ga se i ne smije ispitivati sastavne dijelove toga »nešto«. Glavno je to, da on ne će i ne smije ići u kotar.

— A, zašto ne? — upita se i opet ustade.

Mjesto odgovora, svuče košulju i poče se prati. Iza toga se počešlja, obuče i otide u Narodnu kavanu. Tamo sjede na svoje staro mjesto i naruči kavu. Nesvijesno je nešto iščeki-

vao i samo gdjekad skidao pogled s ulice. Mali mu je pretrpao stol novinama. Jedne je metnuo preda se, počeo čitati i opet ih odgurnuo na stranu. Svaki je čas pogledao na sat, koji je visio desno od njega pod stropom. Kad je na crkvenom tornju odbilo osam sati, on se trže. Nije vjerovao svojim ušima, pa baci oko na okrugli kavanski sat.

— Je li moguće? — reče, izvuče svoj sat iz džepa i pogleda. — Zaista. Sigurno ne će ni doći.

Uzme opet novine u ruke i poče čitati.

— Ne mogu otići prije nego se s njome sastanem. Ne. Ne mogu — pomisli i zatraži od maloga tintu i papir. Mali ga brzo podvori. Tu je sad sve, ali nije znao, kako će početi, što će joj pisati. Pomisli jedan čas, da će biti najbolje, da otide, da joj se i ne javi. To bi bila najbolja kušnja i za nju i za njega. Privremeno posve prekinuti, tobože zaboraviti, nestati, iščeznuti — — — Pri toj mu se pomisli pojavi pred očima onaj njezin nezaboravni, prvi smijeh.

— — — Bilo je 8. prosinca. On je bio cijeli dan u kotaru s Jankom Frketićem, Matijevićem i još nekolicinom drugova. Izlazna je točka njihova djelovanja bila kuća dra Martinića u L. Kod njega su se jutrom rastali i tu su se u večer morali sastati. Roko se povratio u šest sati poslije podne. Kod Martinića nađe njegova prijatelja i sumišljenika trgovca Cetinića iz P. Čim su se upoznali, već su se i sprijateljili. Isti politički nazori, iste želje i težnje — to privlači uvijek, a pogotovo u borbenoj buri oko saborskih izbora. Iza Roke se najprije povratio Frketić i odmah za njim svi ostali. Uspjeh je bio u selima neočekivano dobar. Bili su svi veseli i Cetinić pozove cijelo društvo k sebi na večeru.

— Idemo, dečki! — reče im. — Danas je imendan moje žene, pa stoga možete biti uvjereni, da joj zbog večere ne ćete biti nimalo neprilični. To naglašujem, da se gospoda ne bi ustručavala. Osim toga, mlada gospodo, ja imam danas punu kuću gospođica. Skupile se rođakinje i prijateljice moje žene sa svih strana. Tri su došle iz Zagreba, a dvije iz Samobora.

— Ja sam zato, da idemo — reče dr. Martinić.

— I ja — javi se njegova gospođa.

Roko je uime svoga društva prigovarao samo stoga, što nije lijepo, da se odazove prvom pozivu. Možda se čovjek i

šali. Gospodina Cetinića prije nije poznavao, pa nije znao, da li se rado šali ili ne.

— Gospodo — reče Cetinić odlučno — tu nema odbijanja. Ja sam obećao i svojoj ženi i svojim lijepim gošćama, da ću vas sve k sebi dovesti. Fijakere imamo svi, gladni smo svi, veseli smo svi — gospodo, to će biti divna večer!

Roko sada pristane, a svi drugi s njime.

U prva je kola sjeo dr. Martinić s gospođom, u druga gospodin Cetinić i Roko, a u ostala sve dva po dva juratuša. Suvišna su kola isplatili i otpustili.

Cetinićeva je kuća velika i prostrana prizemnica. Kad su stali pred njom fijakeri, istrči gospođa na vrata, držeći svjetiljku u ruci.

— Evo nas, ženo! — viknu Cetinić još s kola. — Evo gostiju kao sivih sokolova.

— Dobro nam došli — reče gospođa i nasmije se. Ona je mlada, lijepa i razvijena. Na licu joj se i očima čitalo veselje i zadovoljstvo.

— Dečki, ovo je moja žena! — opet će Cetinić i redom joj prikaže sve đake.

— Pusti, neka gospoda idu u kuću — branila se gospođa. — Što ih ovdje mučiš tim formalnostima.

— Neka, ženo. Lakše će im biti, kad u sobi nađu što manje nepoznatih lica. I da su naše gospođice za što, i one bi istrčale pred nas u dvorište.

— Htjele su one — branila ih gospođa — ali, kad su čule, koliko fijakera ulazi, znale su, da ima stranaca, pa ih je bilo sram izaći.

— Nema ovdje nijednog stranca. Svi smo mi svoji domaći — odgovori Cetinić i povede ih u sobu. — Ej, frajle! Gdje ste?! — vikne on veselim glasom, ulazeći prvi u veliku dvoranu. Kraj stola je stajalo pet, šest mladih djevojaka. Cetinić se najprije sam rukovao sa svakom redom, kako su mu prilazile i prikazivao im goste, dodavajući kod svakog imena malo tumačenje, malu šalu i ozbiljno proročanstvo o velikoj budućnosti svojih mladih uzvanika. Kad im je prikazivao Roku, reče:

— Gospodin Anić, pravnik. Prvak naše omladine, literat, govornik i, ako Bog da, budući zastupnik ovoga kotara. Ako ne sada, ali — za nekoliko godina.

— Niže, niže, gospodine Cetiniću — opomene ga Roko.

— Što niže?! Vi ste takvi, a ako ne budete htjeli raditi, hoće drugi — odgovori on i pozove goste, da sjednu. Kušao je rasplesti razgovor, da se svi udobrovolje i razigraju, ali nije uspjelo. U cijeloj je toj zabavi bilo nešto teško, okovano i usiljeno. Đaci se još nijesu bili udomaćili, a bili su i umorni. Gospođice su se držale, kao da se stide, gdjekad se značajno pogledale i osmjehnule. Jedna je od njih, u crnini, sjedjela na divanu i punila cigarete. Radila je šutke i vrlo brzo. Roko ju je mogao promatrati u profilu i nekoliko je puta bacio na nju oko.

— Ujače, trebate li mnogo cigareta? — upita ona, podiže glavu i pogleda mjesto u njega ravno u Roku. Oči su joj bile svijetle i velike. Roki se učini, da sluša kakovu priču, pa zamišlja ukletu princezu i gleda njezine krupne daleke oči.

— Treba mnogo — odgovori Cetinić. — Samo pravi.

— Baš mi je već dosta — reče ona, poče se mjestoljiti i nasmije se, kao da se ispričava zbog onoga, što je rekla.

— Dopustite, da vas ja malo izmijenim — reče Roko, i priđe k njoj. Iza toga sjede prema njoj i uze spravu za punjenje.

— Vi ste vrlo ljubazni. Kad vam bude dosta toga posla, ja ću vas opet izmijeniti.

— Što te nije, Nedo, stid, dopustiti gostu da se time gnjavi? — prekori je gospodin Cetinić. — Misliš, da mu nije bilo dosta cijeli dan hodati po selima?

Ona nije ništa odgovorila, nego je u maloj neprilici gledala sad ujaka, sad gospodina Anića. Ovaj opazi njezinu smetnju i požuri se da je ohrabri:

— Ovo mi je uvijek ugodan posao, a pogotovo kad time mogu gospođicu barem začas riješiti posla, koji nije za nju — reče i pomisli: — Baš i jesam lud, što se miješam u ovake poslove!

Sam nije znao, kako mu je došlo u glavu da se toga lati. Kad je počeo razmišljati, već je punio prvu cigaretu i nije se dalo pomoći.

— Nemojte se ljutiti — htjela se Neda ispričavati, ali, čini se, nije znala, što bi rekla, pa je lagano raščihavala na papiru žuti bosanski duhan i u nekom određenom tempu dodavala tuljčiće svojemu pomagaču. On je brzo radio i češće

pogledavao u nju. Njezine su mu se oči svidjele, svidjela mu se njezina cijela pojava, ali nije osjećao, da ima prema njoj, kao ni prema ijednoj drugoj, ikakovih želja. Šutjeli su.

Među gostima se raspreo malo življi razgovor, koji prekide telefonsko zvonce.

— Oprostite, gospodo — reče gospodin Cetinić i pođe u drugu sobu. — Sigurno iz Zagreba.

Telefon je bio odmah u prvoj pokrajnoj sobi.

— Gospodine Aniću, izvolite k telefonu — zovne ga Cetinić. — Dr. Krašić želi s vama govoriti.

— Oprostite mi — reče Roko svojoj suradnici i žurno ode. Illustrissimus ga je molio, da mu pripovijeda, kako je bilo u kotaru. Roko se okrenuo prema telefonu i umjerenim glasom sve potanko pripovijedao, kao da piše novinski izvještaj. Glas mu je gdjekad podrhtavao, a riječi su tekle bujno, skladno i sočno. Za vrijeme razgovora osjeti, da je kraj njega stolica, pa se spusti i sjede. Radi toga se okrenuo malo nalijevo. Pogled mu pade na ovu grupu: na osvijetljena se vrata naslonio gospodin Cetinić, iza njega se u velikoj sobi skupile sve djevojke, a lijevo od njega, u maloj sobi, u polumraku stoji Neda, držeći se pod ruku s jednom drugaricom. Sve su oči bile uprte u njega kao na kakvoj skupštini ili javnom predavanju. Roko ustavi pogled na Nedinim očima i nije ga micao. Gledao ju je mirno, kao da je uopće i ne vidi ili kao da u njezinim očima traži misli i izraze kao u otvorenoj umnoj knjizi. I ona je gledala u njega, također mirno i spokojno. Roko je potanko opisivao pojedina sela, pripovijedao, s kojim je ljudima bio, koji su protivnici najopasniji i ujedno je javio, da je i njihov budući kandidat bio taj dan u općini R.

Dok je on tu bio, gospođa je s djevojkama pokrila stol i postavila večeru, i čim je Roko svršio razgovor, pozove ih, da zauzmu mjesta onako, kako ih ona rasporedi. Neda i Roko su sjedjeli jedno spram drugoga odmah iza dra Martinića i njegove gospođe. Na stolu su bile tri lijepe visoke posude s cvijećem. Jedna je bila baš među Rokom i Nedom.

— Vi ste, milostiva — reče Roko — ovo cvijeće metnuli preda me sigurno za to, da me ulovite, ako budem previše gledao u gospođicu Nedu?!

— Zašto? Kako to mislite? — upita gospođa domaćica.

— Eto, ako hoću da je pogledam, moram se posve nagnuti na stranu, da mi cvijeće ne smeta, a onda ćete me uvijek opaziti.

— Vidite, kako se vi ne znate snaći uza svu svoju okretnost — reče gospođa i dođe k njemu. — Pogledajte, kako je ova kita rijetka i dobro raširena, a ti, Nedo, pogledaj s druge strane.

Roko zažmiri i zagleda se u cvijeće. Dah mu malo zastane i krv udari u obraze. Osjeti, kako mu kroz cijelo tijelo prolaze lake, strjelovite struje, kakove još nikad prije nije osjetio. On naime nije vidio cvijeće, nije vidio ruže, njihove peteljke i zeleno lišće, nego dva krupna, crna oka, pravilno, nježno i bijelo lice, koje uokviruje zatvorena smeđa kosa u lakim valovima, kao da ih je vjetar svojim dahom zavijao, a preko svega toga — i preko lica i preko očiju i preko kosa — talasa se i lebdi božanski smiješak, kojim se mogu smijati samo nadzemaljska bića ili najbolja i najplemenitija njihova braća na zemlji. To nije bio ni smijeh strasti ni smijeh kokote, koja želi, da se svidi. To je bio nenamjerni, slučajni drhtaj jedne duše, koja se pokazuje u blijesku bistrih očiju i lakome podrhtavanju zdravih jagodica na obrazima. Roko je tako primio taj osmjeh i on se nije dao drukčije tumačiti.

— Što vidite? — upita ga gospođa Cetinićeva.

— Milostiva, vidim anđela — odgovori on posve ozbiljno, ne dižući pogled i ne opažajući, da se Neda pomakla, te da u njega više ne gleda kroz ruže.

— Ne vidite li pred sobom cvijeće?

— Vidim, milostiva. Vidim jednu ružu — odgovori Roko, pogleda je i nasmije se.

— Ako izvolite, ja ću to maknuti ispred vas, da vam ne smeta.

— Ne, ne, milostiva, molim vas — reče on žurno i uhvati posudu objema rukama. — Neka ga, nek mi tako i dalje smeta.

Svi se počeše glasno smijati. Roko se zagleda u Nedu. I ona se smijala, ali ne više onim neobičnim, nadzemaljskim smijehom, koji se nikad ne zaboravlja.

Još i danas on vidi pred sobom taj smijeh čim malo spusti trepavice i oživi one drage uspomene.

— Gospodine Aniću, izvolite k telefonu — zovne ga pikolo, dotrčavši preda nj.

Roko se iznenadi, kad ču njegov glas. Toliko se bio zanio, da je posve zaboravio da sjedi u kavani i da bi morao misliti, što će pisati Nedi. Ustane i otide k telefonu.

Javi se Matijević:

— Morao bih s tobom razgovarati o važnim stvarima. Ako ćeš dalje ostati u kavani, doći ću k tebi.

— Izvoli. Čekam te. Gotovo — reče on i objesi slušalicu i ne čekajući, da čuje, hoće li mu još što reći. Vrati se k stolu s odlukom, da žurno napiše barem nekoliko riječi. Samo — kako? O ljubavi joj niti hoće niti može pisati, a nemoguće je, da je pod drugom izlikom moli za sastanak. Uvrijedio bi je. Poče šarati po novinama, a onda najednom uzme papir preda se i bez dugog promišljanja poče pisati.

»Cijenjena gospođice!

Sutra ili prekosutra moram otputovati kući, jer mi je otac opasno bolestan. Povratit ću se istom za 4—5 mjeseci. Ja dobro znam, da vam na rastanku ne mogu reći nijedne važne riječi, jer ne želim, da poslije pobijam sam sebe, ali ujedno osjećam, da ne smijem otputovati, a da se s vama ne vidim. Ako i vi osjećate, da je to potrebno, molim vas, javite mi, gdje bismo se mogli sastati. Moje vam cijelo vrijeme stoji slobodno na raspolaganje. Ako držite, da nam je sastanak suvišan, primite ovo pismo kao moj oproštaj prije odlaska. — Trhonoši sam naredio, da čeka na ulici, dogod mu ne predate odgovor. — Sa štovanjem

30. 12. 191.. Anić«.

Kad je bio gotov, poče čitati u sebi:

— Idiot! — prošapće najednom: — » — — ne mogu reći nijedne važne riječi!« — — — To je glupo i umišljeno. Čini se, da ja pretpostavljam, da ona očekuje od mene viteška ljubavna očitovanja ili moguće i ponudu za tajno vjenčanje kao u kakvom romanu, a ja se ispričavam — — — »Znate,

gospođice, ja to ne smijem učiniti. Bojim se mame — — Eto, oprostite« — — Strašno glupo, ali — sad neka ostane. Križati ne mogu, a prepisivati ne ću. Neka ide.

Nastavi čitanje.

— Za nuždu je dobro — reče i pozove pikolu. Mali odmah dotrča. — Kako bi ti meni ovamo dozvao trhonošu Mateka?

— Je li onoga maloga, što stoji na uglu kod »Obzora«?

— Da, da. Onoga maloga.

— Lako. Ja ću telefonirati Maksu u »Kazališnu«, neka ga on ovamo opravi.

Taj je Maks također pikolo.

— Vrlo dobro. Samo je pitanje, da li će tebe Maks poslušati?! Ako odbije, reci mu, da ga ja trebam, pa će to možda učiniti meni za volju.

— A, poslušat će on i mene. Mi smo stari prijatelji.

— Hajde, hajde, stari prijatelju od jedanaest godina, pa odmah telefoniraj — reče Roko i nasmije se. Iza toga zatvori pismo i metne ga u džep. Podboči se na ruku i zagleda se van.

— Sigurno danas ne će ni doći na trg ili je prošla drugom ulicom — pomisli, malo se bolje zagleda, osmijehne se i reče posve glasno: — Jadna joj majka, kako ide! — promatrajući neku vrlo mladu djevojku, koja je suknjom bila toliko stiješnjena i sapeta, da je cijelom svijetu izlagala sve svoje oblike kao na tanjuru i koračala kao dijete od četiri godine. — Ima nas svakakvih u Božjem zvjerinjaku, a zemlja je tako tvrda obraza i slaba oka, da može sve podnijeti.

— Telefonirao sam, gospodine Aniću — doleti mali i javi mu. — Poslat će ga odmah, a ako li ga ne nađe, javit će mi.

— Hvala ti lijepa — odgovori Roko i zagleda se preko ulice u jedan izlog. Tamo je nekakov stroj čistio, pretresao, što li, bijelo perje kao snježne pahuljice, vrteći se do ludila neumorno. Perje je jednolično padalo iz stroja, na drugoj se negdje strani sigurno vraćalo u njega i opet ispadalo van. Kraj stroja je stajao nekakov ljudski lik, koji je promatrao tobože s velikim zanimanjem taj čudni ples gušćjega perja. Promatrao ga je i Roko bez prekida, bez treptaja i bez misli baš kao onaj glineni ljudski lik. Njegove su se misli nepre-

stano vrtjele oko pitanja, što će reći Neda kad dobije pismo, ali to je sve bilo toliko pobrkano, tolikom brzinom prestizalo jedno drugo, da on nije mogao nigdje opaziti niti jednu svijetlu točku.

*

Roko se je dugo prebacivao s ruke na ruku, dok ga napokon spasi dolazak Mirka Matijevića, filozofa treće godine. Sitan je mladić, u licu vazda blijed, duge žućkaste kose, u leđima pognut, odijela ukusna; neobično bistar, zagrižljive ćudi i razrađena uma. Pozdraviše se dosta hladno. Matijević sjede Roki sučelice.

— Koji je tebi vrag dunuo u glavu? — poče onaj prvi. — Kud sada odlaziš?

— Čudim se, da si se ti tako nenadano povratio? — reče Roko mjesto odgovora. — Što te je ranije dognalo u Zagreb, zašto nijesi probalanzučio božićne praznike po slavonskim ravnicama s curama i snašama, kad ti može biti?! Zašto si došao?!

— Zar ti je žao? Ili se, možda, i ljutiš?!

— Naprotiv, dragi moj! Ti ne znaš, koliku si mi uslugu time učinio, a sve i nesvijesno. Ja odlazim. Da. Hoću i moram otići, ali mi je sve dosada bilo strašno teško pomišljati na taj odlazak, a da ni sam nijesam znao zbog čega.

— Pa zašto ideš baš sada, kad te najviše trebamo?

— Peti je dan, kako sam odlučio, da odem — nastavljao je Roko — i u tih pet dana ja nijesam izlazio nego u menzu, nijesam imao mira ni pet puta po pet sati. Nešto me je progonilo, nešto me je mučilo, a ipak me nije ni jedan čas odvraćalo od putovanja. Istom sada doznajem, što je to bilo. Sada znam —

— Ne pripovijedaj mi bajke — prekide ga Matijević. — Reci mi, zbog čega odlaziš?

Anić nije odgovarao na njegovo pitanje, nego opet mirno nastavi:

— Sada znam, zašto sam bio uznemiren. Ja svakako odlazim, jer za to imam više razloga. I znaš, zbog česa sam bio uznemiren?

— Ja bih želio znati, zašto ti uopće odlaziš, zašto nas ostavljaš sada, kad su nam pune ruke posla, kad smo prvi put stupili otvorenije u borbu i kad smo se najžešće zakvačili sa starima — zašto sada odlaziš?!

— Ja sam bio ovih dana uznemiren stoga, što vas ostavljam, a da s tobom ne govorim. To jasno osjećam sada, kad si ti tu, kad ti mogu predati sve klubske stvari i kao filozof otići, noseći sa sobom sve svoje stvari, sve svoje nazore, sve svoje znanje i sve svoje osnove. Sad mi je jasnije i to, zbog čega ja upravo moram otići.

— To me zanima. Reci, zašto odlaziš?

— Odlazim, jer hoću, da budem potpuno sam svoj.

— Oprosti, ali ti nijesi sada rekao baš ništa. To su šuplje riječi, kojima cijela važnost leži u tome, što malo zatalasaju zrakom.

— To je iz fizike — je li?

— Bockaj, koliko hoćeš, ali ja ponavljam, da to ne znači ništa i da ti ne smiješ otići.

— Hm — reče Roko i prođe rukom kroz kose. — Mi smo već prošli tu školu.

— Naš narod nas treba kao koricu kruha i mi ne smijemo sustati, ne smijemo stati tako dugo, dok ne zavladamo javnim mnijenjem. Naša se riječ mora čuti i ona će u istom času biti primljena kao objava s neba.

— Vidjeli smo nekidan u kotaru. Bio si i ti.

— Naravno. Vidio sam. Postigli smo sjajan uspjeh već time, što smo dopustili, da se naše ideje samo naziru ispod staroga plašta, a kad one, gole i iskrene, kakve jesu, bljesnu u cijelom svome sjaju, bez prikrivanja i umotavanja, one će zasjati kao sunce i mi ćemo stupati kao triumfatori misli, koja više ne će biti misao našega kluba, nego misao našega naroda. Ovih ćemo izbora prodrijeti u sabor pod tuđim imenom i s čovjekom, koji je dalek našima nazorima kao i sve stare mješine, ali, koji će sa rostruma govoriti samo ono, što mi hoćemo. Već kod idućih izbora — mi ćemo odbaciti i to vrapčije strašilo i nastupit ćemo onako svijesno i otvoreno, kako dolikuje Mladoj Hrvatskoj. I baš sada —

— Zar nijesi još gotov? — prekide ga Roko.

— Ne. Moram još reći, da je sada —

— vrijeme, da se govori o prilikama u našem klubu — opet mu prekide Anić riječ i preokrenu njegovu misao.

— Prilike u klubu?!

— Da, da. To je vrlo važno. Izvoli govoriti o tome.

— Tu se nema što govoriti. Ako li baš hoćeš, reći ću ti, što i o tom mislim. Jasno je, da bismo nas dvojica, nuždom prilika, morali biti jedan stožer cijeloga pothvata.

— A nas se dvojica ne slažemo u pitanjima o načinu u našem radu.

— To se samo čini. Uistinu to ne stoji. Moramo izbaciti Frketića, jer je on mrtvo puhalo, hrvatski Oblomov; Stjepana moramo udobrovoljiti, jer je sposoban i trebamo ga.

— Petru ćemo svezati ruke — prekida ga Roko. — Pavlu ćemo odrezati jezik, Luku ćemo kastrirati, a Matu ćemo samo obrezati i onda će biti sve u najljepšem redu. Tako je.

— Dopustit ćeš, da se ne da raditi u vojsci, koja se ne pokorava svome zapovjedništvu.

— Znam. Stoga sam i ja proštudirao osam dana u domobranskoj samici.

— Ne može postojati država — nastavi Matijević — ako se državljani ne će držati njezinih odredaba.

— I o tom sam već razmišljao u zatvoru naše policije.

— Ne može opstati porodica — govorio je Matijević sav zadihan — u kojoj se stariji ne slušaju.

— I o tome mi je već držala predavanje šiba moje majke. Znam sve.

— Da. Ti sve znaš, a meni zamjeraš i tvrdiš, da nijesam dovoljno snošljiv, da ne popuštam koje komu. Tebi ću uvijek popustiti —

— Stoga je došlo do lijepih prizora.

— Popustit ću ti uvijek, kad imaš pravo.

— To je ono: kad po tvom mišljenju imam pravo!

— Da. Spreman sam popuštati tebi, ali ne drugim šušama.

— Ali dopuštaš, da stoga nastane razdor u klubu?!

— Do toga ne će doći. To ne smijemo dopustiti.

— Ipak je došlo do toga.

— Nije.

— Jest, kako nije?! Nijesam li ja već rekao cijelom odboru, da ne ću više aktivno sudjelovati u radu, zbog različitih struja, koje bi se odstranile samo rascjepom, koji bi nas sve uništio?! Nijesam li ti predložio, da biraš: ili ja ili ti i ti izabra mene?! Nijesu li mnogi ustali, da ja moram ostati?! Nijesam li uvijek tvrdio, da tebi priznajem više i volje i energije za organiziranje i političke borbe i da stoga hoću, da ti ostaneš?! Nijesmo li i poslije toga imali svaki svoj krug pristalica?!

— To je istina.

— Što, onda, još hoćeš? Možda, da ja stupim u red tvojih pristaša?!

— To ja ne očekujem.

— Znam. Ne ćeš ni dočekati, nego radi i češće se sjećaj mojih prigovora.

— Gospodine Aniću, Matek čeka — javi mali.

— Oprosti mi. Odmah ću doći — reče Roko i pođe za malim prema sobi za igranje, gdje ga je čekao trhonoša. — Matek, odnijet ćete jedno pismo na Medvešćak.

— Hoću, gospodine Aniću.

— Vidjeli ste onu gospođicu u crnini, što je na Božić išla sa mnom niz Dugu ulicu. Ovo pismo morate predati njoj u ruke, da nitko ne vidi i donijeti mi odgovor. Kako ćete to učiniti — to je vaša stvar.

— Dobro. Ništa se ne bojte, gospodine Aniću. Ne bi bolje ni naš tedektif Martinjok.

Roko mu reče kućni broj, uputi ga, kako po prilici izgleda Nedina majka, da se znade čuvati, i reče mu još neke potankosti.

— Ako me ne nađete ovdje, kad se vratite, odnesite mi pismo kući.

— Dobro — reče Matek i otide.

Roko se povrati k Matijeviću.

— Rekao sam ti, negdje prije — poče Roko — da ja s vama ne ću više zajedno raditi zbog vaše nasrtljivosti i zbog precjenjivanja naših sila i poziva. Ujedno ja osjećam, da su sada naše teorije pravilnije od ostalih i da bolje odgovaraju mladoj duši, nego ikoje druge, koje među nama postoje. Ne mogu zauzdavati vaše nalete, koji su često nepromišljeni; ne

mogu se s vama složiti u držanju prema nekim starijim ljudima, koji se u nama varaju; ne slažem se u načinu borbe proti ostalim grupama, a vrlo sam daleko od toga, da prijeđem u koji drugi tabor, još dalje od toga, da prouzročim raskol u klubu, pa stoga: ja uzimljem štap i tamburu i odlazim u svoj Tuskulum. Tamo ću se smiriti i bit ću sretan, ti ćeš se smiriti ovdje i bit ćeš sretan, različite ćeš Oblomove zauzdati i oni će biti sretni, što se ne će smjeti ni maknuti. Bit će sve u redu i — sreći.

— Ti sad hoćeš da na mene svališ svu krivnju.

— Ne. Ti nijesi kriv. U prvom je redu kriva priroda, što je nama dvojici dala različne naravi, a u drugom redu slučaj, koji nas je sjedinio u jednom klubu i što nam je dao, da nas dva zeleniša — oprosti taj izraz! — moramo vršiti zadaću organizatora i preporoditelja kraj toliko starijih ljudi, koje bismo također morali preporoditi. Krivo je i to, što ti voliš stranke, što bi dao samoga sebe za to, da ti uspije stvoriti kakvu strančicu i, kad bih htio biti prema tebi nepravedan, tvrdio bih, da bi ti za taj uspjeh dao i Hrvatsku. Ja sam drukčiji. Ja uviđam, da nema politike bez stranaka, ali ja sam ipak vrlo slab pristaša koje bilo stranke, jer moja ljubav prelazi preko njih kao velik val i nikada ne vidi pred sobom što drugo osim ljude dobre i zle, poštene i nepoštene. Sve me ostalo zanima vrlo malo i nimalo. To je ono, što mi olakšava rastanak.

— Do sad to baš nijesam opažao tako jasno. Naše protivnike nijesi nikad štedio svojom »ljubavlju«, a često si bio i žučljiv.

— Istina je. To je bilo za to, što se nije slučajno desilo, da svoju snagu trošim u stvari, koje bolje odgovaraju mojoj naravi. Gdjegod bio, ja je nikad ne štedim, jer osjećam, da je imam dosta. Uzrok je i taj, što su to bili dani ili, ako hoćeš, godine, kad sam tražio sam sebe.

— Sada si se našao?!

— Jesam, Matijeviću. Našao sam sâm sebe i sada se vodim na druge putove, želeći vama uspjeha u onome radu, koji vi volite i koji ja, uza sve to, što odlazim, ipak ne mrzim, jer sam i ja u njemu proveo najljepše i najteže svoje dane, jer je i mene često usrećio i jer — ništa i nikoga ne mrzim.

— Ti nas dakle ostavljaš slučaju na milost i nemilost?!

— To je krivo. Već si rekao i ti i mnogi drugi, da možete bez mene. To me rješava obzira.

— I vrlo ti je milo?!

— Moram priznati, da mi nije mrsko. Odlazim vrlo rado, jer se nadam, gotovo vjerujem, da ću biti mnogo zadovoljniji. Radit ću samo ono, za što budem osjećao nepritajenu ljubav, s vjerom u dobar uspjeh, a bez ikakvih obzira.

— Prije si se bio strastveno bacio i na ovaj posao.

— Strastveno?!

— Da.

— Našao si dobar izraz. Ono je bila strast, a to je najljepše, što je u nama. Strast je naša sreća ili nesreća, prema tome, da li smo jaki, da mi gospodarimo njome ili ona gospodari nama. Ona je svakako uvijek naša snaga i naša ljepota. Ja ću opet raditi strastveno, a to znači u običnom životu isto toliko, koliko i — oduševljeno. Sada se strastveno povlačim, da se s pomlađenom, nadojenom strašću latim drugoga posla.

— Dokle kaniš tako lutati?

Roko se nasmiješi i reče:

— Držim, da se približujem zadnjoj postaji.

— Čini se, da više ne misliš, kako smo mi pozvani da pomognemo svome narodu?!

— Pozvani smo na taj posao. To je istina, samo smo, držim, udarili krivim stazama. Stranke nijesu usrećile same sobom nijedan narod. Prije nego počnemo stvarati novu stranku — to smo htjeli, ne? — moramo se naoružati znanjem i onda ćemo vidjeti, gdje je čije mjesto.

— Gospodin se dao u naučno fraziranje. Sve je to, prijatelju, suvišno. Reci ukratko: ne ću više da radim, idem kući, — pa smo gotovi.

— Ja sam već rekao, da ne ću da radim s vama, a sada samo dodajem, da idem kući. Da radi mog odlaska ne nastane smutnja u našim redovima, ja želim otići pod izlikom, da sam bolestan. Ne treba nitko znati, da su me odagnale druge pobude. Dr. Krašić me je jutros pozvao, da opet idem u kotar. Odgovorio sam, da moram otići kući radi očeve bolesti. To spominjem, da znaš.

— Jesi li se s njime već oprostio?!

— To ne ću ni učiniti. Da ga pohodim, on bi sigurno odmah prozreo, zbog čega odlazim, jer sam mu već neki dan

rekao, da je u klubu nastala svađa. Nije mu izmaklo, da se pritom radi i o njegovoj ličnosti. Držim, da ipak ne sluti, kako ga izigravamo. Ja mu to nijesam ni rekao, ali mi je drago, što vi u tom ne ćete uspjeti bez mene. S vama će biti mnogo oprezniji nego sa mnom.

— Oprosti! Mi njega ne kanimo izrabljivati. Koliko ne možemo otvoreno preda nj izaći sa svim svojim osnovama, kriva je naša razlika u mišljenju. On je stari gospodin, koji vrlo dobro znade i osjeća, kolika je razlika u našim nazorima, pa ipak — hoće, da s nama radi. To znači, ili da je nepromišljen ili da nešto računa, a sigurno ne će nitko povjerovati, da on ne zna svome petku post — — —

— Dobro sudiš, ali koliko se ne slažete, a pred njim se pretvarate da prihvaćate njegova mišljenja i nazore, toliko ga izigravate. To je ono, što mene ljuti. On to ne zaslužuje, jer se s njime dade raditi. Treba mu reći svoje pametne razloge i obrazložiti ih. On iznese svoje mišljenje i skupa ispitujete i jedno i drugo. Što iz toga iziđe, ono je sigurno zdravo i sposobno za život. S njim se dâ lako raditi, jer je on neobično sposoban i neobično nesretan čovjek. Svi ga se klone zbog njegove političke prošlosti, kao da skoro svi naši stariji sposobniji ljudi, od kojih su mnogi i danas u prvim redovima, ne nose na srcu posve slične uspomene, i koje im — budimo iskreni — možda ni najmanje ne terete savjesti. O njemu se drukčije sudi i stoga jer je on vrlo spreman i na najveće kompromise, jer ne može mirovati. Treba s njime samo raspraviti svako pitanje. Vi to ne volite, nego ga stavljate pred gotov čin, i tražite pristanak od njega, koji više vrijedi u jednoj svojoj riječi, nego mi svi skupa u svim svojim djelima. Vi hoćete, da se koristite njegovim umnim savjetima, da vam izvlači kolica iz provalija i da on — bude vaš pristaša.

— Nemoj se toliko za njega zagrijavati. Ne će ti ga nitko oteti.

— Kako vidiš, ja ga posve prepuštam vama. Što više, ja ću se prema njemu pokazati i nezahvalno i vrlo ružno, time, što ga prije odlaska ne ću ni pohoditi, a to sve samo za to, da ne naškodim stvari, koju volim i koju ostavljam.

— Ako je toliko voliš, onda je ne ostavljaj.

— Govoriš neiskreno. Ti si previše zagrižljiv, a ja previše nervozan, a da bi moglo biti govora o daljnjem zajedničkom

radu. Možda tu s moje strane ima priličan obrok i samoljublja i umišljanja, ali — ljudi smo. Što se tiče dr. Krašića — nije mi ni danas jasno s kojim smo ga pravom upregli, da se najviše brine oko naše šaljive saborske kandidature.

— Kad bi bila toliko šaljiva, ne bi je i on odobrio. Barem on nije usijan mladac.

— Slučajno je zabasao.

— Kad je zabasao, onda neka i nosi svoj križ.

— Dobro, dobro, ali ako ga i malo poštivamo, ne smijemo mu iza leđa vješati na taj križ karikature.

— Idi, pa mu to reci. Ljubimac si mu.

— Činilo bi se, da se osvećujem klubu, a to ne ću učiniti, jer više volim sebe nego dra Krašića. Očekujem od tebe, da ćeš učiniti svoje.

— Naravno! Radit ću svim silama za našu stvar, a drugo — — — Uostalom, držim, da se mi ne rastajemo posve?!

— Može se desiti, da nas opet štogod zbliži. Za sada pustimo sve na stranu. Ja iskreno cijenim tvoje sposobnosti i držim te antisocijalnim bićem, koje bi moglo svršiti na komunističkoj barikadi, i ako si inače velik birokrat. Moj je sud, kako vidiš, jedna velika zbrka pojmova, vrlo čudan karišik mišljenja i dojmova.

*

— Ja ne znam, majčice, što mi je, ali ja sam danas tako, tako silno vesela i sretna — rekla je Neda svojoj majci, kad se ono na Božić vratila iz crkve. U cijelom je tijelu osjećala toliku neopisivu nježnost i neku umornu slast, da bi bila najradije ogrlila cijeli svijet.

Majka se čudila tome njezinu neobuzdanome veselju, korila je i kradom je promatrala. Rekla joj je, da uzme žlicu i nešto promiješa na peći. Neda je to najspremnije učinila i počela neumorno vrtjeti žlicom po nekakovu loncu, gledajući u majku.

— Bog s tobom, kćeri! — reče joj majka. — Jesi li zdrava, što to radiš?!

— Miješam, majčice — odgovori ona veselo.

Gospođa pritrča i trže joj iz ruke veliku drvenu žlicu, koja je već bila sva pocrnila. Neda se u čudu trže. Istom sada opazi, da su na peći dignuta kolca, a da na otvoru nije bilo ništa i da je počela miješati po lugu i žeravici, misleći da miješa po loncu. Promijenila je boju u licu i zastidjela se.

— Oprosti mi, majko — reče ona smeteno. — Nijesam opazila.

— Hajde, molim te, iz kuhinje, da te ne vidim — odgovori joj gospođa ljutito. — Ne znam, u što gledaš, gdje ti je mozak?!

— Sigurno ga ispio kakav lijepi vitez — dobaci Nedin brat Franjo, koji je također čas prije došao s mise i vrtio se u kuhinji oko majke, da mu dade štogod jesti. Bio je u šestom razredu gornjogradske gimnazije. Visok je, tanak, lijepo crnomanjast mladić s tankom, nježnom nausnicom. Sa sestrom se je vrlo volio, ali im to nije nimalo smetalo, da se češće žestoko svade kao i sva druga braća i sestre.

— Nemoj se, majko, ljutiti — počela se Neda opet ispričavati, prišla majci s leđa, ogrlila je i poljubila. — Bit ću dobra, pa ću drugi put bolje paziti.

— Molim te, ostavi me na miru. Otkad me je majka rodila, nijesam vidila tako rastreseno stvorenje, kao što si ti — odgovori joj gospođa tobože još uvijek uzrujana, no već joj se razabirao smiješak praštanja i u glasu i u očima.

— Zaljubljena je, majko, kažem ti — opet će Franjo.

— Pa, sve da jesam, što se to tebe tiče?! — rasrdi se Neda. — Što se pačaš u ono, što ne razumiješ?

— O, da, gospođice moja — odgovori Franjo podrugljivo. — Ti si uzela patent na ljubav. Ako ti ne treba.

— Jest! Zaljubljena sam i to na tebe ne spada — uzvrati ona i tako nastaviše rječkanje sve dok ih majka oboje ne istjera iz kuhinje. Ona se nije ponovno rasrdila, iako joj je bilo posve nerazumljivo Nedino držanje. — Nešto bi moralo biti — pomisli gospođa i osjeti, kako joj oko srca obletješe nekolike hladne struje. Ona je uvijek zadrhtala, kad bi samo i pomislila, da bi Neda mogla jednoga dana prekršiti svoje obećanje i odabrati nekog čovjeka, kojemu bi poklonila svoju ljubav. Nije mogla zamisliti, da je Bog stvorio još jedno biće, koje bi moglo njezinu Nedu toliko ljubiti i biti joj tako dobro, kako to zaslužuje njezino plemenito srce, i to je bio uzrok,

što je izgledalo, da je gospođa ljubomorna na svoju lijepu kćer. Nitko joj nije bio toliko dobar i plemenit, da bi bio dostojan Nedine ruke. Kad se s tim mislima udružilo uvjerenje, da se ona ne će nikada udavati, gospođa je bila vrlo spremna, da loše misli o većini mladića i da s prezirom pogleda svakoga, koji se usudi baciti zagrijan pogled na njezino dobro dijete.

— Zašto me psuješ? — upita Franjo, kad su oboje, smijući se, utekli u sobu.

— Zato, što si nepristojan — odgovori Neda.

— Ne budi taka. Ja tebi želim samo dobro — reče on vrlo nježno.

— O Bože, dobročinitelja mi!

— Nemoj tako. Ja sam tebe vidio s Anićem. Kamo sreće da se on u tebe zaljubi!

Te su zadnje riječi doprle do ušiju njihovoj majci i učini joj se, da je netko udari po glavi. Pusti posao iz ruku i sjede.

— Ja ga vrlo volim — nastavi Franjo. — I, nemoj kriti, vidio sam, kako se vas dvoje lijepo gledate. Da znaš, što sam ja bio veseo, kad sam vas vidio!

— Ne govori, Franjo — reče mu Neda tiho i milo. — Ti si to krivo vidio. Samo ti se učinilo. Nemoj govoriti o tome.

— Ne boj se, ne će majka čuti, a ja te ne ću izdati — odgovori on i zatvori sobna vrata. Međutim ta je opreznost bila suvišna, jer majka više nije ništa slušala, a nije ni željela čuti. Kad je prošao prvi dojam, opet se ustala, malo zapljuskala hladnom vodom sljepočice i lice, pa opet nastavila posao.

— Nemoj ti njega samo vući za nos — opet će Franjo. — Znam ja, kakva si ti prema muškarcima. Misliš, da smo mi svi prevaranti, da nijedan ne misli pošteno i ozbiljno, pa se sa svakim potitraš kao mačka s mišem i odbaciš ga baš onda, kad se on počne najviše nadati.

— Molim te — reče Neda — reci ti meni, tko je tebe naučio, da ti tako govoriš?!

— Čudna mi pitanja! Misliš ti, da ja ovo sedamnaest godina nijesam ništa drugo radio nego mijesio kolačiće od blata?! Varaš se. Vidim ja koješta i kažem ti, ako se budeš šalila s Anićem, da ćeš se kajati i da ćeš se sa mnom posvaditi.

— Ne boj se, Franjo — reče ona i ogrli ga. — Ne ću se ja s njime šaliti. On je dobar i plemenit.

— Ti njega voliš? — upita on i sav se veseo, uzrujan, ustoboči pred njom i zagleda joj se u oči. — Voli li on tebe, je l' ti već rekao?

— Ja ne znam. Čini mi se, da i on voli mene, al mi nije ništa rekao. Sad pustimo to — reče ona i htjede izaći van.

— Čekaj, Nedo — uhvati je on — da ti kažem, kakav je i tko je Anić.

— Otkuda ti njega poznaš?!

— Sa skupština, sa demonstracija, iz novina, od svuda. Znaš ti, da mi gimnazijalci dospijemo svuda. Lani sam baš s njim zajedno lupao prozore na jednoj kućetini. Tamo smo se upoznali, ali se on mene već sigurno ne sjeća. Često sam ga slušao na skupštinama. Znaš, ja ne mogu još cijeniti govorničku vrijednost, možda on i loše govori, ali tako djeluje, da bi skočio k njemu, izgrlio ga, izljubio ga i onda srnuo zajedno s njime, ako hoćeš, robiti, paliti, skakati na barikade, raditi, štogod on poželi. Ne znaš ti, kako je on dobar.

Neda je uživala u bratovim riječima, topila se od milja i zato ga nije htjela prekidati. Požudno ga je slušala, a misli su joj se otimale i s njegovim riječima preplitale njezine uspomene. Činilo joj se, da ga ovaj čas vidi, kako telefonski pripovijeda s drom Krašićem, a u nju gleda, nepomično gleda. Onda, ono kroz ruže — — S početka mu je pogled bio ozbiljan, kao da nešto traži, a iza toga je tako naglo, nenadano planuo, da ga nije mogla izdržati. Poslije večere su plesali uz nekakov stari, pokvareni vergl. Ona nije plesala, jer je u crnini za svojim pokojnim bracom, gimnazijskim profesorom. Kad je to rekla Roki, on ju je pustio na miru. Nije je molio, da pleše. Na njegovim je očima vidjela, da on razumije tako veliku ljubav i da cijeni njezinu tugu. To joj se svidjelo i stoga nije mogla odoljeti njegovim riječima, pogotovo kad ju je počela nagovarati i ujna i žena dra Martinića, da se uhvati u kolo i da s njima igra »jastuka«. Tu im je popustila, jer je vjerovala, da to nije ružno, dok je nagovara i on, koji poštiva njezine boli, ali, kad je on pred nju položio jastuk i na nj kleknuo — ona se više nije mogla svladati i pobjegne u drugu sobu. To je ona učinila stoga, što se bojala, da bi kako neoprezno odala svoju naklonost prema njemu i što nije znala,

pred koga bi ona položila jastuk i klekla, da dobije cjelov. Pred njega ne smije, pred svoje znanice ne može, a pred ostale muškarce nije htjela. Svi su poletjeli za njom u potjeru uz grohotan smijeh. Cijeli se prizor svršio na najveće zadovoljstvo, jer se Roko nije niti ljutio niti je navaljivao, da ona iskupi svoj dug. Bio je prema njoj toliko blag, da je počela vjerovati, da ju je i sad razumio i bila mu je zahvalna. Frketićev je genij i tu večer slučajno spavao, a Matijević su i ostali bili raspoloženi i razigrani svaki na svoj način. Nedi se Roko najbolje svidio, ali nije ni prema njemu osjetila štogod veće od nešto nježnije naklonosti.

— Ali, govornik, Nedo, da ga treba slušati! — govorio je Franjo i pratio svoje pripovijedanje mahanjem ruku, kao da oponaša raspaljena pučkog tribuna.

Nedu je iznenadila ta njegova pohvala, jer se sjeća, da je Roko u običnom razgovoru češće dosadan nego zanosan. On nije znao zabavljati društvo, ali ono na telefonu — da, onda je zaista bio divan. Ona ga je onda u polumraku gledala tako rado, tako slatko. Uostalom, ona je u onim časovima mislila o njemu, kao o lijepome cvijetu u dalekoj tuđoj bašči ili kao o gorskom izvoru, koji u svojoj čarobnoj ljepoti pada niz strme klisure i opet se gubi pod zemlju. Sve je to lijepo. Mogao bi sjesti i dugo uživati u očaranom milju, ali ne bi nikada pomislio, da se približiš tim ljepotama, jer su tako daleke, tako nepristupačne, a i tebi tako savršeno nepotrebne, da si posve zadovoljan, kada ih iz daljine promatraš i šutiš — — —

— Molim te, nemoj što reći majci — reče Neda.

— Ne budi luda! Kako bih to mogao učiniti. Ja ću tebi još pomoći, ako ti kad bude što trebalo.

— Ne će mi trebati. Ja mislim, da ne će — —

— E, što ti znaš?!

— Čim vidim, što on misli — produži Neda lagano — sve ću reći majci. Neka zna.

— A, to ne! — usprotivi se Franjo ozbiljno. — Ona bi se naljutila, pa bi sve mogla pokvariti. Ona ne smije ni riječi znati, dok mi ne budemo posve sigurni. Što jednom reče gospodin Anić, on ne će poreći. O tom možeš biti uvjerena.

— Kad tako misliš, zašto si mi onda pred majkom predbacivao, da sam zaljubljena?

— Draga moja, to ti je špekulacija! Rekao sam samo zato, da se ona teže dosjeti, da ti zbilja jesi zaljubljena.

— Molim te lijepo, da se ti maneš svojega špekuliranja, jer je stvar vrlo ozbiljna i važna. Ti šuti, šuti kao grob, i kad što ustrebam, pomozi mi, a ni za što se ne brini.

— Samo ti nemoj pokvariti. Budi vrlo dobra i valjana, jer je Anić velik puritanac. Znaš, sejo: ako mu se zamjeriš, ubit ću te.

Ona se nasmije i reče:

— Ne mogu mu se zamjeriti, kad mu se, možda, još nijesam ni svidjela.

— To ti prodaješ brusove — je li?! Pa, baš meni?! — upita on, pa se i sam nasmije i iziđe van. Neda je također izišla i otišla k majci. Počela joj je pomagati, pitajući je svaki čas, bi li napravila ovo, bi li učinila ono.

— Pusti ti to, zlato, pa hajde štogod čitaj — odgovarala je gospođa nekoliko puta.

— Ne, ne, majko. Pomoći ću ti.

— Ostavi, molim te — ponovi gospođa mekim glasom, i krišom je tugaljivo pogleda. Obuzela je neka pritajena strepnja, da će za vazda izgubiti to drago, vrijedno stvorenje, koje joj je najmilije na svijetu i koje sve pozlati, štogod primi u svoje vrijedne ruke.

Gospođa je bila i kod objeda zamišljena. Ni poslije je nijesu mogli razveseliti.

— Što ti je, majčice, što si mi nevesela? — pitala ju je Neda, mazeći se oko nje, kad su poslije objeda svi troje sjedjeli na velikom divanu. — Reci mi, što si nam tako tužna?

— Ništa, Nedo. Nije mi ništa.

— Sigurno je tebi žao, što sam rekao, da je Neda zaljubljena? — javi se Franjo. — Ne boj se, majko. Ja sam se samo šalio.

Neda mu dobaci mrk pogled i kimne mu glavom, da šuti, ali je već bilo prekasno. On nije mogao obuzdati svoje veselje. Da nije mogao ničim izraziti svoje misli, odavao bi se nožnim palcom.

— Znam, da si se šalio — odgovori gospođa tiho i podboči glavu na ruku. — Kad ne bi bio svijet pokvaren, kako jest, ne bih se ja ni toga bojala, ne bi mi bilo žao.

— Varaš se ti, ako misliš, da se trebaš bojati za našu Nedu. Dobra je ona i pametna — reče Franjo povišenim glasom.

— Znam, sinko, znam. Dobra je ona, ali je svijet pokvaren.

— Da ti znaš, majko —

— Što si se raskokodakao?! — prekide ga Neda ljutito. — Što se miješaš u stvari, koje na tebe ne spadaju?!

Ona je umirala od straha, da će sve izbrbljati, da će reći više, nego ona smije i pomisliti.

— Mladi ste vi oboje, djeco moja — opet će gospođa — i vi ne znate, što je majka, dok je ne izgubite.

— Nemoj, majčice, tako govoriti — smili se Nedi. — Ako nitko, ali mi tebe i slušamo i ljubimo, da se ne smiješ potužiti, ako ne ćeš biti nepravedna.

— Vi još ne znate, što je svijet, i mislite, da je svagdje ljepše nego s majkom, a ne mislite, da ništa pod Bogom iza Njega nije tako jedino kao majka. Sve se drugo može ili posve promijeniti drugim ili ga više imati u isto vrijeme. Jedina je majka, koja je na zemlji vječno jedina.

— Znamo mi to, majko — odgovori Franjo, a po licu mu se vidjelo, da je spreman reći još mnogo toga, što mu je na srcu. Neda se uzrujala već zbog majčinih riječi, a pogotovo kad je opazila Franju. Strepila je, da će svojim nepromišljenim oduševljenjem za Anića sve pokvariti, i neprestano mu davala glavom i očima znakove, da šuti. On joj je sve obećavao isto takovim znakovima, no u prvi zgodan čas opet poče s majkom »špekulirati«.

— Kad bi djeca znala, što je majka, ne bi se nikada s njome rastajala.

— Pa i ne trebaju — odgovori on. — Mogu i poslije, kad se udadu ili ožene, živjeti svi skupa i još se više voljeti.

Neda sva protrne, ustane i žurno priđe k prozoru. Osjećala je, da bi i ona morala reći koju, da ublaži Franjine riječi, no nije se mogla dovrći, što bi smjela kazati, a da ne slaže ili sebi ili majci.

— Samo ti šuti — reče mu majka. — Ako može Neda šutjeti, kao da ne razumije, možeš i ti.

Neda je to dobro razumjela kao prijekor, prišla k njoj, strastveno je ogrlila i žurno, na dušak rekla:

— Majko draga, ja ti nemam što reći. Ništa, baš ništa ti još ne mogu reći, a čim što bude, ti znaš, ti mi možeš vjerovati, da pred tobom ne ću ništa zatajiti. Ja tebe previše ljubim, a da bih pred tobom mogla štogod sakriti.

— Znam, Nedo, znam — — — odgovori gospođa i pomiluje kćer po visokom, lijepom čelu.

Tako se svršio taj teški, prigušivani prizor, naoko na zadovoljstvo njih svih, a da su ipak bili svi uvjereni, da i majka i kći imadu svoje tajne, da ih kriju iz obzira jedna prema drugoj, i da svaka sluti, što bi iz tog moglo biti. U kući je nastalo tiho međusobno snašanje, puno nježne pažnje i obzira. Cijelo su popodne proveli u kući i istom pred noć izišli na šetnju u zapadne aleje na Zrinjevcu i trgu Franje Josipa.

*

Idućih je dana gospođa željela, da ona sama ide izjutra na trg, a da se Neda odmara.

— Dosta ti je — veli — da svakog dana klipšeš najprije u crkvu i na trg, a poslije toga u ured. Sada, kad imaš dopust, uživaj i odmaraj se.

Neda je to razumjela savršeno dobro, bilo joj teško, boljelo je i pomalo plašilo, ali joj je bila daleko i pomisao, da se usprotivi majčinoj volji. Pustila je, neka radi, kakogod želi, i čeznula, e da bi slučajno opazila Roku u svojoj ulici. Svaki čas je dolazila na prozor, što inače nije bio njezin običaj, i razgledala se na sve strane.

— Daj ti njemu piši, pa ću ja odnijeti pismo — reče joj Franjo jednoga jutra, kad je majka bila otišla u crkvu i na trg.

— Bog s tobom — odgovori mu Neda. — Nijesam luda, da tako što činim. Ja nemam na to još ni truna prava, a sve da ga i imam, dobro bih se čuvala da se njime poslužim.

— Nemoj filozofirati. Tu ti ne treba velikoga čuvanja. On voli tebe, ti voliš njega, pa je onda i naravno, da se sastajete.

— Čekat ćemo, braco. Meni se ništa ne žuri, jer ne bih željela, da se poslije kajem.

— Draga moja, tu nema kajanja; tu je to uopće isključeno, jer, ako ništa drugo, ostat će ti divna uspomena, da te je ljubio čovjek kao što je Anić. Meni bi bilo dosta, samo da dva puta prođem s njime preko Zrinjevca, a kamo li još da me i voli.

Neda se smiješila bracinu mišljenju, ali se već po svojoj naravi bojala i pomisli, da napravi kakvu nepromišljenost, a ujedno je znala, da bi Anić bio prvi, koji bi je u tom slučaju osudio.

— Vidiš ti, kakva je naša majka — nastavi Franjo. — Ona tebe toliko voli, da misli, da te drugi nitko ne smije voljeti i na lijep te način zatvara među ove zidove kao u kakav samostan.

— Pusti ti našu majčicu na miru. Ja njoj ništa ne zamjeram i znam, da će ona na sve pristati, samo ako što bude od ovoga.

— Bit će, ako Bog da. Samo ti moraš biti pametna! — reče Franjo i ode k prozoru. Neda je bila u jutarnjoj haljini, a oko glave je povezala maramu i pospremala sobe.

— Dođi de, Nedo — zovne je brat, gledajući neprestano kroz prozor.

— Što ću ti?! — upita ona i priđe k njemu.

— Gledaj tamo Mateka — pokaza joj on — kako se ominje ispred kuća i sve ovamo gleda. Da on kojom srećom tebe ne traži?!

— Tko je taj Matek? — upita ona.

— Ta, vidiš ga, čovječe?! Onaj trhonoša tamo. To ti je prefriganac i ljubavni pismonoša svih akademičara. Ja bih se kladio, da tebe traži.

Nedi ujedamput planu lice i zagleda se u onoga čovjeka, kojega joj je brat pokazao. Pogledi im se sastadoše i Matek se odmah poče žurnije kretati, kao da se nečemu dosjetio ili kao da je našao ono, što traži. — Ode dalje — reče Neda, gledajući za njim. — Čim je mene opazio, okrenu se i ode.

— To je baš ono dobro! Ne znaš ti Mateka! Samo gledaj za njim, pa ćeš vidjeti, da će se vratiti.

On je imao pravo. Matek je otišao na kojih stotinu koraka dalje, promatrajući kućne brojeve i onda se opet sve polako vratio i zamaknuo u njihovim kućnim vratima.

— Eto ga! — šane Neda, a grudi joj se ustalasaju. — Ti mu otvori, ako pođe k nama.

— Ne boj se! — odgovori Franjo i otrči k vratima.

Za čas je zacilikalo malo kućno zvonce. Nedi se činilo, da to zvoni u njezinu srcu ili u njezinu mozgu i stane kraj sobnih vrata, da čuje svaku riječ.

— Dobar dan — reče Matek, kad mu je Franjo otvorio — Molim vas, je li milostiva kod kuće?!

— Nije — odgovori Franjo. — Što je trebate?!

— Moram je nešto pitati.

— Pitajte mene, čovječe. Možda ću vam moći i ja odgovoriti.

— Stanuje li ovdje gospodin Pajo Matovinović? — upita poslužnik, zavirujući vješto u stan, e da bi opazio Nedu.

— To je, čini mi se, prijatelj gospodina Anića?! — reče Franjo i nasmije se. Više nije mogao izdržati, jer je bio uvjeren, da Matek tjera huncutarije. — Za toga će možda znati moja sestra — dometne on i zovne Nedu, a sam otide u sobu.

— Stanuje li ovdje gospodin Pajo Matovinović? — ponovi Matek svoje pitanje, kad je izašla preda nj Neda i odmah joj pruži pismo.

— Od koga je to? — upita ona.

— Uzmite samo — ohrabri je Matek. — To je od gospodina Anića, od našega Roke Anića. Ja ću dolje čekati — reče on i umače.

Neda se jedva suzdržala od uzrujanosti, polako zatvorila vrata i sunula u sobu.

— Jesam li pogodio?! — viknu Franjo.

— Jesi — prošapće ona, otvarajući žurno omot.

Franjo se primače k njoj, da i on čita.

— Čekaj, dok ja pročitam — — —

— Ne boj se. Ne ću ti ga ja ni pojesti ni oteti!

Neda pročita jednom, pročita drugi put, sva uzdrhće, oči joj se rasplamte i lica rascvjetaju.

— Evo, čitaj — reče i pruži bratu pismo.

— Jesam li ti rekao!? — usklikne on, kad je pročitao, i ogrli je.

— Što ćemo učiniti? — upita ona mirnije.

— Ići, svakako ići. To je sigurno.

— Dobro — ići, ali, kamo, kuda ići?

— Ne luduj! Velik je Zagreb, široka je njegova okolica. Barem mi, hvala Bogu, imamo dosta mjesta za ovake sastanke.

— Nije to tako lako, kako ti misliš. Ja ne ću, da se kojekuda krijem, a opet ne bih željela, da me tko vidi, pa da reče majci.

— Znaš što?! — dosjeti se Franjo.

— Što?!

— Idemo sutra rano na grob pokojnoga brata, a Roki ćemo javiti, neka dođe tamo. To je najbolje. Da majka ne posumnja, ja ću i otići i doći s tobom, a tamo vam, ne boj se, ne ću smetati.

— Ne će nas majka pustiti.

— To je moja briga. Znaš, da nas tamo uvijek pusti, a pogotovo će nas pustiti na staru godinu. Tako mu slobodno javi.

— Dobro — reče ona i žurno napiše.

Kad je bila gotova, pruži pismo bratu.

— Nazdravlje! — reče on, pošto ga je pročitao. — Izlazi, kao da ti ne dolaziš iz ljubavi nego iz samilosti. Strašno nepromišljeno! Još ćeš napokon sve pokvariti. Onakvi ljudi uopće nijesu za vas žene.

— Ja znam, da će me zbog ovoga pisma i te kako napasti, ali —

— To ti baš iskreno želim! — prekide joj Franjo riječ. — Daj brzo omot, da odnesem.

Neda sve uredi i još mu dade jednu krunu.

— Ovo podaj Mateku s naše strane.

— Dobro — reče on i izleti van.

Neda brzo uzme Rokin list i opet ga pročita. U njemu nije našla ništa novo, ništa, što već nije čula iz njegovih

usta, ali se rastapala od milja što ima u sebe njegove pisane riječi. Osobito joj se svidjelo ono, gdje piše:

»Ja dobro znam, da vam na rastanku ne mogu reći nijedne važne riječi, jer ne želim, da poslije pobijam sam sebe« — — —

To je nekoliko puta pročitala i, kad se Franjo povratio, onda je i njemu tumačila te riječi i zaključivala, da ona mora biti još suzdržljivija i opreznija uz takvu njegovu iskrenu, neskrivanu, naglašenu opreznost.

— To je istina — reče Franjo — ali ti to još ne daje pravo, da se ti tobože prikazuješ kao neki velikodušni dobrotvor. Ti zaboravljaš, da najgluplje muško vrijedi, koliko dvije najpametnije žene, a da pametno muško i ne spominjem.

— Proći će to tebe — reče Neda i nasmije se. — Učini, da po vanjskim znacima ne vidiš, tko je muško, tko li žensko, pak ćeš odmah drukčije suditi.

— Ja sudim pravedno.

— Čini ti se. Zamisli, da iza svakog pojma stoji autoritet, koji te može smjesta kazniti za svaku nepravdu, koju mu naneseš, pa ćeš vidjeti, kako ćeš odmah suditi pametnije. Bolje ćeš promisliti prije nego rečeš.

— To te je sigurno naučio Anić — je li?!

— Ne trebam, da me on čemu uči.

— Ti?! Ti ne trebaš, da on tebe uči?! Kladit ću se s tobom, da ćeš slijepo prisizati na svaku njegovu kao Turgenjeva Dušica, čim ga bolje upoznaš.

Neda ne odgovori ništa, nego žurno ode u drugu sobu, pa opet razmota Rokino pismo i poče ga ponovno čitati. Sva je podrhtavala od tihe sreće i zadovoljstva, pa kao u nekoj vrućici, prinese pismo na usne i lagano ga na njih položi. Nije ga poljubila. Uživala je u lakom dodiru te bijele građe, koju je on držao u svojim rukama i zadahnuo je svojom dušom. U svom je veselju bila skoro posve zaboravila, da je — njegov otac na umoru.

Bila je sva sretna, sva blažena, a da nije ni pomišljala na budućnost te sreće. Zadovoljila se svojim sadašnjim zadovoljstvom, spustila pismo u njedra i žurno nastavila s pospremanjem kuće, da bude gotova prije nego se majka po-

vrati. Misli su joj se neprestano zabavljale Rokinom ličnošću. Sjeti se, što je Franjo prigovorio njezinu pismu, i bila je gotova, da dijeli njegovo mišljenje. Zastane u poslu, malo se prigne naprijed, dokuči pismo iz njedara i opet ga pročita.

— I on piše s velikim ustezanjem — pomisli ona, ostavljajući pismo na njegovovo prijašnje sklonište — — Ne će se ljutiti moj zlatni Roko — —

— Moj zlatni Roko — — ponovi s nekim iznenađenjem, u čudu i strahu, kao da se je zatekla u nedopuštenom djelu.

— Moj zlatni Roko — — —

*

— Hoćemo li sjesti u tramvaj? — upita Franjo.

— Ne. Može on ići pješice, pa ćemo se razmijeniti.

— Ja sam za to, da se vozimo. On će doći ili za nama ili će nas gore čekati. On uzimlje riječi doslovno, a ti si pisala, da ćemo biti u 8 sati na rondou. Tu onda nema promišljanja.

— Pa — — kako hoćeš — odgovori Neda. Ona je osjećala, da bi bilo bolje, da se voze i da ne bi voljela, da se putem sastanu, ali to nije htjela reći.

— Vozit ćemo se — reče Franjo. Kola su polazila pet časaka prije osam sati. — Bolje je, da on dođe prvi. Neka malo čeka.

— Ne bih željela, da dugo čeka — reče mu Neda dosta tiho, bacajući pogled na crkveni sat. Sva je gorjela od nestrpljivosti.

— Ne može dulje čekati od sedam, osam časaka, a da idemo pješice — načekao bi se.

Vozač je zazvonio na polazak. Njih dvoje uđu u kola i sjednu u jedan ugao. Kad su pošli Neda pobožno i tiho uzdahne:

— Majko Božja, ti mi budi u pomoći!

Mnogo je čitala u romanima, kako se običava otkriti ljubav dragome biću; ona je to i sama doživjela već nekoliko puta, ali joj se to sve činilo tako suhoparno, prazno, svakodnevno i dosadno naprama onome, što će ona doživjeti

od njega — pjesnika, zanesenjaka, idealista. O čemu sličnome ona nije nikad ni čitala, ni čula i učini joj se, da to uopće i nije doživjela nijedna djevojka — — — On će joj sigurno mnogo, mnogo i lijepo pripovijedati o ljubavi uopće, a onda će — — — lagano, neosjetljivo svraćati govor na njih dvoje. Glas će mu podrhtavati i u svojoj uzbuđenosti zvoniti kao metal, kao novo, ponosno crkveno zvono, kad prvi put pošalje sa zvonika svoj topli pozdrav brdima i dolinama, da zadrhću i ljudi i životinje i potoci u šumama i sitne trave na livadama. Iza toga će reći nekoliko riječi ili možda samo jednu jedinu riječ — — I ona će biti najsretniji stvor na svijetu; bit će toliko sretna, da ne će moći ni progovoriti.

— Ne znam, što vozi ovako lagano?! — primijeti ona, trgnuvši se u groznici svoje razigrane mašte.

— Znam! — reče Franjo i nasmije se. — Da je majka s nama, onda bi ti vozio prebrzo — je li?!

— Ona sigurno nešto sumnja, dok je bila onoliko navalila, da će i ona ići s nama i da idemo istom popodne. Pa k tomu, jesi čuo, kako je jučer govorila o majkama i djeci?! Sumnja naša draga sirotica.

— Zašto bi ona bila sirotica? — upita on jačim glasom. Kola su bila skoro prazna i blizu njih nije nitko bio, pa su mogli slobodno razgovarati.

— Meni je nje žao — — —

— Ne razumijem, zašto bi je trebalo žaliti?! Zar, možda zato, što će dobiti onakoga zeta?!

— Daleko je to još, moj braco, a Bog zna, hoće li od toga ikad što i biti. Gdje je to još?! Samo ću je uzalud ražalostiti.

— Ako se toga bojiš, onda na prvoj stanici iziđi i vrati se kući. Ja ću ti otvoriti vrata.

— Lako je tebi govoriti, kad niti ne slutiš, što mene još čeka s njome.

— Ja to dobro slutim i uvjeren sam, da ćemo oboje imati s njome mnogo posla. Ja to sa svoje strane ne žalim i, uvjeren sam, ne ću nikada ni žaliti, a ti biraj: ili da položiš oružje, pa da budeš nesretna i ti i majka s tobom, ili da se boriš, da pobijedimo i da budemo svi skupa sretni.

— Ne bi mi ni tako bile nesretne. Mi smo, hvala Bogu, zadovoljne.

— Dobro. Ako više ništa ne trebaš, onda idi kući. Zašto se onda uopće upuštaš u poslove za koje nijesi stvorena?! Ti tako postupaš prema svakome muškarcu, ali nemoj, da te povuče za nos tvoj ponos, što si dosad prošla uvijek tako sretno, da poslije nijesi nikad ništa požalila. Ovaj put bi se gospođica mogla nasanjkati. Stoga se predomisli — govorio je Franjo posve ozbiljno. — Ako ga ne voliš, da mu se više i ne pokazuješ — to će biti najpametnije.

— Ne, ne. Ne pristajem — odgovori ona uzrujano i pođe mu rukom preko čela, kao da mu želi poravnati kosu, koja je visjela ispod šešira. — Ja se njime ne igram, ali mi je žao naše majkice. Obećala sam joj — — —

— Kad ona njega upozna, onda je odmah pobjeda naša. Lako ćemo mi onda s majkom.

— Samo da ne zakasnimo — opet će Neda.

— Vidiš, ti si se s njime istom upoznala, pa si već toliko pod njegovim utjecajem, da ga ne samo voliš, nego da ga se već i — bojiš, a istom —

— Ne bojim ga se — prekide ga sestra u riječi.

— Ja te niti ne plašim njime, samo sam ti htio reći, da će on isto tako na juriš zauzeti i našu majku, čim se s njom upozna. Poslije će voljeti njega nego nas koje.

Neda je pustila brata, da govori, jer su joj godile njegove riječi. Malo je pritvorila oči, slušala ga i u sanjivom polusvjetlu promatrala predmete, kraj kojih su prolazili.

Čim su se približili ugovorenom mjestu, oboje su ustali i čekali, da li će ga gdje opaziti.

— Nema ga — prošapće Neda.

— Ne boj se. On je tu negdje. Samo se sklonio, da se ne opazi njegovo čekanje.

Izišli su. Neda je odmah udarila ravno prema Mirogoju, a Franjo se je okretao na sve strane i, onda, reče tiho sestri:

— Evo ga iza nas.

— Klanjam se — pozdravi Roko u isti čas i pristupi k njima. Neda mu se nasmiješi, pruži mu ruku i reče:

— Oprostite, gospodine Aniću. Malo sam zakasnila.

— Ne škodi, gospođice. Ja bih vas bio i dulje čekao. Čekao bih vas i cijeli dan, jer sam svakako htio s vama govoriti.

— Ovo je moj brat.

— Milo mi je — odgovori Roko. — Čini mi se, da gospodina poznam.

Franjo ga brzo podsjeti na pojedinosti iz nekih zajedničkih demonstracija i Roko ga onda odmah prepoznade.

— Ja idem naprijed, a vi lagano dođite za mnom — reče Franjo, skide šešir i pođe.

— Bilo bi bolje, Franjo, da ideš s nama.

— Bježi, jadna! — odmahne on rukom i ode.

— Istina — reče Roko za njim — ja nemam nikakovih tajna i sve, što kanim reći, rekao bih i pred vama, ali je lijepo od vas, da idete naprijed.

— Milo mi je, da ste sa mnom zadovoljni! — nasmije se Franjo i požuri korake.

Neda je kradom pogledala Roku i sva podrhtavala od nestrpljenja, dok je on naprotiv bio na oko posve miran i spokojan. Ona je jedva čekala, da on počne, i sastavljala je po stoti put riječi i rečenice njegova uvoda.

Roko je, kao da njoj prkosi, neko vrijeme šutke išao uza nju, a onda poče:

— Ne ću se ispričavati, što sam vas mučio svojom molbom, da se sastanemo, jer je to bila za mene prijeka potreba. Uostalom — — — ja vas zapravo i nijesam molio. Predložio sam, da dođete, ako držite, da je to potrebno. Vi ste, evo, došli. Time ste priznali, da vam je drago, što sam vas pozvao. Je l' te, da je tako?!

— Jest! — odgovori Neda čvrstim glasom i u istome se času začudi, kako ona to govori kao očarana, kao da je netko drugi ravnao svom njezinom snagom.

— Zahvalan sam vam, gospođice — nastavi on mirno — što ste došli, a napose, što ste prema meni iskreni. To me osobito veseli. Bit ću sretan, ako to bude uvijek, jer znam, da je iskrenost prvi zalog sloge i zadovoljstva.

Ona ne reče ništa.

— Čudni su ovi dani za mene — nastavi on lagano i mirno. — Stojim na jednom raspuću. Svi su mi putovi jednako ravni i jednako osjenjeni gustim drvoredima. I baš u tome leži težina izbora. Na jednoj sam strani opazio tajanstveno svijetlo kroz kitu cvijeća, koje se slučajno desilo na tom drvoredu.

Neda se uznemiri, pomišljajući, da ga razumije i poče u pameti ponavljati njegove riječi.

— Odlučio sam, da pođem k tome svijetlu, a da pravo i ne znam, što me tamo čeka. Često se mora staviti mnogo na kocku.

Posljednje riječi ona nije dobro razumjela.

— Sada moram odlaziti. Sigurno se ne ću dugo povratiti. Istom negdje pred ispite.

— Je li gospodin otac vrlo bolestan, ako smijem pitati? — reče Neda i odmah pomisli, kako je to pitanje strahovito neumjesno, kad zna, da joj je pisao, da mu je otac smrtno bolestan. Stoga se s tim više začudi, kad joj on odgovori:

— Ne, gospođice. On uopće nije bolestan. Tako sam vam pisao samo stoga, što sam nekim drugima morao reći, da je otac bolestan, a jednima opet, da sam ja bolestan, pa sam bio nastrojen, da govorim neistinu. Da sam to učinio i prema vama, krivo je samo to, što sam naglo pisao ono pismo. Inače to ne bih bio učinio, a pogotovo ne za to, da vas time, možda, lakše domamim na sastanak.

— I vi samo tako odlazite?! — upita ona sva smetena.

— Da, gospođice. Samo tako, jer hoću. Ako vam je žao, što ste došli, ja se mogu lako udaljiti, da vam ne smetam.

— Zar vam nije žao ostaviti naš lijepi Zagreb? — upita ona, kao da nije čula njegovu primjedbu i odmah se ulovi, kako se ona to tobože brine za »naš lijepi Zagreb«.

— Kad bih žalio, ne bih ga ostavljao — odgovori on suhoparno. — Ja moram otići, da se posve smirim u svome selu. To mi je potrebno prije nego pođem svojim posebnim putovima. — — — Znate: smiješno ja to govorim o »svojim posebnim putovima«, i vi u tome očito vidite nekakovo uvijanje, ali ja ne mogu pomoći. Zgodnije se ne mogu izražavati. Vi mi to, nadam se, ne ćete zamjeriti?!

— Ne ću, gospodine Aniću — odgovori ona. — Ja vas rado slušam.

— Kad je tako, pripovijedat ću vam jednu kratku priču. Uistinu je to duga priča, ali ću je ja skratiti, da vam ne dosadi.

— O, meni sigurno ne će dosaditi! — reče ona, gledajući preda se.

— Bila vam je jedna graničarska obitelj — poče on — i imala jedanaest sinova i dvije kćeri. Kćeri su umrle i ostali sami sinovi. Tri su otišla u svijet i dva se od njih okućiše

i oženiše, a treći je učio i neprestano se zaljubljivao. Čim se posvadio s jednom, već se zaljubio u drugu. Tako je promijenio deset, dvadeset, trideset djevojaka. Ja ne znam koliko. Kad mu je bilo osamnaest godina, zaljubio se u lijepu, čestitu i valjanu djevojku. Ime joj je Jela. Vrlo su se voljeli i slagali. Kad je on morao otići iz toga mjesta, rekao joj je: »Jelo, budi dobra i pametno se vladaj. Kad se vratim, uzet ću te«. Tako je on otišao opet dalje u svijet. Kad se je prvi put povratio, sretali su ga znanci i pitali ga: »Što ti ovdje tražiš? Jela ti se je davno iznevjerila. Ona voli drugoga«. On nije vjerovao, nego reče njoj: »Jelo, što to o tebi svijet govori?«, a ona hladno odvrati: »Svijet laže, a ti, ako hoćeš, možeš me uzeti, ako li ne ćeš, i ne trebaš«. Njemu se to sažalilo i bio je veoma tužan, jer je vidio, da se ona vrlo promijenila. Nije znao, što bi učinio, jer ju je previše volio. Što mislite, gospođice, što je on učinio?

— Oprostio i vjenčao se s njome — odgovori Neda tiho.

— Da. Oprostio joj jest, ali je nije uzeo, jer je opet morao otići u svijet. Spočetka je bio s njome vrlo zadovoljan, ali to ne potraja dugo. U njezinim je pismima vidio veliku promjenu kao ono i prvi put. I njegovi su mu znanci pisali o njoj. On se opet naljutio i pisao joj dugo prijekorno pismo. Ona je odgovorila kao i prvi put. Njemu se to sažalilo i bio je veoma tužan. Što mislite, što je sada učinio?

— Ostavio je — je l' te?! — reče Neda i pogleda ga mekim, blagim pogledom.

— Ne, gospođice. Opet joj je oprostio, jer ju je vrlo ljubio. Ubrzo se i po treći put ponovila posve ista priča. Što mislite, gospođice, što je on tada učinio?

— Sigurno joj i opet oprostio — odgovori ona i nasmiješi se.

— Ne, gospođice. Više joj nije htio oprostiti. Zaželio joj je mnogo sreće i više joj nije pisao. Time je završila ta priča. Što vi mislite, gospođice, zašto joj je oprostio i prvi i drugi put?!

— Ja ne znam — odgovori ona i nasmiješi se.

— Vi znate i mene bi veselilo, da rečete.

— Prvi put joj je oprostio, jer svatko lako pogriješi, a da pritom ne mora biti zao, a drugi put —

— Tako je! — prekide je on u riječi — A drugi put?!

— Drugi put zato, što je on bio dobar.

— Ne. To nijeste pogodili. Drugi put joj je oprostio, jer se i dobri mogu dvaput prevariti. A treći put? Što mislite, zašto joj treći put nije oprostio?

— Sigurno ne ću pogoditi, ali ja mislim, da joj nije oprostio stoga, što je ona, padajući tri puta redom, pokazala, da joj je to u krvi i da je zla.

— Pogodili ste, da ne ćete pogoditi, iako sudite dobro i mudro. Kaže se, da Bog tri puta pomaže, a jer on nije bio bog, pa ni polubog, nije se htio drsko izjednačivati Božjoj dobroti i treći joj put praštati, iako se ni iz trokratnog griješenja ne smije zaključiti, da je ona zla. Čovjek nam se, koji pretjeriva u svojoj dobroti, više ne čini dobar nego lud, luđi od svih pet biblijskih djevica skupa — — — Kako vam se sviđa ova priča?!

— Vi lijepo pripovijedate.

— Kako vam se sviđa?

— Milo mi je, kad vi pripovijedate.

— Što mislite o Jeli?

— Vi i o njoj govorite lijepo.

— S vama je, gospođice, teško izići na kraj.

— Vi o svemu govorite lijepo i ja vam to moram priznati.

Neda je to sve govorila, kao da joj netko šapće riječ po riječ, i činilo joj se, da je zašla u vilinsko kolo, gdje se malo pomalo gubi svijest i radi ono, što hoće neka viša, jača sila.

— Htio sam vam reći — opet će on — da se i vi sviđate meni. Stoga sam vam i pripovijedao onu priču, da je zapamtite.

— Ne ću je zaboraviti — odgovori ona, gledajući preda se i očekujući, da će sada nastaviti govoriti o njima dvoma. — Ta je priča vrlo poučna. Gdje ste je čitali?

— Nijesam je čitao. Ja sam je doživio. Možda ću vam je jednom poslije pripovijedati mnogo opširnije. Sada nemam vremena. Vi znate, da se ja spremam na odlazak?!

— Već smo o tome govorili.

— Jesmo. Govorili smo o tome, a iza toga sam vam pripovijedao onu priču. Uzmite je kao moju ispovijed, da znate, s kim imate posla, kako poslije ne bismo žalili.

— Kao vašu ispovijed? — upita Neda.

— Da. To sam vam svakako htio reći prije odlaska. Iskusio sam, da je velika pogreška biti prema ženama iskren, a ipak ja to činim prema vama vrlo svijesno. Osjećam, da me vi razumijete, iako se još malo poznamo.

— Ja vas razumijem!

— I vi znate, što vam kanim reći?

— Ne. Mnogo je toga, što mi je čudno i tajanstveno.

— Htio sam vam reći, da je vrlo teško ići uz ovaj brijeg do Mirogoja.

Te riječi iznenadiše Nedu i ona ga nehotice začuđeno pogleda. Kad je ona sva zadrhtala od njegove tople blizine i sigurno očekivala da će početi govoriti o ljubavi, on spominje teške bregove. To je, u najblažu ruku, čudno.

— Vi se čudite mojim riječima, jer nijeste počekali, da čujete, što ću još reći.

— Što ste još htjeli reći?!

— Htio sam reći, da nama dvoma nije teško uza nj ići, jer idemo lagano i oprezno. Vi me sigurno razumijete?!

— Ne razumijem — odgovori ona tihim glasom, vjerujući, da je rekla neistinu, samo da ga izazove, da govori dalje i da se jasno izrazi.

— Ne razumijete — — Nije čudo. Ja bih volio, da me već sada razumijete, ali na stvari mnogo ne mijenja. Razumjet ćete me, kad se vratim od kuće.

— Zar vi tako kasno izdajete tumačenje nejasnim izjavama?!

— Duhovito me pitate, gospođice, a ja ću vam mjesto odgovora, dopustiti, da vi izdate taj komentar. Ja ću međutim otići, a vi možete razmišljati.

— Kada kanite otputovati?

— Sutra ranim vlakom. Mislim, da ću vam se koji put javiti, bolje rečeno: ja ću vam se javiti samo jedan put, a od vašeg će odgovora zavisiti, da li ću vam odgovoriti.

Neda je pocrvenila.

— Oprostite, ali vi zaista govorite vrlo čudno. Skoro, pa da vas ne razumijem.

— Morate, gospođice, malo bolje paziti, pa će vam biti jasno, da ja nijesam čudan, nego posve iskren. Ja sam mogao reći i ovako: »Bit ću slobodan, da vam se često javljam i bit ću najsretniji čovjek na svijetu, ako mi kadgod odgovorite«, ali bi to bilo nedostojno pretvaranje. Gdjekad me može usrećiti više jedna vaša riječ, nego sto kila išarana papira i ja ću vam na tu jednu riječ sigurno odgovoriti, dok bi me možda onih sto kila vaših pisama moglo samo rasrditi. Osim toga ja nemam vremena, da vam dosađujem. Zabacio sam sva svoja lutanja i hoću da postignem jednu veliku uzvišenu skladnost.

— Razjasnite mi, molim vas, gdje je vi to kanite naći?! — upita ona bojažljivo.

— U kući, gospođice. Kod ognjišta. Kod svoga ognjišta.

— Stoga, sigurno, i odlazite kući?!

— Da. Vi to pogađate, ali me ipak ne razumijete. Ja sam rekao, da se uz ovaj brijeg ide lagano, ako se želi sigurno izaći.

— Istina. Teško je — potvrdi ona, čudeći se, kako taj čovjek skače s jedne misli na drugu.

— Ne samo da je teško, nego je i opasno. Stoga ja želim, da mi idemo vrlo lagano i oprezno i da često mislimo o Jelinoj priči. Ja imam više vrlo važnih razloga, ali ću se na neko vrijeme ukloniti poglavito radi toga.

— Gospodine Aniću — zastade ona, pogleda u njega i reče čvrstim glasom — ne ću vam tajiti, da vas sada potpuno razumijem.

— Dakle: ne trebam izdavati komentar svojim izjavama?

— Ne, ne trebate — odgovori ona tiše, a oči joj sijevnuše i brzo ih obori k zemlji. Njemu se učini, da je na njezinu licu zatreptao smješak, posve slična onome prvome i malo se prigne, da bolje vidi. Prevario se je. Vidio je svijetlo lice, koje resi zrele žene, kad im se ispune nade i čežnje. Bio je to poseban izraz, pri kojemu se činilo ne da se ona smije, nego da cijela priroda blješti od puste sreće, i taj se blijesak odbija od njezina mekog lica i krupnih očiju.

Roko nije znao, da li je bila ljepša ono prvi put, kad ju je motrio kroz kitu cvijeća, ili sada, kad je gleda u rascvjetanom blaženstvu njezine mladosti. Htio je, da uzme njezinu

ruku, da je čvrsto, neodoljivo stisne i da joj bez sustezanja reče: »Mila moja, suputnice moja!«, ali se svlada u zadnji čas. I Neda je bila neobično uzrujana. Očekivala je, da će on sada već jednom početi govoriti otvoreno, da će prestati mučiti je svojim otezanjima.

On je šutio. Nije se usudio otvoriti usta, jer se bojao, da bi se mogao zaletjeti, da bi mogao štogod reći, čemu još nije vrijeme.

*

Stupili su u groblje.

— Gdje je pokopan vaš brat?

— U tridesetosmom polju — odgovori Neda. Preko lica joj preleti izrazita sjena tuge.

Išli su još nekoliko časaka.

— Eno, tamo je, gdje Franjo stoji — reče ona, mirnim, dosta čvrstim glasom. Kad su došli grobu, svi su šutjeli i gledali preda se. I Franjo je bio duboko zamišljen, a u očima su mu sjale suze. Neda klekne i prekrsti se. Klekne i Roko, skine šešir, prekrsti se i poče se moliti Bogu. Oči je uperio u pokojnikovu sliku, koja je bila umetnuta u veliki mramorni spomenik. Taj mu se lijepi lik svidio i odmah opazi, da je neobično sličan svojoj majci. Osjeti, da tu pod tom zemljom leži biće, koje je njemu vrlo blizo i drago. On zavoli, nekim čudom, njegovu posve nepoznatu uspomenu, kao da je ostala iza najmilijega brata. Prenio je pogled s njega na Nedu, pa onda na Franju, koji je lijevo od njih stajao, očito, zanesen u tihu i dobru tugu. Roko ih sve troje obujmi blagim pogledom kao bratskim zagrljajem i ustane. Ustavio je pogled na Nedi. Ona je još uvijek molila. Oči su joj se bile ukočile i sledile kao kristali, a mišići se oko usana trzali. Najednom je obliše krupne suze i ona zapade u jecanje.

— Zovite je, gospodine Aniću. Idemo — šane mu Franjo. — Nedajte joj, da tu sad plače.

— Nemojte plakati, gospođice Nedo — reče Roko mekim glasom i priđe joj bliže. — Svladajte se i ne plačite. Nijeme su boli ljepše.

— Odmah, odmah ćemo ići — prošapče ona isprekidano i obriše suze.

— Ustanite, gospođice — ponovi on i pruži ruku da joj pomogne. Ona prihvati pruženu ruku i osjeti na svojim prstima nešto jači stisak. Kad je ustala, on je još držao njezinu ruku nekoliko trenutaka i gledao joj u pomućene oči. — Ne plačite, gospođice Nedo — ponovi on i čvrsto joj i srdačno stisne ruku. Ona ga pogleda zahvalnim pogledom i pođe. Franjo opet ode pred njima. Neda je još uvijek brisala suze.

— Ne plačite, gospođice — tješio je Roko. — Vi ste previše meka srca.

— Vi ne znate, kako je naš pokojni brat bio dobar — prošapće ona. — Koliko je samo volio mene i našu majku!

— Bog dobre nikad ne ostavlja — odgovori Roko — i ja vjerujem, da će on vama dati nekog drugog dobrog mjesto vašega brace. Vi ste vrlo dobri.

Neda ga pogleda, čas je šutjela, a onda reče mirnim glasom:

— Može biti i boljih ljudi od njega, ali, mislim, prema nama ne.

— Njegov je duh sada s nama. On zna, što mi mislimo i može posvjedočiti, kako su naši osjećaji istiniti. Treba ih samo održati. Onda će i gospođa majka biti zadovoljna.

— Ona se je već pomirila sa sudbinom. S nama je dvoma vrlo zadovoljna.

— Dobro. Ona je sada zadovoljna. Što će biti, ako ne bude uvijek zadovoljna baš s vama?!

— Sa mnom? — upita ona i zagleda se nekuda daleko.

— Da.

— Ja nju volim i slušam, pa će biti uvijek potpuno zadovoljna.

— Vjerujete li vi u to, gospođice, što ste sada rekli?

— Vjerujem — odgovori ona tako nesigurnim glasom, da se sama uplašila njegove slabosti.

— Onda smijem zaključivati, da ste stalno odlučili ispuniti obećanje, koje ste joj dali?! — — — Vi ništa ne odgovarate.

— Ne znam, gospodine Aniću, što ću vam odgovoriti.

— Da ili ne?

— Još mi se nije pružila prilika ni da razmišljam o tome, a kamo li da odlučujem.

— Vi mi ne ćete zamjeriti, ako vam priznam, da vam to ne vjerujem.

— Ne, ne ću vam zamjeriti. Istina je, da sam imala mnogo prilika o tome razmišljati, ali nijesam nikad razmišljala, jer sam mislila, da je to pitanje do kraja riješeno.

— Mislite li još i sad tako?

— Dopustite — reče ona iza kratke šutnje — da vam na to pitanje još ne odgovorim. I vi se mnogo sustežete, pa to morate i meni dopustiti.

— Zapamtite, gospođice, da sve ono, što dopuštam sebi, vazda nesebično dopuštam i drugima, napose onima, koji su dobri i koje volim.

Kad je Neda čula ove zadnje riječi, učini joj se, da je k njoj doletio anđeo sreće i nježno je ovio u svoja krila, dodirujući joj se tijela. Osjeti taj laki dodir i pocrveni.

— Stoga vas i pitam — nastavi on — da li držite da je to vaše pitanje posve riješeno. To mi možete reći.

— Sumnjam — prošapće ona.

— Hvala vam, gospođice. Od ovog časa, kad znam, da vi u to sumnjate, ja više ne sumnjam u mnoge druge stvari. Bio bih vam vrlo zahvalan, kad biste mi još rekli, da li ćete se usuditi, da prekršite svoju riječ.

— Borba će biti vrlo teška — reče ona tiho i lagano — ali ne će biti ružna, jer je moja majka dobra i pametna žena.

— Molim vas — prihvati Roko brzo — biste li mogli ponoviti to, što ste sada rekli?!

— Zašto?! — upita ona i osmjehne se u maloj neprilici. Nije znala, što je on opazio. — Zašto bih ponavljala?

— Vi ste rekli: »borba će biti« i tako dalje, a to će reći, da su vaši osjećaji prevladali opreznost i da vi vjerujete, da će doći do borbe.

Neda je bila u neprilici. Bilo joj je ozbiljno žao, što se zaletjela, što je rekla više nego on.

— Gospodine Aniću, nemojte me hvatati za riječi. Ja onda ne ću ništa govoriti. Šutjet ću kao riba, pa ne znam što o meni mislili.

— Ne srdite se. I ja ću priznati vama, da vjerujem u ono, što ste vi nehotice priznali.

— Ja nijesam ništa priznala.

— Vjerujem. Nijesam ni ja. Glavno je, da se mi u tome posve slažemo, a vi se nemojte srditi i budite dobri, pa ću vam opet pripovijedati jednu lijepu priču.

— Vi sa mnom postupate kao s malom bebicom — reče ona i nasmije se.

— Nek vam ne bude žao. Ja volim sve, koji su dobri kao djeca, jer su ona najsavršenijeg srca. Njih vole i u svetom pismu.

— Što ćete mi pripovijedati, gospodine Aniću?

— Nastavit ću priču o Jelinom dragom.

— Pa, rekli ste, da on više nije njezin dragi — reče ona naivno i nasmije se.

— I nije. Uvjeravam vas, da nije, ali se njegova priča može produljiti.

— Rekli ste, da je gotova.

— Gotova je o njegovoj i Jelinoj ljubavi, ali nije o njemu. On se je opet zaljubio.

— U drugu?!

— Da. U jednu drugu. Možda u pedesetu.

— Sigurno, i opet nesretno. On je već takve sreće.

— Mislite?!

— Ja ne znam — nasmije se ona — ali sudim po vašem pripovijedanju. Čini mi se, da taj vaš junak uopće nema ni volje ni snage, da bude sretan i da drži ženu uza se.

— Imate pravo. On je ženama vrlo dosadan, ali je ovaj put ipak uspio.

— Je li?! To me veseli.

— Uspio je na taj način, što je svojoj novoj dragoj namjerice dosađivao najvećim ludorijama. Češće je toliko podjetinjio, da nije mogao prepoznati sam sebe. Ipak je ustrajao. Nju je to iznenađivalo i zanimalo, pa se u njega slučajno zaljubila, a osim toga je bila ustrajna i stalna. On je to vidio po njezinim očima.

Roko je govorio vrlo lagano, kao da smišlja svaku riječ napose. Kad su došli na križanje cesta, opaziše, da je Franjo zakrenuo niz Medvešćak mjesto kroz Novu Ves. Okrenuše za njim.

— Vas ne smeta, da ovuda idemo?

— Ne.

— Ako nas tko vidi, pa kaže gospođi majci?!

— Toga se ne bojim — odgovori ona mirno i čvrsto.

— Vi, dakle, već sada primate borbu?!

— Da — odgovori ona opet s istim uvjerenjem. — Primam je za volju vaše pripovijesti. Hoću da je čujem do kraja.

— Ako zaista budete uvijek tako čvrsti, vi ćete je čuti. U to ne sumnjam.

— Što je dalje bilo s njime?

— Ne znam, jesam li vam rekao — reče on kao da je prečuo njezino pitanje — da sam ja vrlo velik mrzitelj žena?!

Nju iznenadi njegov nagli prijelaz.

— Ne. Nijesam vam rekao — je l' te?!

— Čini mi se, da nijeste.

— Istina je. Užasno ih mrzim, jer sam dosada uvijek bio prema njima posve korektan i jer su one uzrok jedinim mojim bolima, koje sam uopće kada imao. Uza sve to, ja očekujem, da će me jedna žena razoružati i da će me usrećiti — — — Priznajem, da sam u mnogom i ja kriv, što me nijesu zadovoljile. Tražio sam od njih previše. Očekivao sam mnogo više, nego su mi mogle dati one žene, s kojima sam se sastao. Meni naime nije do toga, da samo vidim plamen ili da se na čas ogrijem ili samo osvijetlim. Ne. Ja trebam velik, trajan, neugasiv oganj sreće.

— Ja ne znam, gospodine Aniću, može li se to uopće postići?

— To ćemo, gospođice, vidjeti. Ako se ne može postići takva trajna sreća, onda ćemo skupa propasti, čim ona ne bude potpuna.

— Ni to se ne da postići. Potpune sreće nema.

— Dopuštam, ali držim, da se dva lica, koja se ljube, mogu trajno slagati i štovati, ne gledajući na svagdašnje malenkosti.

— To je već mnogo manje.

— Jest, i to je ono, što ću postići.

— To je moguće.

— Ja u to vjerujem, gospođice. Što vi o tome mislite?

— Oprostite. Tu je moje mišljenje posve neodlučna stvar. Ja vam želim mnogo sreće.

— Onaj, tko nekome iskreno želi sreću, nije daleko od toga, da mu i pomogne do nje.

— To je istina. Ako mogu, i ja ću vama rado pomoći.

— Vi možete, gospođice, samo morate htjeti.

— Budite uvjereni da hoću. Vi ste dobri, pa vam ja želim mnogo sreće. Pitanje je samo, kako vam mogu ja pomoći?!

— Na to bih vam pitanje morao odgovoriti vrlo kratko, a to još ne mogu. Za to još trebam mnogo vremena. Nemojte se srditi, što mučim i vas i sebe. To mora biti, da bude s tim slađe oslobođenje od tih muka. Ja imam mnogo iskustva i stoga ne obećavam ništa, a isto tako i ne tražim obećanja. Neka se stvari razvijaju — — —

Roko zašuti. Šutjela je i ona, očekujući, da će on ipak poći jedan korak dalje. Za nju više nije postojala sumnja. Gledala je u njemu onoga, koji je jedini jak, da slomi njezino obećanje, što ga je dala svojoj majci. Nije razumjela njegovo ustezanje. Zamisli se i onda reče:

— Vi nijeste, gospodine, svršili svoju priču.

— Znam, gospođice — odgovori on. — Sad je mogu, ako izvolite, dovršiti.

— Mene bi veselilo.

— Sad vam je — poče on — vrijeme dugo, a pripovijest kratka. On je nju iskušavao dvije godine.

— A onda?!

— Bio je s njome vrlo zadovoljan.

Roko je na čas zamuknuo.

— Time je gotovo?!

— Nije. Oni su se vjenčali — odgovori on i pogleda u Nedino lice. Ona je gledala preda se. Išli su šutke niz Medvešćak. Njoj se činilo, da će se sva od puste sreće pretopiti u njega, da će se sva rasplinuti i naći se slabušna, nježna i laka kao ćuh vjetra na njegovim usnama. I Roko je bio sretan, sretan što ju je taku našao i što se mogao uzdržati, da joj ne govori o ljubavi onako, kako se to obično čini.

— Dugo se ne ćemo vidjeti — prekide on šutnju. — Sigurno ću vam pisati. Vi ćete mi odgovoriti.

— Hoću, gospodine Aniću, uvijek. Samo mi nemojte pisati na stan nego na ured.

— Želite, da ne vidi gospođa majka?!

— Ja ću njoj reći, ali nije potrebno, da prima moja pisma.

— Što ćete joj reći?

— Sve, što ja znam. Sve ću joj reći, da mi ne može predbaciti, kako sam joj neiskrena.

— To mi se od vas vrlo sviđa. Zanima me, što vi znate?!

Neda ga pogleda i nasmija se onim istim smiješkom, koji je vidio prvi put na njezinu licu i očima kroz kitu cvijeća. Sav uzdrhti i reče:

— Recite joj, gospođice, da vas volim!

Ona je šutjela. Prošli su kraj kapelice na Nadbiskupskom trgu. Neda se prekrsti pred svečevim kipom. I Roko skide šešir, pa upita:

— Hoćete li joj reći?

— Hoću! — odgovori ona čvrstim glasom i opet ga pogleda. Oči su joj blaženo sijevale od puste sreće i zadovoljstva.

— Recite joj, da i vi volite mene.

— Gospodine Aniću — reče ona — mi ćemo se sada morati rastati. Ne bih željela, da tko drugi majci štogod naklapa, prije nego joj ja sama rečem.

— Hoćete li joj kazati, da i vi mene volite?!

— Franjo već čeka dolje na uglu. On zna, da ćemo se tu rastati.

— Ne izbjegavajte gospođice. Recite mi, hoćete li joj i to priznati?! Ja vas ne pitam radi sebe, jer sve vidim u vašim očima.

— Onda je sporedno, da li vam to kažem ili ne.

— Nije. Recite. Ja želim, da to čujem iz vaših usta. Recite mi.

— Reći ću joj, gospodine Aniću, da i ja volim vas — odgovori ona i pruži mu ruku na oproštaj. On je primi i čvrsto je stegne.

— Nemojte ostati dugo kod kuće — šane ona.

— Moram. Ostat ću dugo.

Tu se oprostiše. Roko je stajao na uglu i dugo gledao za njima. Ona se tri puta osvrnula i on se nije mogao uzdržati, da joj svaki put ne skine šešir. Treći put mu je malko, jedva

primjetljivo, mahnula rukom. On je uvidio, da to nije najzgodnije vladanje u živoj ulici, ali mu se njezina smjelost svidjela. Bio je zadovoljan.

Neda uzme brata ispod ruke i šane mu:

— Braco, braco moj, da znaš, što sam sretna!

— Što ti je rekao?

— Da me voli. Ništa više, ali to je tako mnogo — — —

— Pripovijedaj mi, kako je on to tebi rekao. Zanima me, kako književnici pripovijedaju o svojoj ljubavi.

— Kako?! Čudit ćeš se kad ti rečem. Nikad još nijesam čula, da je netko tako jednostavno govorio. Nijesam ni čitala. »Recite — kaže — gospođi majci, da vas volim«.

— To ti je rekao?

— Da. Baš to i tako.

— Je l' te pitao, voliš li ti njega?

— Nije. Nije me ništa pitao, jer, kaže, da on sve vidi u mojim očima, pa da ne treba pitati, nego je samo rekao: »Hoćete li reći gospođi majci, da i vi volite mene?« — Kažem ti: neopisiva jednostavnost i to je ono, što mi je uživanje i zadovoljstvo podiglo do bezumlja. Sve sam čekala, kad će početi, kad će početi, i to je čekanje bilo najdivnije.

— Jesi li sad sretna?

— Ti još niti ne znaš, kakova je to sreća — — —

*

U večer se Roko opraštao u menzi sa svojim malim društvom. Bio je vrlo veseo.

— Ne znam, zbog čega odlaziš — reče mu Mrđelić, podižući čašu — ali znam, da ideš u lov na sreću, jer kudgod se maknemo, štogod pomislimo i štogod uradimo, to ti, pjesniče moj, in ultima linea, nije ništa drugo nego potjera za nekom vucibatinom i skitnicom, koja čuje, ali se ne odziva na ime »Sreća«. Mi svi nosimo u džepu tjeralicu, koju je za njom raspisao još naš nesretni pradjed Adam, kad je dobio sumnjivu voćkicu od naše pohotne prababe. Sada je tražimo i nje nema. Gdjekoji je opazi i misli, da ju je već ulovio. Žurno vadi tjeralicu, čita opis toga probisvijeta, i kad podigne oči s papira, da opis isporedi s pojavom — opazi pred sobom

dugi nos. U bjesnilu divlje zvijeri skoči, da pograbi tu nosurinu, koja je sigurno pradjed nosini pokojnoga Sirana plemića od Bergeraca, pjesnika i gaskonjskoga kadeta. I kad misli, da drži tu nakazu, osjeti, da je prihvatio sebe za svoju mačju njušku. Ja sam se već često tako ulovio. Odbacio sam tjeralicu i milostivo dopuštam gospođi Sreći, da u buduće traži ona mene. Tebi želim, dragi prijatelju, da budeš blagoslovljenije ruke i u ime cijelog ti našega društvanca želim sretan put. Lako je moguće, da se nas dva više ne vidimo! Ja mogu otići za svojom Lizikom u Ameriku, mogu otići u Savu, a mogu okušati i snagu revolverovu. Sve je moguće. Ako se ne vidimo, nemoj me zaboraviti. Napiši o meni pripovijest pod naslovom »Čovjek s tjeralicom«. Zaradit ćeš novaca i možda ćeš onda naći Sreću. To je njezin najveći prijatelj i najveći neprijatelj. Drži je, da je tako steče barem netko između nas Hrvata. U to ime, prijatelju moj, zdrav mi bio, pa se oženio i žena ti rodila devet sinova kao devet Zrinovića!

Anić se zahvalio s nekoliko riječi i pomisli, kako se vrijedna stara hiža ni večeras ne sjeća onih pet kruna. Malenkost je, ali za obraz i za danu riječ i previše, pa da mu ništa ne može zamjeravati, reče sam sebi:

— Neka mu ih Bog blagoslovi. Time je račun gotov.

S gospođom se Jurić napose oprostio vrlo svečano i slikovito, moleći je, da pozdravi Milicu i sve njezine rođakinje i drugarice.

— Milica je bolesna — reče mu gospođa — i molila vas je, da svakako dođete k njima prije nego otputujete.

— Što je boli? — upita on.

— Ja vam ne bih znala reći. Kaže, da je boli glava i neprestano plače. Bila je kod liječnika.

— Je li joj što propisao?

— Ni to vam ne bih znala reći, ali mislim, da nije, dok ga ona neprestano psuje. Večeras je i Anica tamo. Bilo bi vrlo zgodno, da sada otiđete k njima.

On se čas zamisli.

— Ne mogu, gospođo, nikako. Žao mi je. Vlak odlazi rano, a ja još imam toliko posla kod kuće, da ne ću biti gotov ni do ponoći.

— I gospodin ju je Mrđelić nešto razljutio — šane mu gospođa povjerljivo.

— Kako? Čime?

— Čini mi se, da je molio njezinu ruku.

Anić zine od čuda i zaboravi zatvoriti usta.

— Jest, jest — potvrdi gospođa. — Molio je njezinu ruku, a vi znate, što ona misli.

— Naravno. Kako ne bih znao?! Nju voli Frketić, a ni ona njega mrsko ne gleda.

Kad je to rekao, učini mu se, da se oko njega okrenu cijeli svijet. Poželi, da zaboravi otvarati usta.

— Što govorite, gospodine Aniću?!

— Istina je, gospođo, što sam rekao, a stoji i to, da se nas dvoje večeras međusobno strahovito iznenađujemo. Pozdravite sve — reče on i žurno strugne na vrata za svojim društvom. Kad je izišao na ulicu, udari ga u lice talas hladnoga zraka i on malo dođe k sebi.

— Bog budi s nama! — šane u sebi i pozove Frketića u kavanu, jer da mora još napose s njime govoriti. Otiđu k »Baueru« i sjednu nasamo k jednom malom stolu. Frketić je bio šutljiv i mrk, kao da će mu udariti između očiju devet žestokih tuča.

— Kako vidim, ti se ne šališ — reče drugu. — Odlaziš.

— Bez demantija. Akreditiva su već u džepu.

— Sviđa mi se, što ćeš jednom učiniti nešto, što je po tebe pametno. Nema smisla, da se ovdje uludo trošiš, a sve za dušu ničije babe. Kad bismo imali uza se ljude, moglo bi se raditi, ali ovako je sve izlišno.

— Ne, Janko. Ne bi bilo izlišno, kad ne bi prijetila opasnost, da će nas raskol sve uništiti. Ja nijesam nikad mislio, da će temelj moje budućnosti biti naš pokret, pa stoga rado ustupam onima, koji tako misle.

— I ja bih otišao kud bilo, kad bih se mogao na lijep način rastati s Matijevićem i društvom. Ovako mu ne ću pružiti uvjerenje, da me je on izboksirao. Ne, ne. Tu ne popuštam. Sjedjet ću na svojemu tajničkome mjestu kao granitni stup ili, ako hoćeš, kao klada ili kao trut i gledati, kako me on objeda, podjeda i izjeda. Maknuti se ne ću. Na sve ću upozoriti i Krašića.

— Zvao me je, da opet idem u kotar.

— Zamjerit će ti, kad čuje, zbog čega si otišao.

— To on ne može nikad čuti, jer ima mnogo razloga, zbog kojih odlazim, a neke od njih znam samo ja i nitko drugi.

— On ne voli one, koji malakšu.

— Ja nijesam malaksao, nego naprotiv osjećam, da nijesam nikad bio toliko jači od samoga sebe, koliko sada. Ja se svoje volje uklanjam odavde, gdje me svi ne žele imati. Latit ću se pametnijeg posla.

— Da koristiš cijelom čovječanstvu?! — prihvati Janko podrugljivo.

— Ne mogu koristiti ni samome sebi, a kamo li cijelome čovječanstvu, ako sam prazna mješina. Radit ću, da najprije sam nešto budem, pa ću onda lako koristiti i drugima, ako budem za što, ako li ne budem, ne ću imati što žaliti. Sada tobože raditi za opće dobro, gdje sâm niti sam što, niti što znam, niti što imam, niti što mogu, znači lijenčariti, krasti Bogu dane i živjeti od tuđe milosti. To ne ću. Za to sam preponosan i previše cijenim svoje sposobnosti — — — Kad hoćeš, ti ostani i nastoj, da se sve što više kreće u onom pravcu, u kome mi to želimo.

— Ja ću ti često sve javljati, a ti onda reci, što želiš, da učinimo. Od kandidature ne će biti ništa, jer je većina došla do uvjerenja, da je ludo kojekoga dizati na svoj račun. U njezinu opravdanost više ne vjeruje ni Krašić, i ako je bio za to zagrijan kao i mnogi drugi stariji prijatelji. Kad bismo dobro uhvatili i kad bismo imali čovjeka, koji posve odgovara našim nazorima i koji je ujedno sposoban državnik, mi bismo bez sumnje onaj kotar zauzeli u prvom naletu.

— A kad bi Krašić htio kandidirati?!

— E, dragi moj! To bi onda bilo posve drugo. U tom slučaju ne bih ni ja žalio, da postanem poduzetan i marljiv, iako — — — Njegova prošlost — — —

Nasta vrlo neugodna šutnja.

— Na koji će se način to reći našem narečenom kandidatu?! — progovori Roko prvi. — Već je čovjek bio i u kotaru. Upoznao se s nekim ljudima, trošio i tako dalje. Mi smo prema njemu obvezani.

— Kad ti odlaziš, onda je to stvar gospodina potpredsjednika Matijevića. On ne misli, da bismo odustali, a kako ću ja sigurno uspjeti, da se ne dopusti, da narečeni gospodin

kandidira pod tvrtkom našega pokreta, vjerovatno je, da će istupiti kao divljak. Sinoć sam čuo, da se već Mrđelić ponudio, da ide u agitaciju. Ja mu ne zamjeravam. Zima je, Milica ga tuširala —

— Zbilja, je li to istina? — prekide ga Roko.

— Jest, kako ne bi bila. Kažem ti: zima, hladni tuš, a on, eno, bez zimskoga kaputa, gol kao repica. Ja mu ne zamjeravam. Mora se obući.

— Pripovijedaj mi, molim te, kako je to bilo s njime i Milicom?!

— Mani, što ja znam. Eto, jučer popodne je ulovio baš tu u Frankopanskoj ulici i rekao joj, da kani ići kući i da će voditi očevo gospodarstvo. Dugo joj je raspredao svoje ekonomsko-reformatorske osnove i onda je pitao, da li bi ona htjela s njime dijeliti tu sreću njegova života, a ona mu se nasmijala u lice. To je bilo.

— Računa ona, čini mi se, na mog pobru Frketića.

— To, tobože, kao na mene?!

— Da, da. Na tebe.

— Suvišni joj računi. Već sam joj ih sve iskrižao.

— Ti ćeš sad meni možda pripovijedati, da je niti ne voliš?!

— Ne. To ne ću, ali se ona vara, ako misli, da ću ja zbog nje očajavati i lomiti noge. Eto, nekidan sam u Tuškancu radi nje dobio hunjavicu, a to ona ne će više doživjeti! Izbrisao sam je iz bilježnice.

— Ne luduj, čovječe. Ako je voliš, ti to ne možeš brisati, kako ti dođe u glavu. Ili je voliš ili je ne voliš.

— Ja volim i svoju majku i svojega starog, pa iz toga još ne slijedi, da moram neprestano biti uz njih ili zabijeliti očima kao pečen jarac, gledajući u njih.

— Ta usporedba hramlje na obje noge.

— A ja sam lijen na obadvije, pa se slažemo. Gospođica Milica misli, da ću ja lizati tragove njezine kiklje, samo da me ona jednom pogleda. Nije mi ni ćaća bio drukčiji nego ja, pa živi kao pošten čovjek.

— Čudan si ti svat. Ima mnogo ljudi, koji su hladni i lijeni kao i ti, ali da je netko i u ljubavi lijen, to nijesam znao.

— Budi ponosan, da i naše rodno mjesto ima kakvu bilo znamenitost — — Reci mi, što je s tvojom ljubavi? Što radi gospođica Neda?!

— Zdrava je.

— To te nijesam pitao. Jesi li joj rekao »Addio, amore mio«?

— Jesam, brate, baš danas. Podivanili smo, malo šetali i skoro smo se poljubili nasred ulice.

— Ne trebaš pretjerivati, da me time tobože zavaraš. Mene mnogo ne zanima, ali ne volim, da me tko drži budalom. Zacopao si se.

— Jesam.

— Da ti je sretno!

— Ako Bog da, bit će.

Obojica su šutjela i Roko se međutim sjeti njihova povratka iz kotara devetoga prosinca u jutro. S kolodvora su otišli ravno u Oktogon u kavotočje, svaki popio šalicu mlijeka i pojeo pet zemičaka, a iza toga uzeo »Novosti« i čitao. Platio je svaki kavu i — jednu zemičku.

— Idem spavati — reče Janko. — Jedva vučem ovaj cent i pô kosti i mesa.

— Idem i ja — odgovori Roko. Na rastanku ga upita: — Reci mi, Janko, kako ti se sviđa Neda?

— Dobro. Mirna i ozbiljna djevojka, s manirama kakve stare frajle. Bit će dobra žena.

Iza toga su se rastali i više nijesu o njoj govorili, osim ono na polnoćki i ovo sada.

— Bit će joj žao, što odlaziš — opet će Janko.

— Neka bude. To će joj biti najbolja kušnja, da li i ona mene voli ili ne.

— Danas sam je vidio prije podne u Palmotićevoj ulici. Išla je s nekim mladićem.

— Ono joj je brat.

— To sam odmah mislio. Mrđeliću se je osobito svidjela.

— Mrđeliću?!

— Da. Pitao me je, da li je poznam. Rekao sam, da ne. Činio sam se posve nevještim kao ciganin papi. Htio je, da idemo za njom. Kad ga ni u tom nijesam zadovoljio, otišao je sam, i u podne mi reče, da stanuje na Medveščaku br. 1 i da će gledati, da se s njom upozna.

— Je li moguće?!

— Kažem ti. Veli, da joj se vidi na cijelom držanju, da je naravna i čestita djevojka, koja bi svakako morala biti dobra kućanica i da će se s njome upoznati.

— Može! Široko mu polje, pa što mu Bog dade. Samo ne razumijem, kako može u isto vrijeme udvarati i Milici i Nedi?!

— On može sve, jer mu je kao čovjeku, koji je već posve propao bez i tračka nade, pa bezumno lamata rukama oko sebe.

— I baš ga nesreća namjerila na mene! — reče Roko malo jačim glasom i udari šakom o stol.

— Ne budi već sada ljubomoran — ukori ga Janko. — Ja dobro slutim, što su žene i stoga mu namjerice nijesam htio reći, da je ono tvoje janješce. Neka se okuša. To ne će škoditi ni tebi ni njoj, a kušnja će biti s tim jača, što je Mrđelić od tebe mnogo stasitiji i jači, a i ljepši će biti.

Roki je spočetka bilo nekako neugodno i žao, što će ona, onako dobra i plemenita, biti izložena nasrtajima iscrpljenog očajnika, no ubrzo se s time pomiri. — Kad ne bi bilo neprilika, ne bi znala, kako je njezina sreća potpuna i lijepa — pomisli i metne palac i kažiprst desne ruke u džep od prsluka i zamisli se.

— Vrijeme je, Janko, da idemo spavati — reče on iza odulje šutnje. — Moram sutra rano ustati.

— Po volji. Kad dođeš kući, pozdravi sve moje i reci im, da sam već malo manji gospodin od senjskoga biskupa i gospićkoga velikog župana, a da ću skoro prestići i našega žandarskog feljbabu i gospodina plovana. Ako hoćeš, da te drže pametnim, pripovijedaj svima najveće gluposti osim mojoj trogodišnjoj sestrici. Ono nam je najumnije kućno čeljade. S njom možeš sjesti na kućni prag, dati joj soldu i raspravljati o najtežim stvarima kao sa Sokratom na trgu. Ona će te slušati.

— Mogu li pozdraviti tvoju lijepu suučenicu?

— Možeš i nju. Pitaj je, što radi onaj slon.

— Kakav slon?!

— Onaj, što joj je dao zaručni prsten. Sirotica — — — Čini mi se, da je njoj kao odličnu djetetu, koje ukradu cigani i odvuku ga u svoju čergu, pa mu iskopaju oči.

— U ovom si slučaju i ti držao to siroče, dok su mu vadili oči.

— Pa — moja je narav vražja. Ja ne mogu pomoći ni sam sebi, a kamo li komu drugome. Da je majka rekla: »Hoćemo li te, Janko, zaručiti s Macom?« — ja bih bio najsretniji. Da mi je to predložila Maca ili njezina majka, i onda bih bio zadovoljan. Ovako su šutjeli oni svi, iako su znali, da se mi volimo, a šutjeli smo i nas dvoje, iako smo dobro osjećali, da se ljubimo. Na taj je način bilo moguće, da se ona zaručila s onim nosorogom.

— Zašto ga psuješ, kad ti nije ništa kriv?!

— Kako mi nije kriv, kad jest. Kriv je, što će upropastiti najplemenitiju ženu našega kraja.

— Ti si onda tri puta kriv, što dopuštaš da on to učini, kad ti je dužnost da ga spriječiš.

— Moja je dužnost, da živim, kad nemam snage, da se ustrijelim. S tom je dužnošću iscrpena sva moja snaga i sve moje sposobnosti. Morati živjeti znači imati pune ruke posla. Ako želiš Macu spasiti, učinit ćeš mi veliku ljubav, ako je ti uzmeš. Ona bi tebe voljela nego onoga klipana. Samo joj reci.

— Duhovit si. Može još štogod iz tebe i postati.

— Svakako nije gora od Nede.

— Hvala, Janko, na poredbama. Ti bi bio nepravedan Nedi, jer voliš Macu, a ja bih bio nepravedan Maci, jer volim Nedu.

— Svakako je pozdravi.

— To ću rado učiniti.

— Reci joj, da nijesam nikad ni veseo ni tužan; da se uvijek smijem, jer se suzama blate rupčići, a ja nemam novaca, da ih dam prati. Kaži joj, da sam se bio zaljubio, ali moja odabranica nije držala potrebnim, da sebi očituje ljubav u moje ime, i tako je to propalo. Zaboravio sam sve, osim da sam jedno popodne bio poludio, da sam prozebao, da sam cijelo vrijeme zijevao i da mi je bilo smrtno dosadno. To ne ću nikad zaboraviti i to će mi biti sve ljubavne uspomene.

— Misliš li, da si svršio s Milicom?!

— Već sam pobusio grob naše ljubavi.

— Čini ti se.

— To je gotovo. Pozdravi sve »redakcije« u našemu mjestu. Reci im, da kanim otputovati u zemlju, koja prima sve galijaše osim juratuša, novinara i žena.

— One znadu, da si ti prelijen za putovanja.

— Istina je. One znadu, da sam ja lijen, ali u svojoj diplomatskoj mudrosti misle, da se ja to samo šalim. Drže me komedijašem i očekuju, da će danas-sutra opaziti moje ime na oglasima gospodina Barnuma. Samo im reci, da ću otputovati. Njihove će novine živjeti od takve senzacije barem petnaest dana.

— Reći ću im.

— Pripovijedaj im o meni, kakva ti god glupost naleti na jezik. Ako već sam ne trpim veliko kretanje i promjene, neka moja duša proživi životom komedijaša i avanturista na elastičnim jezicima naših gospođa.

— Hoću li im i to reći?

— Bog s tobom! Kad bi još i te riječi čule, njihovo bi titralo dobilo toliku motornu snagu, da me više ne bi moglo ostaviti na zemlji, nego bi me bacilo barem na Mars. To bi mi bilo previše. — Pozdravi i našega gospodina župnika. Reci mu, da vjerujem u sve, samo ne u pakao. Nemam vremena ni volje, da već sada pred njim strepim, niti mogu zamisliti, da Bog treba nekakove vragove za svoje pomoćnike, koji će nas mučiti poslije smrti. Ta je nauka previše četvrtasta za moju okruglu glavu.

— To je, Janko, stari vic svih koji se boje pakla. — Ja odlazim — reče Roko i ustade.

— Što se mene tiče, mogao si već davno otići. Niti te trebam, niti te držim. — I on ustane i obuče se. — Pratit ću te do kuće.

Padao je sitan i oštar snijeg kao iglice.

— Pazi, da s Matijevićem ne napraviš kakovu glupost. On je doduše nesnošljiv, ali je pametan i radin dečko. Svakako je naš najbolji organizator.

— Organizatorske sposobnosti isključuje već to, što je nesnošljiv. On je lud i nesređen mladac, kojemu imponira

pisarnički stol s mnogo ključeva i sporedne sobice s mnogo nižeg osoblja. Neki dan je htio i mene uputiti u podvorničke poslove time, što je napisao pismo u nekoj klubskoj stvari i mene poslao, da ga odnesem na poštu.

— Malo je nesretne naravi, ali sposoban čovjek.

— Ja niječem, da je on uopće čovjek.

— Mani! Ne pravi se glupljim nego jesi.

— Pa ja bio i glup, ali je on obično pisarničko kljuse, koje žali, što i političari nijesu podijeljeni u činovne razrede. To će ga napokon i otjerati od nas. Da su naši ljudi drukčiji, ja bih se protivio tvojemu odlasku, ali kad vidim, da se više ne da spasiti, onda mi je drago, da ovdje ne tratiš vrijeme. Ja ostajem samo stoga, što ne ću, da se pred njim uklonim.

— Ja ne držim, da je sve propalo. Ti dobro vintaj, pa će još ići.

— Ja ću vintati, ali ne da se spasava, što se ne može spasiti, nego da što dulje gnjavim gospodina potpredsjednika.

— Dopusti, da ti to ne vjerujem, jer ti nijesi ni zloban ni marljiv. Ti si samo talentirana lijenčina.

— Varaš se. Kad sam ja jednom u sedlu, onda jašem ustrajno, jer sam lijen, da sjašem, a ovdje sam slučajno u sedlu. Tjerat ćemo se, pa komu opanci, komu obojci.

— Ne sviđa mi se, što ostaješ na svome mjestu s takim namjerama.

— To je još jedino, što mogu učiniti. Kad budem gotov, gledat ću, da se otkoturam u Grac. Međutim ću ti uvijek pisati, da znaš, u kojem sam mjesecu blagoslova.

*

Brzo su se rastali. Janko je još dugo i bez cilja lunjao ulicama, dok je Roko odmah otišao u stan i spremio stvari za put. Kad je bio gotov, legao je u krevet i nije mogao dugo zaspati. Istom se je sada sjetio, da nije pisao bratu o svojemu odlasku i poče smišljati, kako će mu se ispričati, što na svoju ruku ostavlja grad.

— Naći ćemo nešto! — pomisli i okrene se na drugu stranu. — Za ovako se važne odluke u životu lako nađu isprike za sporedne događaje.

Zaklopio je oči i kušao zaspati. Svom je silom stiskao kapke, ali uzalud. Neprestano su mu se glavom rojile misli o Nedi. Sad se je javljala kraj njega kao dobra i poslušna drugarica, sad kao odana žena i majka. Plašio se je tih misli, jer se još nije usudio njima se zanositi, dok zna, koliko je silnih zapreka pred njima, no nije ih se mogao riješiti. Čim se je rastao s Nedom ženom, već ga je dočekala u naručaj Neda zaručnica; jedva je otrgao misli od Nede majke, već ga je milovala Neda kći i pripovijedala mu, na koji će način pobijediti svoju dobru i ljubomornu majku. On je jasno vidio, kako se ona mazi oko nje i šapuće joj: »Majčice, ja volim Anića i on voli mene« — — —

Pri tim mislima nije Roko ni slutio, kako su one istinite. Čim je naime Neda došla sa sastanka kući, počela je pripovijedati majci, da je zaljubljena.

— Ne pravi, Nedo, komedije — odgovorila joj je ona tihim i prijekornim glasom. — Ne znaš ti, kako je svijet pokvaren. Budi pametna, Nedo.

— Jesam, majčice. Pametna sam i baš ti stoga to i pripovijedam. Ja ne ću, da tebe vara tvoja dobra kći — reče ona i ogrli je.

— Pusti me. Ljutim se na tebe, kad mi tako govoriš. Meni je to žao.

— Majčice, neka ti ne bude žao. Ti ne znaš, kako je on dobar i plemenit čovjek.

— Za danas je dosta o tome! — upade joj gospođa u riječ i ode u drugu sobu. Osjećala je, da to mora učiniti, jer joj je bilo već na usnama, da predbaci svojoj kćeri vjerolomstvo i zadano obećanje, a to nije htjela učiniti. Bojala se, da bi joj time učinila nepravdu i da bi je u svome egoizmu ražalostila i uvrijedila. Stezalo je u grlu i boljelo je srce pri pomisli, da će njezino dobro, poslušno dijete zapasti u ruke nekakvu brutalnom, bezobzirnom muškarcu, koji vjerojatno nema drugih želja, do da udovolji svojoj pokvarenosti, da unesreći njezinu divnu Nedu i da zatim sretno izmakne. Činilo joj se, da joj kroz cijelo tijelo prolaze tanki, oštri noževi, koji je režu tako lagano, na tako sitne obroke, da joj nije moguće da od bolova krikne i zajauče, iako osjeća, da gine i smalaksava. Da je u taj čas stupio pred nju mladić sa svetačkim vijencem na glavi i s anđeoskim očima, pa da

je zamolio ruku njezine kćeri, ona bi mu u svojoj dubokoj ljubavi, a još više u svome neograničenom strahu rekla, da je varalica, da je vucibatina i lutoran.

Sjela je na divan, podbočila glavu rukama i zagledala se preda se u neku nepomičnu točku, osjećajući, da bi joj grunule četverostruke suze na oči, samo da progovori jednu riječ. Ukočila se pod teretom svojih misli i počela šaptati:

— O, sveti Anto Padovanski, ti mi je čuvaj.

— Ljubim ruke, majčice! — prekide je u mislima glas njezina sina Franje, koji je taj čas došao iz grada i lagano ušao u sobu. Stupao je tiho i oprezno, jer mu je Neda u par riječi rekla sve, što se je dogodilo, i opravila ga, da umiri majku.

Gospođa mu je odgovorila na njegov pozdrav tako tiho, da on to nije ni čuo, pa opet ponovi:

— Ljubim ruke, majčice. Što si mi tako zamišljena?!

— Ništa. Molim se Bogu — odgovori ona, ne podižući očiju s one mrtve točke.

— Zar se nijesi dosta namolila u crkvi?! Kad djeca imaju tako pobožnu majku, kao što si ti, onda ona ne trebaju ništa moliti — je li, majčice? — upita je i sjede kraj nje, ogrli je i naivno joj se zagleda u oči.

— Ne govori tako. Tući ću te — odgovori gospođa i na silu se nasmiješi.

— Ne ćeš. Ne ćeš ti mene tući, jer si ti najbolja majka na svijetu — reče Franjo, poče je milovati i cjelivati. — Ti voliš svoju djecu i ona tebe vole.

— Da, da — reče gospođa mnogo mirnije i već skoro u šali. — Vole me, dok ne nađu koga drugoga.

— Kad se nađe »onaj drugi«, onda se majka ljubi još više. To ti sama znaš, samo si već zaboravila — odgovori Franjo i opet je poče cjelivati.

— Čovječe, pusti me na miru — poče se gospođa braniti. — Nijesi valjda i ti zaljubljen?!

— Jesam, jesam, majčice. Budi sretna! I ja sam zaljubljen baš kao i Neda.

— Lijepa mi se sreća smije s vama — odvrati ona opet mirno i tugaljivo. — Kod koga služi ta tvoja?

— Ti se šališ! To je divno — uhvati Franjo žurno, udari dlanom o dlan, kao da je na igralištu i onda je opet ogrli.

— Moja ne služi nigdje, jer sam se i ja zaljubio u onoga, koji želi da bude tvoj zet. Ti ne znaš, majko, kako je to divan čovjek. On sam vrijedi, koliko nas desetero skupa.

— Dakle si i ti, sine moj, proti meni — pomisli gospođa, opet se uozbilji i ne reče ništa.

— Ne smiješ se, majčice, ljutiti na našu Nedu — nastavi Franjo. — Ona je dobra i pametna, ali je gospodin Anić još bolji. Vidjet ćeš samo, kad amo dođe.

— Ne trebam ga ja.

— E, majko moja, ako ga ne trebaš ti, treba ga Neda, a i tebi će on omiliti, čim ga upoznaš.

Gospođa ustade i bez riječi izađe van. U kuhinji je našla Nedu, kako marljivo radi. Stala i gledala je postrance. Mlada joj se lica zarumenila i gorjela u okviru uvijene marame, ispod koje je virilo pramenje kestenjaste kose. Gospođa se naslonila na prozor i dugo je, nijemo promatrala, uživajući u svježini njezine pojave i u nepojmljivom maru i veselju, kojim je obavljala kućne poslove.

— Proklet bio, tko mi se o nju ogriješi! — uzdahne gospođa i dvije joj se suze srozaše iz očiju preko obrazâ, koje su već pokrivale bore u prozirnom, potamnjelom velu nekadašnje ljepote. Bojala se, da će početi jecati, da se ne će moći svladati, pa opet iziđe van.

Kod objeda je Franjo nekoliko puta pokušao zametnuti razgovor, ali uvijek bez uspjeha. Neda je bila mirna i spokojna, bez i najmanje želje, da izazivlje majku, koja je bila vrlo tužna i zamišljena. Tako je prošao cijeli dan i večer uz male iznimke, kad su se Neda i Franjo slučajno sreli u kojem kutu i šaputali o Aniću ili o svojoj majci.

Kad je sutradan gospođa pošla u crkvu i na trg, pozvala je i Nedu, da ide s njom.

— Ja mogu, majko, sama na trg.

— Ne, ne. Danas ću ja, a ti hodi sa mnom.

Neda je dobro slutila, zašto to majka želi i nije joj se htjela protiviti. Odlučila je popuštati joj do skrajnjih granica, samo da je s tim lakše pobijedi.

— Dobro, majčice. Kakogod ti želiš.

Gospođa je bila naoko mirna i hladna, dok se njezino srce grčilo u gušenim bolima i strahu nad bićem, u kojem je usredotočena sva velika, neograničena ljubav majke udo-

vice. Ona je drhtala, ona je strepila i s užasom pomišljala na budućnost svoga milog, najdražeg djeteta, a o tome nije smjela progovoriti ni pred samom sobom, jer se bojala, da to ne bi bilo briga i strah za krv svoje krvi, nego prosta, gadna i odurna sebičnost. Pritajena joj je muka izjedala cijelu snagu i, da je taj čas došao k njoj anđeo Gabrijel i rekao joj:

»Ženo, taj će čovjek usrećiti tvoju kćer. Podaj mu je. Ja im donosim blagoslov s neba« — ona mu ne bi povjerovala i kriknula bi:

— Odstupi, lažna prikazo! Da si proklet ti i taj čovjek. Odstupi — ja sam najsretnija mati na svijetu — i ne muti moje sreće, ubijajući moje dobro dijete.

Išle su šutke jedna kraj druge. Nedi je bilo kao čovjeku, koji mora zaplivati preko duboke i široke rijeke brzice, pa sada stoji na obali i razmišlja. On se ne boji da ne će pobijediti divske mase nabujale vode, ali zna, da će pobuniti duhove njezine nebeske dubine i snage i toga se boji. Preda i strepi pred gnjevom uvriježenih sila i pred suzama ožalošćenih vila. To je ono, čega se boji i očekuje sretan čas, kojega je najbolje zaplivati.

Kad su došle na trg, Neda opazi, da prazna kola stoje pred kućom, u kojoj stanuje Roko, i sva zadrhta. Znala je, da još nije otišao rani vlak i poče vjerovati, da ta kola čekaju na njega. Stala je i nepomično gledala na kućni izlaz, dok je gospođa pregledala i kupovala povrće.

— Pogledaj, majko, onoga gospodina — prišapne joj Neda, pristupivši naglo k njoj.

Gospođa podiže glavu i pogleda u onome pravcu, koji joj je pokazala njezina kći. Oči joj stadoše na ovisoku mladiću, crnomanjaste puti i sjajnih očiju. Na njemu je bio dug zimski kaput i šešir s velikim obodom, koji je bio na prednjoj strani spušten, a sve u teškoj zatvorenoj crnoj boji.

— Vidim ga. Što je s njim? — reče gospođa i promijeni boju u licu.

— Majčice, kako ti se sviđa? To je on — prošapće Neda, ne skidajući pogleda s njega.

Gospođa se ugrize za donju usnu, pogled joj se ukoči i ona se svlada, da joj ne umakne kakova kletva ili prokle-

stvo. Ne reče ni riječ. U taj čas Roko uđe u kola, stane omatati oko sebe kaput, kako ga ne bi zgužvao, kad sjedne, i dok je tako stajao kao pučki govornik na tribini, visoko iznad svih ostalih, koji su milili po trgu, pogled mu se srete s Nedinim i gospođinim pogledom. On se osmjehne i, sjedajući, duboko skide šešir, a čuperak mu kestenjaste kose pade preko čela do očiju. I Neda se osmjehne, oči joj sijevnu i ljubazno mu se nakloni, dok ga je gospođa promatrala nepomičnim, ukočenim pogledom, koji nije želio, da se opazi, kako u njemu plamti bezrazložan prezir i mržnja. Roko zamahne malo glavom, prirodnom, neusiljenom kretnjom ruke poravna kosu, metne šešir na glavu i zapovjedi kočijašu, da vozi. Na licu mu je neprestano lebdio osmijeh razbuktale mladosti, koja vjeruje, koja ljubi i koja se mnogo nada. Kad su kola prošla blizu njih, njega nagna neka neodoljiva sila, da ih promatra veselim okom i da im opet skine šešir. Neda je gledala u nj kao opojena, kao opčinjena, podigla ruku i jedva mu primjetljivo mahnula njome na pozdrav. Gospođa to opazi i ošine je uvriježenim, prezirnim pogledom.

— Gledaj, majčice — — —

Gospođa se svlada, da joj ništa ne odgovori.

— Majčice, kako mi je divan i dobar — nastavi Neda tihim glasom, gledajući za Rokom.

Gospođa se i ovaj put svlada i samo još više namršti čelo.

— Reci, majčice, kako ti se sviđa? — ponovi i po treći put i uzme je pod ruku.

Gospođa se odmače dva tri koraka u stranu, istrže ruku iz kćerine ruke, opet joj se posve primakne i reče tihim, reskim glasom:

— Reći ću vam, gospođice, da ste izgubili svaki obzir i pred Bogom i pred ljudima. To je moje mišljenje!

Naglašavala je posebno svaku riječ, a te su riječi padale na Nedu kao gvozdeni štapovi i kao duboki ubodi tankoga bodeža.

— Majko!? — prošapće ona sva izvan sebe i problijedi kao promrzla repa. — Majko, što govoriš?!

Gospođa Jagatićeva je usplahireno bacala pogled oko sebe, čas ga ustavila na licu svoje kćeri, pa i sama počela

mijenjati boje u licu, kao da se istom sada dosjeća, što je rekla.

— Idemo! — reče iza toga kratko, odrezano i pođe Harmicom, pa kraj mesnica i preko Kaptola u Franjevačku crkvu.

Neda je šutke išla jedan korak postrance.

DRUGI DIO

Roko je sjedio u čekaonici i pisao kartu. Dugo je razmišljao nad svakim slovom, prije nego bi ga napisao.

»Milo mi je, što smo se vidjeli baš u zadnji čas prije mojega odlaska — pisao je lagano i pažljivo. — Dobro sam zamijetio i razumio pogled vaše gospođe majke, kojim me je ispratila. Vrlo sam daleko od toga, da joj zamjerim, a još dalje od toga, da je se bojim uza sve dužno štovanje, koje gojim prema svakoj majci i njezinim osjećajima, pa oni bili i neispravni. Nadam se, da i vi mislite isto tako i da ćete biti ustrajni i jaki. Srdačno Vas pozdravlja — — —«

— Klanjam se, gospodine Aniću — trže ga iz misli nečiji glas, koji mu je bio dosta poznat.

— Moj naklon! — odgovori on, podiže glavu i usklikne — O, gospodine Jagatiću, koja sreća, da vas vidim! S gospođom sam se majkom i gospođicom Nedom vidio na Jelačićevu trgu, a s vama, evo, ovdje: kao da je suđeno, da se još jednom vidimo svi prije rastanka.

— Možda i jest suđeno — odgovori mladić i, pocrvenivši, reče: — Ja sam slučajno prošao ispred kolodvora, pa sam se navratio, da vidim, je li vlak već otišao.

— Recite po duši, jeste li došli posve slučajno?! — upita Roko i nasmije se. Franjo se još više zacrveni i reče:

— Pa — — Jest. Posve slučajno, gospodine Aniću.

— Previše mijenjate boju u licu. Gotov sam, da vam ne vjerujem.

— Mijenjanje je boje uostalom znak nevinosti, ali vi ipak imate pravo, što sumnjate. Ja nijesam došao slučajno.

— Otpravila vas je gospođica Neda — je l' te?!

— Ne. To ne pogađate. Ja sam joj sam predložio da idem, a njoj je to bilo drago.

— I meni je milo, što ste došli.

— Lijepo vas je pozdravila i zaželjela vam sretno putovanje.

— Hvala vam, gospodine Jagatiću. Osobito sam vam zahvalan. Tu sam napisao razglednicu gospođici Nedi, pa ću vas moliti, da joj je vi predate osobno, mjesto da se vuče dva dana poštom.

— Vrlo rado — odgovori on, primi kartu i nasmiješi se. — Neda je sve pripovijedila majci.

— Što joj je pripovijedila?

— To vi bolje znate, gospodine Aniću, nego ja. Ja sam samo vidio, da je majka ljuta i na Nedu i na mene.

— A ja sam jutros vidio, da je ljuta i na mene.

— Onda smo svi troje jednaki!

— Tako i mora biti.

— Ne bojte se, gospodinu Aniću. Bit će tako. Ja sam vjeran saveznik, a s tim vjerniji, što je naša stvar pravedna — reče on odlučno i naivno.

— Mislite, da jest?! — upita Roko, smiješeći se.

— Ja znam, da jest.

— Je li majka vrlo ljuta?

— Jest. Vrlo je ljuta, ali nekako drukčije nego obično, kad smo mi što krivi, pa se ona naljuti. Sada je samo nekako tužna, zamišljena i malo govori, ali nama nije rekla nijedne neugodne riječi. Kad se ona inače naljuti — ona vam je, znate, vrlo dobra, ali i vrlo nagla žena — onda se mi nje bojimo i čuvamo je se kao žive vatre, a sada mi se čini, kao da se ona nas boji i da nas izbjegava. Nekako je to čudna ljutnja. Neprestano uzdiše i kradom pogleda na Nedu, kao da je žali, a ne da se na nju ljuti.

— To će već brzo proći gospođu majku.

— Hoće. Proći će je, ali se varate, ako mislite, da će je proći brzo. Kad se radi o Nedi, onda naša majčica na pozna šale.

— Vi dakle mislite, mladi gospodine, da će s njom biti težak posao?!

— Bit će težak posao, ali se ja ne bojim. Nemojte se ni vi bojati, gospodine Aniću.

— Ne ću, ne — odgovori Roko i nasmije se.

Vratar uđe u dvoranu, svom silom zazvoni malim zvoncem i počne nabrajati postaje, kojima će vlak prolaziti.

— Moram ići — reče Roko i pruži Franji ruku. — Srdačno mi pozdravite gospođicu Nedu i recite joj, da sam vas oboje molio, da budete složni i ustrajni, a uz to vrlo oprezni, poslušni i popustljivi prema gospođi majci. Njezino je pravo, da se ljuti i boji —

— A naše, da se veselimo i pobijedimo — prihvati Franjo. — Ništa se ne bojte, gospodine Aniću. Vi ćete biti s nama potpuno zadovoljni.

Roko uđe u kola drugoga razreda i pogleda, gdje mu je poslužnik metnuo stvari. Odjel je bio skoro prazan. Pogled mu je zapeo za jedan ženski lik, koji je sjedio i gledao na drugu stranu kroz prozor. On ostade u hodniku, nasloni čelo na hladno staklo i zagleda se u kolodvor. Okom je tražio Franju, ali ga nije mogao nigdje opaziti. Sigurno je već otišao.

Kad je vlak krenuo, Anić se nasloni na ogradu i zaplovi mislima bez granica i međa, no međutim se slučajno maši u džep donjega kaputa i osjeti, da je pun, kojekakvih malenkosti. Sjetio se i drugih, pa ih sve redom opipa.

— Kao u piljarice! — reče sam sebi, otvori prozor i poče prazniti sve džepove, derući i bacajući van nepotrebne papire. Kod nekih se listova zadržao vrlo dugo, pročitao ih od početka do kraja, malo razmišljao i opet ih vraćao u džep ili ih derao i bacao kroz prozor. Nađe i jednu Jelinu kartu. Bila je to jedna između njezinih zadnjih kratkih poslanica. Nekoliko ju je puta pročitao i opet je metnuo u džep, pa se zamislio. Iza toga se trpko osmiješi, ponovno izvadi kartu i pročita je vrlo pažljivo. Jela je pisala:

»Dragi moj! Ljutiš se, što Ti ne pišem. Vrlo si čudan i smiješan u svojim vječnim propovijedima. Ja Tebi pišem posve dosta, samo Ti ne zaboravljaj na mene. Srdačno Te pozdravlja Tvoja b. ž. Jelena«.

— Tvoja b. ž. — tvoja buduća žena — ponovi Roko u pol glasa i opet se nasmiješi tako trpko, da je osjetio, kako ga nešto zaboli u grudima. — Jelo moja, Jelo moja, nijesam ni slutio, da mi ne ćeš biti žena i da ću komadiće tvojih karata rasipati po hladnom zimskom vjetru iza botaničkog vrta.

Kartu je poderao na sitne komadiće i bacio ih kroz prozor. Kad je izpraznio džepove donjega kaputa, pogleda i gornji

kaput. Na njemu nijesu bili džepovi tako prepuni, ali su i sadržavali dosta nepotrebnih i suvišnih stvari. Bacao je redom jednu za drugom. U desnom nutarnjem džepu napipa nekakovo svelo lišće. To ga iznenadi, jer dobro zna, da u njega ne meće nikad ništa, jer se od toga odučio, misleći, da mu je vrlo nespretno raditi lijevom rukom po nutarnjim džepovima. Izvuče ono, što je napipao, i kad opazi, što mu je u ruci, zapanji se od pustoga čuda. Bila je kita cvijeća, koju on dobro pozna.

Odmah se sjeti, da je opazio, kako je ono na Božić u večer Anica krišom podigla svoje cvijeće, kad ga je on bacio pred peć, ali se nije nikako mogao dosjetiti, da mu ga je ponovno predala. Toga se ne sjeća. Vjerojatno je i jedino moguće, da mu ga je krišom metnula u kaput.

Naglo poče strujati u kola mnogo hladniji zrak i lupa željeznih točkova zaječi na velikom savskom mostu. Roko još jednom primiriše cvijeće, ogleda ga i baci kroz prozor u vodu.

— Više ne miriši — pomisli on. — Bog zna, je li kada i mirisalo osim njezinim grudima, ako ga je držala na njima. Nije znalo, što mu je suđeno. Bilo je poslano, da traži sreću, zadovoljstvo i triumf, a ono doživi nekoliko dana samotnoga zatvora u tamnome kutu, a zatim strmoglavan pad u bistre valove, koji će ga odnijeti ili do prvog blata i mulja, gdje će strunuti, ili do prvoga niskog grma, gdje će se još i objesiti, prije nego se sasuši, ili u ponosni Dunav, i veličanstvene valove Crnoga mora, gdje će ga zavazda nestati. Svakako — promašilo je svoju zadaću, nije našlo ni toplo srce, ni baršunaste usne, ni milostiv pogled. Nije našlo ništa, što nije protivno njegovoj požudi za srećom i zadovoljstvom. Koliko je nas ljudi, koji prođemo tragom ovoga cvijeća — — — nehotice uzdahne Roko kao licejka ili mali, zaljubljeni kvartaner i osjeti, da mu je hladno. Strese se, zatvori prozor i uđe u svoj odio. Onaj je ženski lik još uvijek bio okrenut k prozoru. Kad Anić stupi unutra, ona se trže i primi njegov hladni, učtivi pozdrav s neustezanim smiješkom.

*

Pred njim je sjedjela djevojka od kojih devetnaest, dvadeset godina, lijepa, preplanula lica i dobro razvijena tijela. Na prvi se je pogled vidjelo, da je još mlada, i činilo se, da je i neiskusna, jer nije ni jedan čas kušala sakriti halapljivu požudu, koja joj je frcala iz očiju i iz svakoga mišića i bore na licu i u pravilnim kutovima crvenih usana.

Roko sjede u suprotan ugao od nje, zabaci glavu na naslonjač, previje ruke na prsima i zagleda se kroz prozor u daleke ravnice. U duši je osjećao priličan mir i zadovoljstvo, jer je vjerovao, da dobro čini, što putuje. Uljuljao se u slatke snove o srećnoj budućnosti, priklopio očne kapke i kroz spuštene trepavice gledao, kako se tamo daleko na polju redaju vesele i svijetle slike njegova i Nedina života. Sav se bio zanio blaženim snovima, kad ga trže iz misli glas njegove suputnice, koja ga upita, kamo putuje. Glas joj je bio neobično jak i dubok, kao da je cijelu mladost provela, veruči se po gudurama i vičući na ovce i goveda.

— Putujem u Rim, gospođice — odgovori on mrzovoljno, letimično svrati pogled na nju i opet se zagleda u ravnice i lugove.

— Bog s vama! — reče ona i glas joj se pomiješa sa zvonkim, metalnim smijehom.

Više se na nju nije obzirao, dok se ona opet ne javi, govoreći kroz smijeh:

— Kaže se, da u Rim idu samo žene, kad su, znate — — onako — —

— Ja bih vam se mogao priseći, da nijesam »znate — — — onako — — —«, ali ipak idem u Rim.

— Što ćete tamo?!

— Da vidim papu — odgovori Roko s očitom dosadom i željom, da prekine taj neugodni razgovor. Ona se nasmije još glasnije, veoma neobuzdano i nesmotreno. Roko ponovno baci na nju pogled i sunu mu u glavu misao, da pred njim sjedi nepatvoreno Prirodno dijete, koje je uteklo negdje iz ciganske čerge, i požali, što se je maskirala neprikladnim odijelom pariškoga kroja.

— Recite mi, zbilja, kamo putujete?

— U Kairo — odgovori on nasilu ozbiljno, a licem mu preleti lak smiješak.

— U Kairo?

— Da.
— Gdje je to?
— U Americi.
— Uh, to je daleko!
— Vrlo daleko.
— Zašto putujete tako daleko?
— Idem tamo, da učim za hodžu.
— Za hodžu?! Što je to hodža?
— To vam je svećenik.
— Ja volim svećenike.
— Zašto ih volite?
— Zato, što nijesu oženjeni — odgovori ona i opet se nadade u glasan smijeh. — Znate, ja volim, kad se smijem, a smijem se, što mi vi lažete, da ćete učiti za svećenika.

Roku poče zanimati ta silna priprosta i neobuzdana sloboda te djevojke i više se nije sustezao, da s njom govori.

— Imate pravo — reče on. — Ja ne ću biti hodža.
— Zašto onda idete u ono mjesto — — Kako se ono zove?
— Zove se Kairo.
— Da, Kairo. Zašto idete u Kairo?
— Jednoj se piramidi nakrivio šešir, a nitko se ne usuđuje, da joj ga namjesti na glavu, pa ja idem, da okušam sreću.
— Komu se to šešir nakrivio?
— Piramidi.
— Šta je to piramida?
— To je ukleti grad, koji je živ kao zmaj i svake se godine razplođuje.
— Razplođuje?!
— Da. Razplođuje se, dobiva mlade piramidice. Tako se i nekidan plodila, pa joj se u onim mukama nakrivio šešir i ne smije ga nitko naravnati.
— Zašto ga ne naravna ona sama?
— Ne može nada se podići šapu.
— Zašto ga drugi ne smiju namjestiti?
— Pojela bi ih piramida. Ona svakoga pojede, tko joj se približi.
— Onda je najbolje ne dirati u taj šešir.

— To je lako reći, ali, ako on padne na zemlju, potrest će se cijeli svijet toliko, da ćemo svi propasti.
— Kamo ćemo propasti?
— Neki će propasti u zemlju, a koji bude na kraju zemlje, otfrcit će u zrak.
— Ako i vas pojede ta — — — kako se ono zove?
— Piramida.
— Da, da. Piramida. Ako i vas pojede ta piramida, što će onda biti?
— Mene ne može pojesti, jer ja imam jednu mast uza se, koja me čuva.
— Hoćete li i meni malo dati te masti?
— Ne smijem.
— Zašto ne smijete?
— Zato, što biste vi odmah bili »znate — — onako«, da morate u Rim.
— Ja se toga ne bojim — odgovori ona i opet se zasmije. — Mene je gospođa naučila, da se toga ne trebam bojati.
— Ništa vam ne bi pomoglo i vi biste zaista dobili malu piramidu.
— Piramidu kao zmaja?!
— Kao ljutoga zmaja.
— Vi strašno lažete. Pripovijedate, što niti je bilo, niti će biti.
— To je sve istina. Ja ne lažem.
— Vi lažete. Ja ne mogu dobiti ono — — kako se ono zove ono?
— Piramida.
— Da. Ja ne mogu dobiti malu piramidu.

Roko joj ne odgovori ništa. Gledao je kroz prozor.

— Volite li vi ciganke? — upita ona, prešavši naglo s jednoga predmeta na drugi.

On je šutio.

— Ja ih volim. Meni je ono lijepo, kad se one valjaju pod čadorom sve podrapane ili gole i ne brinu se ni zašto niti se stide. Što bi se stidjele?! Ja sam ih vidjela tu u rakitama kraj Save. Gole su se valjale po ledini, onako jedre i ogorjele, a cigani su dolazili k njima, pa su se svi smijali. Ja sam htjela uteći od oca među njih, ali me je on prije dao gospođi. Trebao je novaca.

— Kakvoj to gospođi?

— Nekakvoj gadnoj, namazanoj. Ona je sad moja gospođa.

— Je li već dugo?

— Već je prošla godina dana.

Roki nešto sijevnu u pameti i uperi oči u nju. Učini mu se da je pozna, da ju je negdje vidio i to baš prije godine dana i jednom odmah uskoro iza toga. Dugo ju je promatrao, dok je ona zatravljeno gledala kroz prozor kao ciganče, koje golotrbo leži poleđice na tratini i nišani u zvijezde. On se je sigurno sjećao toga crnkastoga lica, jake garave kose i vižlastih očiju. Samo mu je odijelo smetalo, da je prepozna.

— Kako izgleda ta vaša gospođa?

— Gadna. Kao vještica.

— Šta radite kod nje?!

Mjesto odgovora, djevojka se zaceni od smijeha, prebaci nogu preko noge i opet se zagleda van. Roko uvidje, koliku je glupost pitao, pa se odmah popravi:

— Jeste li kada s njom išli po kavanama? Tamo oko Krvavoga mosta — —

— Samo spočetka. Onda sam još i ja bila podrapana i slabo počešljana.

— Kad vas je prvi put dovela, vi ste plakali?!

— Jesam. Šta sam ja onda znala?! Bojala sam se — odgovori ona kroz smijeh. — Sad više ne plačem.

— Niti po kavanama ne idete?!

— Nije mi potrebno.

— Poznate li vi gospodina Mrđelića? — upita on nenadano.

— Poznam. Ja poznam mnogo gospode. S tim sam se upoznala one prve večeri. On je prvi došao k nama.

— Vama je ime Drina?!

— Pa — — Tako me je on prozvao. Sada me svi zovu Drinom — — — On je pametan čovjek. Već uči preko dvadeset godina. Poznate li ga i vi?

— Poznam. One je prve večeri bio i sa mnom.

— Bog s vama! Kakve vi gluposti govorite. Kao da ste i vi — — —

— Da. Bio je sa mnom one iste večeri, kad je vas našao u onoj kavanici.

Ona se je smijala i jedva rekla:

— Vi ste strašno glup čovjek.

— Je li gospodin Mrđelić bio s vama zadovoljan?

— Uvijek je govorio, da je sretan i nije žalio potrošiti — — A s vama?! — dodade ona uz puna usta neobuzdanog smijeha.

— I sa mnom je bio zadovoljan. Je li bio često s vama?

— Vrlo često. A s vama?

— Svako podne i večer. Ostao mi je dužan pet kruna — reče on posve nepromišljeno i odmah požali.

Ona se je od smijeha nezgrapno zavalila na sjedalo i lamatala rukama oko sebe. Roko požali, što je za volju toj komediji spomenuo oproštenih pet kruna, ali mu se činilo, da je to bilo potrebno, da bude komedija potpuna.

— Hoćete i vi dobiti — mucala je ona kroz hihot — onu, onu malu — — Kako se ono zove?

— Malu piramidu?!

— Da, da. Hoćete li i vi dobiti malu piramidu?!

On nije odgovarao. Gledao ju je i krišom se divio veličini prirode, koja je tako strahotno divna u svojim strahovitim tajnama. Boga ne može ljudski um nikako razumjeti, jer ne obuhvaća ni vrijeme ni prostor, a prirodu ne može dokučiti, jer se sama ne otkriva, a kad je on sam počne ispitivati, ona ga zavede tako savršenim tajnama, da istom tim ispitivanjem uvidi, da ne zna ništa.

— Gdje ste se vi rodili? — upita Roko.

— To ne znam. Čini mi se, u Zagrebu, jer mi je otac oduvijek tamo. To znam po tome, što ga policija ne može da protjera.

— Čim se zanima?

— Čim se zanima?!

— Da. Što radi?

— Krade i sjedi u zatvoru. Drugo ništa ne radi.

— A vaša majka?!

— Nje nijesam nikad ni imala. Otac me dobio — samo tako — — Ja nemam majke.

— Gdje ste odrasli?

— U nekom selu. U šumi kod blaga. Kad sam odrasla, otac me je dovukao k sebi. Jednom je došao u našu kuću pijan, pa — možda bi me bio i ubio — — Pa sam onda utekla

k Savi. Bojala sam ga se. Čim sam se vratila, dao me je mojoj gospođi. Sad više ne treba krasti i ne treba ići u zatvor. Ja ga hranim. Svejedno — — — Gdjekad i sada krade. Mora nešto raditi.

Roko se je zagledao u nju, neprestano je motrio i razvijao misao, koja mu je slučajno došla u glavu: da li je potrebno, da duša te djevojke bude vječna? Njoj je priroda dala samo tijelo, divno, savršeno tijelo u ljudskom obliku, dar govora i ništa više. Bog zna, da li ona uopće ima dušu, a ako je već ima, što bi ta ovca radila u vječnosti bez toga tijela? To je ljudsko biće očito bilo iznad, ili, ispod pojma o dobru i zlu. To za nju nije postojalo, sve je gledala istim okom i nije se nimalo razlikovala od špiljske žene izuzevši, što je ona vjerojatno podmirivala samo svoje prirodne potrebe, a ova je spremna, da svoje potrebe podvrgne tuđima i da ih podmiruje bez štednje i razmišljanja.

— Zašto se tako oblačite? —

— Moram. Gospođa kaže, da to mora biti.

— Volite li lijepe haljine?!

— Volim, ali ne ovakove. Ja volim onako, crvene, s lijepim vrpcama. Volim ih, ali mi je najljepše, kad nemam ništa na sebi. Bila bih najsretnija, da smijem ići bez njih.

— Zašto to?

— Kažu gospoda, da sam onda najljepša.

Drina je to rekla tako poraznim mirom, tako prostodušno i bez sustezanja, da je to djelovalo i na njega, kojemu je odgoj ulio u dušu velik prezir i mržnju protiv svakoj golotinji, pa mu se učini, kao da je ona rekla:

»Ja volim gredice, kad na njima procvjetaju ruže«.

Njoj je sipala požuda iz očiju i smijeha kao užarene varnice, ali ona ipak nije bila kao druge njezine sestre po zanimanju. Ona nije znala zavoditi, nije znala nabrati svoje divne, sočne usnice u neodoljiv smiješak, nije se namiještala na sjedalu, da izazove — ništa od svega toga. Pokazivala se je gola, pusta i pohotna, kakva jest, bez i slutnje o pomisli, da bi to trebalo prikazati nekako drukčije, u novom obliku i uvijenim riječima.

— Kad je Mrđelić bio zadnji put s vama?

— Pa — — već — — Ja ne znam. Može biti već i mjesec dana. Nema on više novaca.

— Stoga vam više ne treba?!

— Imam dosta drugih. On se ljuti na mene, otkad sam mu rekla, da ga više ne trebam. Rekao je, da će ubiti i mene i sebe. — — — Ali, ne može on to napraviti — — — Je l' te, da ne može?!

— Ne može. Kamo putujete sada?

— Na Rijeku. Kaže gospođa, da ćemo imati mnogo posla. Nekakove su svečanosti.

— Kanite tamo krasti?!

— A! — reče ona posve ravnodušno. — Nije to meni potrebno. Ja ne trebam ništa raditi. Možda se posve i nastanimo na Rijeci.

— Prognat će vas policija.

— To može.

— Kamo ćete onda?

— U Zagreb.

— Ako vas zatvore?!

— Mogu i to. Pustit će me, kad odsjedim.

— To je ružno. Sramota je biti zatvoren.

— Vi ste baš budala. Sramota je biti gladan, kad je na svijetu dosta jela.

— Gdje je sada vaša gospođa?

— Tu, u željeznici. Negdje se zavukla u gora kola.

— Zašto to?!

— Kaže, da mi ne će da smeta, kad se ja zabavljam s gospodom. Nije ona zla, i tukla bi me samo, kad joj ne bih dala novaca.

— Voli li vas gospodin Mrđelić?

— Uvijek je bio kod mene i lizao me po licu kao mače svoju šapicu. Rekao je, da će svuda ići za mnom.

— Hoćete li mu se javiti, ako ostanete na Rijeci?

— Što će mi on? Ja sam sretna i bez njega.

— Vi ste sretni?!

— Imam sve, što mi treba. Gospoda dolaze, oca rijetko viđam, a s gospođom se slažem.

— I Mrđelić bi htio biti sretan?!

— A! — On treba svašta. On ne će biti nikada sretan.

— Zar mu vi ne biste htjeli pomoći?!

— Dala sam mu sve, što je htio. Ja ga više ne trebam niti mu mogu pomoći.

— Bože, prirodo, svemire, kako ste čudni! — pomisli Roko u sebi. — Evo, ova je žena sretna kao ljiljan u polju i ravnodušna prema svemu, što se oko nje događa, kao oblak u zraku, a ja mislim, da ne bih dopustio, da moje pseto provodi život, kakav provodi ona. O gluposti svih vjekova, svih svjetova i svih stvorova, ušuljala si se u naše mozgove, ti si naša kraljica, ti si naša nada, ti si naša savjest, ti si naš anđeo i đavao. O vječna gluposti, ja vjerujem u tebe!

— Biste li vi mogli krasti? — upita on.

— Vi mislite, da ću ja to baš sada vama pripovijedati?!

— Ne ćete?!

— Ne.

— Onda vi prema tome sami uviđate, da je sramota krasti.

— Vi mislite, da je sramota, a drugi misle, da nije. Ako mogu dati siromasima, kad imam, onda smijem i ukrasti, kad nemam.

— To nije istina. Ako mislite, da smijete ukrasti, zašto se onda krijete, kad kradete?

— Krijem se, da me tko ne isprebija.

— Samo zato?

— Nego zašto?! — upita ona kroz smijeh i leže na meko sjedalo. — Umorna sam. Lezite i vi tamo, pa ćemo pripovijedati. — Nemojte više lagati, pa iskreno recite, kamo putujete?

— Putujem za Srećom.

— Bog budi s vama! Vi uvijek izvalite kakovu glupost. Je li ta vaša Sreća kakav grad?

— Ne. To je otok, koji uvijek pliva po velikom moru.

— Ja još nijesam vidjela more.

— Sada ćete ga vidjeti.

— Pa — da ga i ne vidim! Recite, kako ćete vi stići do te Sreće, kad uvijek pliva?

— Ja ću plivati za njom, a kad je stignem, moram se dobro zaskočiti i uhvatiti je zubima, da mi ne uteče.

Ona se opet zahihota, opruži se na leđa i pokrije oči rukama. Kose su joj se rasčupale i padale u dugim svijetlim, crnim uvojcima niz sjedalo. Pune su joj se grudi naglo dizale i spuštale.

— Ta će se vaša Sreća ljutiti, kad je ugrizete.

— Ne će. Ona to voli.

— Ja ne volim. Kad mene netko samo malo ugrize, ja mu odmah sve zube zatjeram u meso. Da znate, što je to slatko! — reče ona i škljocne svojim bijelim, jakim zubima. — Onako — malo toplo i slankasto — — — A, što ćete vi kod te Sreće?!

— Oženit ću se s njom.

— Vi ste, zdravlja mi, utekli iz ludnice. Kako ćete uzeti tu — — — Što ste ono rekli, da je ta Sreća?

— Otok. Otok, koji uvijek brzo pliva.

— Da, da. Otok. Kako ćete uzeti otok?!

— Lako je to, samo ga treba naći.

— Ja sam rekla, da ste vi onako — — reče ona i zavrti prstom na čelu.

— To ćemo još vidjeti — odgovori on i pođe u hodnik.

— Kamo bježite? Ne ću vam ja ništa. Imam ja takih dosta, a i boljih nego si ti. Ne boj me se — vikne ona za njim, ne pomičući se s mjesta.

Roko je mislio, da nije potrebno, da joj odgovara. Izađe van i pritisne čelo na promrzlo staklo.

— Marvinče, zvijer, slon, zmija, riba, crv, krtica — mrmljao je Roko — sve je to sretnije, zadovoljnije i mirnije nego čovjek. A zašto? Naprosto, zato, što nemaju požude za slavom i za priznanjem, što nikom ne zavide, što ne poznaju nekakove obzire i stid, što ne žele ništa više nego što imadu, što nemaju razuma i još zbog mnogo sličnih razloga. Treba li im na tome zavidati?

Mjesto odgovora poče udarati šakom u prozor tolikom žestinom, da je osjetio bol u člancima i pomislio, da će prsnuti staklo i poletjeti krv iz prstiju.

U prozore je udarao jak vjetar, igrajući se rijetkim bijelim pahuljicama snijega.

*

Anić se prene iz sna.

Još mu je sve bilo živo i svježe u glavi. Maši se rukom, da vidi, je li znojan po čelu.

Jasno je znao, da je to bio dvadeset i deveti dan mjeseca rujna. Došao je k Nedi u ured i stao kraj njezina stola. Ona je bila lijevo od njega i mirno ga promatrala. Roko opazi, kako je nanizala nekakve papire na konac i objesila ih o čavao na lijevoj strani stola. Dohvati te bilješke i poče ih razgledati. Udariše mu u oči dvije duge pasice u četvrtini arka po duljini bijeloga pisarničkog papira. Bile su ispisane Nedinom rukom. Na lijevoj su strani bili datumi, koje nije zapamtio, a iza njih je slijedilo ovo: »Datum: Vidjela svećenika Irrku«. Roko je tako jasno vidio, da se to ime piše sa dva r, da ga ne će zaboraviti do smrti. — »Datum: Svećenik mi Irrka nije rekao ništa novo«. — Datum: »Rekao je a — . —.« (Sada slijede ili šifre ili morzeovi znakovi. Sve nekakovi potezi, kvačice i točke, a iza toga se nastavlja): »ali me ne zove imenom i govori mi »vi« — Datum: (cijela bilješka s onim nerazumljivim znakovima). Iza ovoga je ispisana vrlo dugačka bilješka, koju nije nikako mogao razumjeti, jer su mu sva slova izblijedjela pred očima.

Neda je cijelo vrijeme stajala postrance i posve mirno promatrala, što on radi.

— Reci, Nedo, tko je tvoj svećenik? — upita je on, također posve mirnim glasom.

— Ti si moj svećenik i moja vjera! — odgovori ona, nasmije se na njega istim onim smijehom, koji je vidio prvi put kroz cvijeće na njezinim usnama, i nestane je.

Opet je nađe negdje u Tuškancu. Zamislila se i stoji, a iza nje se, u borovu grmu, podiže žuta, golema, duga i debela zmija kao one u cirkusima, izvi vrat kao labud i htjede, da je ugrize. Roko stoji malo dalje od nje, ali se ne može ni maknuti, niti može, uz najbolju volju, da vikne, da upozori svoju dragu na opasnost, koja joj prijeti. Počeo se trzati u nadčovječnim mukama, opazivši, da će je sad, evo, baš ovaj čas, ugristi. Kad je napeo sve sile, da vrisne, Neda se okrenu, ošinu zmiju pogledom i ona se stropošta u travu kao smrvljena. Iza toga se Neda opet okrene k njemu, priđe, veselo mu se zagleda u oči i reče mu tihim, uvjerljivim glasom:

— Ne boj se, milo moje! Mene čuva tvoja duša.

Toga se je časa probudio. Bio je sav izmučen i satrven. Vani je fijukala bura u najvećem bijesu. Stara je jabuka tužno udarala o prozor njegove sobe, a grane su joj cvilile i pucale. Onaj je prozor do vrta bio s prvim oknima posve u snijegu. Vatra je veselo pucketala u maloj gvozdenoj peći. Davno je svanulo.

— Vrijedna je moja majčica već naložila! — pomisli Roko, okrene se na drugu stranu i opet se dobro zamota.

Velika je kuća bila odmah preko dvorišta. U njoj je kuhinja s otvorenim ognjištem, dva puta veća nego soba, jer je ona zapravo središte svega obiteljskog života, pa se valjda stoga i nazivlje već ona sama kućom. Soba je samo zato tu, da se u njoj sjedi za dugih zimskih večeri, da se drže sanduci s odijelima i rubeninom i da u njoj spavaju oni, koji nijesu nastanjeni u sjenicima. Mala je kuća u trećinu manja od družinske. Nekada je to bila vila Rokina pradjeda, graničarskog lajtmana, a sada je nadozidana, pokrivena crijepom i uređena samo za goste gospodu i za sinove gospodu, kad se iz svijeta navrate k svojim roditeljima. Rokina je majka, Stana, malograđanski uredila tu sobicu, kupovni krevet pokrila jastucima i šarenicom, po podovima pružila zastirače, koje je ona sama satkala od raznobojnih iskrojenih krpa na čvrstoj konopljanoj osnovi. Na zidovima su visjele nekolike jeftine svetačke slike. Iza male je kuće bio velik voćnjak, a pred njom, u dvorištu, baš među kućama, prastara lipa, za koju je Rokin pradjed pripovijedao Stani, da je čuo od pokojne bake, da ju je tu usadio njegov šukundjed, kad je prvi put uzeo na rame mušket.

Zanio se mislima i snatrio, a bio je vazda neobično spokojan i sretan, kad bi se tako posve zaboravio i zabavljao uspomenama i osnovama kao dijete ili kad bi uz ognjište sjedio među svim ostalim ukućanima i mirno slušao, kako otac određuje, što će tko sutradan raditi ili kako pita, što je tko radio i gdje je bio. U tim je časovima osjećao, da on više nije onaj isti Anić sa zagrebačke kaldrme, gdje je svakome tuđin, svakome stranac, a kad dođe u svoj stan, onda ga i ona četiri zida gledaju kao probisvijeta i suvišna čovjeka.

— Kako je divan ovaj obiteljski život! — češće je uzdahnuo i jasno osjećao, kako se u njemu ustaljuje njegova odluka. Jutros nije bio tako veseo, jer ga je mučio san. Ne vjeruje

on u take stvari i uvijek se smije svojoj majci, kad ona počne tumačiti snove, ali je uza sve to osjećao, da se Nedi morala dogoditi nekakova neprilika, kojoj je jedva izmakla još u zadnji čas, zatvori oči i zamisli se. Već dugo nije dobio od nje nikakova glasa. Zakijale su sve previje, snijeg je zatrpao doline i polja, pa je cijela Lika odijeljena od ostaloga svijeta kao da je u Sibiriji.

Tiho škrinuše sobna vrata. Roko se pridigne, osjećajući, da je to njegova majka.

— Ne spavam, majkice, ne spavam — reče joj.

— Milinje moje! — odgovori mu majka i naglo uđe, a oko nje sine u sobu val studena zraka, kao da ga je netko nagnao golemim mijehovima. — Nosi ti majka pun koš pisama. I brzojav je među njima. Sigurno brzojavlja una mala.

Roko se je smiješio i nije ništa odgovorio, pružajući ruku prema majci.

— Hvala, majkice! — reče i poče žurno pregledavati naslove, da po rukopisima vidi, tko mu piše. Majka je odmah izišla.

Najprije otvori brzojav, koji mu je zadao neugodne slutnje, čim ga je opazio, i kad ga je pročitao, namršti čelo i poče ponovno, poluglasno čitati:

»Tvoja me bolest zabrinjuje. Javi kako je. — Jela«.

Iza toga otvori Nedino pismo, i, ne pregledajući ništa ostalo, polako ga pročita. Bilo je to kratko, zbijeno pismo, ispisano odmjerenim i odlučnim potezima. Roko odmah zaboravi na Jelin neprilični brzojav i osjeti u srcu tiho, veliko zadovoljstvo. Među ostalim je pisala:

»Franjo i ja govorimo majci svaki dan o Vama i ja joj čitam sva Vaša pisma. Ona je neslomiva, ali se ne ljuti ni na Vas ni na nas. Ona se boji, ona strepi i nikome ne vjeruje. Najviše me tišti njezin zabrinuti, turobni pogled, kojim me neprestano prati, i njezine suze, koje svojski skriva pred nama. Kod nje su se spojili u granitni stup majčina ljubav i briga sa svijesnim uvjerenjem, da ću ja održati obećanje, koje sam joj zadala. Meni je milo, što mi dajete lijepe, plemenite savjete, kako se moram prema njoj vladati i sretna sam, što vas smijem uvjeravati, da ću ih se strogo držati«.

— Slatka moja dušice! — nesvijesno mu se ote šapat preko usana, čas se zamisli, primota pismo, ostavi ga na stranu

i poče ostale pregledavati. Jedno je bilo od brata Marka. Brzo ga preleti okom i kad vidje, da brat nigdje ne psuje, da je, što više, njime zadovoljan, uze drugo pismo. Bilo je od jedne rođakinje, četvrto od druge rođakinje, peto od strica. Sve ih je brzo pročitao i mašio se po zadnje. Kad okrenu adresu k sebi, stadoše mu oči u glavi. Pismo je bilo od Jele.

Pisala mu je, kako je čula, da je zbog bolesti otputovao kući i zaklinje ga, da joj odmah brzojavi, kako mu je, jer da je ubiše teške brige.

»Moje muke povećava to — nastavljala je ona — što mi se već ne javljaš dugi niz mjeseci, a da nikad pravo ne znam, što ti je, zašto šutiš, zašto me mučiš. Povrh svega toga pridolazi još i to, da mi neprestano dosađuje gosp. Čajković. Ti ga dobro poznaš. Majka me nagovara i skoro sili, da pođem za njega. Zaklinjem te, ne ogluši se na ovo pismo. Reci barem nešto i ja ću biti jaka, da snosim svoju sudbinu«.

Roko smjesta, bez duljeg premišljanja, dokuči sa stola šesnajstinu arka papira i kao odgovor napisa brzojavku, u kojoj nije bilo ništa drugo do ove tri riječi, koje su zvučale okrutno suho i nečovječno:

»Bilo sretno. — Anić«.

*

U sobu opet uđe majka, no sada odlučno i žurno, noseći u jednoj ruci veliku šalicu kave, a u drugoj tanjur i na njemu maslaca i dvije kriške bijeloga pšeničnog kruha.

— Vrijedna moja majkice, ti samo potpomažeš moju lijenost, dvoreći me kao biškupa — dočeka je Roko.

— Neka, rankane, neka — odgovori majka, mećući doručak na stol. — Vani je snig do pojasa i božija salaukovina, da ne moreš oči otvoriti. Samo ti još lezi —

Stana priđe krevetu, pomiluje sina po čelu, milo mu se nasmije i poljubi ga.

— Di je ćakan? — upita je Roko.

— Bog zna, di je on već sada. Otiša je s Dujom u goru, čim je svanulo. Morali su otići. More im ko odvući trupce, što su ih jučer pripremili, pa, moja 'rano, šteta, odsičena glava.

— U ovakovu mećavu ići — — — To je smiješno! Kao da im je nužda — — —

— Est, sinko, nužda. Kako ne bi bila nužda?! Čovik tèžâk mora raditi, bije najveći gazda, pa livalo, a sivalo.

— Zašto nije s njim otiša Marko?! Baš je Duju mora vući na ovakovu crkavicu.

Marko je bio najmenik, momak od dvadeset i tri godine.

— Ne bluni, rano, kad ne znaš, što govoriš — reče majka! — Tuđe čeljade triba bolje štediti nego svoje, osobito, ako je pogodno. Zamirio bi i Bog i pošten čovik. Ne boj se, da nas već sutra ne bi ukorije komšija, da bi na tuđem cipali drva, a da na svoga ne damo, da pane ni kap vode. Ne će Duji, ako Bog da, ništa biti — — Navalije stari, da ga ženimo — reče Stana, primače stolicu i sjede kraj kreveta.

Roko je pio kavu i slušao bez riječi, zanoseći se svojim mislima.

— Odslužije cara; vala Bogu, zdrav je, a pune su ruke svakog božijeg blagoslova, pa ni ja ne branim. Triba nam žensko čeljade u kući — — — Ja sam tila, da uzme Mariju Ivinu. Prava je cura, vridna i okretna ka zvrk, a od roda i kolina — — Al on ne će. Ne će, pa da ga ubiješ. »Čast njoj«, veli, »ali nije za mene. Ja ću il Mariju Martinovu il niednu drugu«. Čim smrkne, već je kod njih na prelu, a kad blago izlazi, on izrene na Plan, zapiva i čeka. Za po' sata je već i ona na Plani, pa da je ne znam di. Prava je i naočita cura i nije lošija ni za dlaku od Marije Ivine, al je daleko. Iz trećega sela, a ja bi volila, da su mi prijatelji bliže.

— Mani se, majčice, toga. Ne ženi se on radi prijatelja. Njemu triba žena, s kojom će biti miran i zadovoljan, a tebi triba kućno čeljade, koje će te voliti i slušati misto kćeri. Lako ćemo za prijatelje. Nek je marljiva i poštena, neka je iz čestite kuće, pa bila i najveća sirotica, ljuta potriba iz pedesetog sela — nemojte mu braniti. On će s njom živiti do vika, a ne vi, pa neka on i bira.

— Est to, sinak, al moramo i mi reći svoju.

— Čast, majčice! Roditeljska mora biti dici sveta, no za to moraju roditelji paziti, da se ne ogriše o dicu, tirajući, da ih slušaju i u onim pitanjima, u kojima se to ne smi tražiti.

Lagano se već gube i u našim graničarskim kućami ona vrimena, kad su roditelji zaručivali sinu curu, a da on to nije ni slutije, i ako je potlje s njom bio redovno sritan. Ta se vrimena više ne će nikad povratiti, a — i hvala Bogu, da ne će. Pustite ga neka bira po svojoj volji, pa ako dobro izabere, dobro i est, ako li se namiri na kakvu nesriću, ne će nikog moći kriviti.

Majka je neko vrijeme šutjela i nešto čupkala u krilu, a zatim podiže glavu, pogleda sina, nasmiješi se i reče:

— To ti sinak, govoriš ka za sebe.

— Lako je, majčice, za mene — odgovori Roko i zagleda se kroz prozor u guste naslage snijega. — Bog zna, kada ću se i kako ću se ja ženiti — — — Meni ćete vi moći malo pomoći pri izboru — — — Znaš, majko, kod te ti je nesritne gospode sa ženidbom mnogo teže nego kod nas graničara. Gospoda bi tila uzeti lipotu, bogatstvo i veliku pamet, a najčešće uzmu samo svoju nesriću.

Majka ga je uporno gledala i očito se vidjelo, da bi htjela nešto reći, no sigurno nije znala, kako bi se zgodno izrazila, pa je šutjela i nemirno slušala.

— Gospoda su ti, majčice moja draga — nastavi Roko — većinom nesritna, pa bila muško, bila žensko: svak oće da živi na svoju stranu — — —

— Bog mi te očuva i blažena Divica Marija — — uzdahne Stana i nježno pomiluje sina po čelu, nagnuvši se k njemu — — O sveti Ante Padovanski, ti mi ga čuvaj! — — —

Roko se malo osmjehne i zagleda se u lijepe, krupne kestenjaste oči svoje majke. Malo ih je promatrao, a onda mu sijevne vatra u zjenicama i reče:

— Majko, moja žena mora biti marljiva i mudra kao ti! Onda ću biti s njom sretan. Ako ne bude kao ti, ja ću je otjerati drugi dan.

— Ne govori, sinko, tako, nego se moli Bogu, da te oslobodi vraga u kiklji. Dobiješ li ga jedanput — nikad više mira, moje janješce. Nikad, nikad! Viruj ti svojoj majci, što ti veli. To su ti, što ti govoriš, samo — prostit ćeš — muške blunolije. Zucnete što bilo i mislite, da je to Bog

zna što, a nije ništa. Vidila sam ja i drugi kapâ, koje su tako govorile, pa potlje — ženami su bili obojci u opancim.

— To je lako moguće. Ima svakakvih kukavica.

— Nije to, Roko, tako. Ima tu i desni ljudi! Nisu sve kukavice, ali pospu dičica, uvate brige, pa se nema kuda, nego gledati, da bude u kući što više mira. Ne znaš ti još, što je to. Svak veli, dok nema vraga: otirat ću je, zadavit ću je, ali, kad ga dobije, a iz svi mu budžaka u kući zapišti pilež, unda gleda, u što je zapa, čupa kose i — šuti, moj sinko, ka zaliven i još pazi radi dice, da mu selo ne dozna, na što se jadan namirije. Još je čuva i skriva radi svoje puste sramote, viruj ti meni, moj sinko. Po sridi je muški obraz, tu ti je kuća i ognjište, tu su ti dičica od tvoga srca, kad već moram tako divaniti, i onda se zaboravlja sve drugo.

— Ph! — otpuhne Roko, jer nije znao, što bi odgovorio, a i nije htio prekidati svoju majku, koju je rado slušao kao riječi svetih knjiga.

— Čuvaj mi se, zlato moje — nastavljala je Stana — i nemoj mi se zaplesti s kakvom svojom neprilikom.

— Ne ću, ne, majčice — odgovori on i osmjehne se, ne gledajući joj u oči.

— Imaš ti još za to i vrimena, a —

— Ti govoriš — upade joj on u riječ — kao da znaš, da sam se ja nakanio ženiti.

— Sinak, već mi tri godine puniš uši Jelom, pa stoga moramo govoriti i o tome.

— Vidiš, majčice — odgovori Roko veselo — ove ti je godine ne spominjem.

— To je ono, moj Roko, moj sinko, što me i peče — odgovori ona tiše, oborivši pogled u krilo. — Prije si mi vaik, vaik govorije o njoj i reka si, da je kaniš uzeti, a sada šutiš, kad ti se približuje vrime za ženidbu.

— Posvadili smo se, majko, pa je za to ne spominjem.

— Znala sam ja to, sinko, al nisam ništa govorila — — — Nije lipo vući curu dvi, tri godine, a unda »S Bogom, čičin govedaru«. Ni luk ije, ni lukom smrdije.

— Viruj mi, majko — poče se Roko braniti — da sam ja to morao učiniti. Ona je bila postala toliko nemarna prema meni, da bi bilo ludo, kad ne bih bio sve obatalio.

— Ne velim ja to, zlato. Neka si prikinije, kad nije za tebe, ali ti si to mora opaziti prije, nego si što divojci obeća. Ona je s tobom izišla na glas, sigurno se nadala i sirota majka, ka i svaka majka, pa sada ujednom — nit se znamo, nit poznamo. Aja, moj sinko. Ne more to tako biti. Grijota je i prid Bogom i prid ljudima.

— Kažem ti, majko, da je ona kriva. Ja sam mislije najozbiljnije i najpoštenije i nije mi bilo ni nakraj pameti, da se ne bi njom oženije, ali — ja ne ću da mi se svit smije.

— Dobro, dobro, sinko, ali sad ne će niko zamiravati njoj nego svak tebi, a škoditi će samo siroti divojci.

— I ja sâm svakom velim, osim tebi, da sam ja kriv — prekide je Roko u riječi.

— To i moraš, ali sve ne pomaže mnogo: to će škoditi samo njoj, a nije pravo, kad je poštena divojka.

— Nije dosta da je samo poštena. Triba imati i malo soli u glavi, a kad je nema — ja joj ne pomogoh.

— Ti si joj odmoga, pa joj ti moraš i pomoći.

— Ne moram, majko. Ona je sama sebi odmogla, a samo je puki slučaj, što sam i ja tu umišan, a ne koji drugi. Ona mene more okrivljivati, koliko hoće, ja joj to dopuštam, ali mora priznati — barem sama sebi — da me više nije volila ili, ako me je i volila, da se je vladala kao dite prema skupocjenoj igrački, koje se je već zasitilo. Ona dobro zna i osića, tko je kriv, pa i drukčije govorila. Već je tome priko pola godine, što smo posve prikinili dopisivanje, a evo, danas opet dobih od nje pismo i brzojav. Čula je da sam radi bolesti doša kući, pa sad se zabrinila i pita, što mi je, da joj brzojavim. Da sam ja kriv našemu rastanku, sigurno joj ne bi palo ni na kraj pameti, da se za mene brine i da mi piše.

— Vidi se, da je dobra, pa joj ža'.

— To je istina. To ja sve dopuštam, ali ne ću da se s njom mjesečno po nekoliko puta svađam i pomirujem. Nemam ja, majčice, za to vrimena.

— Grijota je, sinko. Misli na dušu i pazi, kako ćeš joj odgovoriti.

— Grisi na moju dušu! Piše, da je niki prosi. Poznam ga, čestit je čovik, pa nek joj bude sritan. Ja joj ne mogu

ništa pametnije pisati nego da joj čestitam i da joj zaželim mnogo sriće. To je sve, što joj ja mogu učiniti sa svoje strane.

— Radi, moje zlato, kako znaš, samo se čuvaj, da ne ogrišiš dušu. Divojačke suze dopiru do Boga, a teško i devetom kolinu onoga, na koga panu.

— Lako ćemo za te suze. Ako bi ona i plakala za mnom, u što ne virujem, to može biti samo plač za dobrim, nježnim bratom, koji je zbog njezine mušičavosti utekao u svit. Samo takav može biti taj njezin plač, kad bi ga uopće bilo. Toga se ja, majčice, ne bojim.

— Čuvaj se, sinko; čuvaj se, Roko, janje moje —

— Ne boj se, majko. Ja sam ostao graničar u tim pitanjima i na meni nema ništa gospodsko osim ovo haljina, pa ti ja stoga baš i ne pristajem, Bog zna kako, u njijova društva. Ja imam svoje mišljenje, koje je različno od njijova, i njega se držim. Ja mislim — a možda i nije pametno — da se ženim, čim nađem pogodnu divojku — reče on lagano, spuštenim glasom i uperi pogled u majčine oči.

Stana je šutjela.

— Meni nije ža', što sam se s Jelom raskrstije, ali da sam se s njome vinča, da me nije ovoliko tribala čekati, ona bi sigurno bila vrlo dobra žena. Ovako nije mogla izdržati. Ja to mogu donekle i razumiti, pa stoga, kad se namirim na drugu, ja mislim, da će biti najpametnije, da se odma i oženim.

Stana je još uvijek šutjela.

— Što ti misliš, majko?

— Eto, sinko moj — poče ona lagano — cara si odslužije, učevan si, Bogu mome vala, nisi više dite, pa radi, kako znaš, samo ne zaboravi onu našu: »Prazna ruka mrtvoj druga«.

— Evo, majko, što ja o tom mislim: ja tribam samo ženu i pod Bogom ništa više osim Njegova blagoslova. Ja sam zdrav, mlad i jak, pa već sada mogu zaraditi toliko, koliko nas dvoje tribamo za život.

— Nije to, Roko, samo tako. Gospodin si ti i štošta se tu 'oće tebi i tvojoj ženi. Društva i tako — — —

— O tom, majčice, određujem samo ja, a ja ne tribam ništa drugo osim najpričih potriba za čedan građanski život,

ali za sritan, skladan i zadovoljan život. Ako i ona misli isto što i ja, onda bi je uzeo, ako je zbilja divojka na mistu, pa da nema ni prebijene pare. Ima li njezino gospodstvo veće potribe, onda prije svega moraju tresnuti kesom njezini roditelji, a zatim — veliko je pitanje, da li bi ja bije tim zadovoljan i da li bi uopće taku damu oženije.

— Graničarka sam ja — reče Stana tihim glasom — i znam, da ti, sinak, više razumiš nego ja, ali, sve'dno, ja mislim, da to ne more tako biti, kako ti govoriš.

— More, majko!

— Tu su tvoji prijatelji, tu su tvoji znanci i eto — moraš se s njima družiti, moraš s njima držati korak. Ako učiniš tako, kako govoriš, ne ćeš moći, i oni se ne će 'titi s tobom ni sastati.

— Istina, to bi moglo lako biti, ali meni ne bi bilo nimalo ža', jer ti moji tobožnji prijatelji i znanci ne bi time dokazali ništa drugo, nego da su bedasti ili u najmanju ruku nerazboriti. Za takim društvom ne bi žalije.

— Ne tribaju biti ni bedasti, kako ti veliš, ni nerazboriti. Gospodska dica, drukčije su naučeni nego ti i eto — — — Ima još zato, Roko, vrimena. Ne ćeš zakasniti. Ako te dobri Bog namiri na zlatno čeljade, vala Mu, i dobro je: nisi zakasnije; ako li ti je suđen, očuvao te Bog, kakav vrag pakleni, bit će ti muka kraća.

— Istina, majko, no može se kazati i ovako: ako mi je suđeno dobro čeljade, zašto ne bi bio odma' sada sritan, čemu čekati?! Ako li mi je suđena kakva prokletica, zašto ne bi odma zna' pri čemu sam, pa da ranije mogu najzgodnije udesiti svoj budući život?! Svakako — bolje prije nego kasnije, jer kad se star oženi, to ti izgleda kao kad seljak na dva tri jutra oranja — — — (htjede reći: »kupi veliki stroj, pa se njime drugi više služe nego on«, no brzo se predomisli, malo zašuti i popravi:) To ti izgleda kao kad se stara baka utegne u pasu, namaže brašnom i polije mirisnim vodama, pa se uhvati u kolo na veselje ciloga sela. Kaže se, da se nikad ne kaje, tko rano večera i rano se ženi.

— Thja! — — Ja ne znam. Samo, nek te Bog očuva od vraga, pa će uvik biti dobro.

Roko se nasmije i reče:

— Već mi to, majčice, ponavljaš nekoliko puta, kao da za svake roščiće nemamo čekić i pilu.

— Zapamti, zlato, što će ti majka reći: ako ih ona ima, nikad joj ih ne ćeš odbiti, pa da živiš sto godina i da si jači od ljutoga zmaja i pametniji od Salamuna! Nikada, sinko, i prije ćeš u grob leći! Stoga se samo vrućim molitvama preporučaj Bogu i Blaženoj Divici Mariji, da te očuvaju od takoga zla, da te namire na pravo kršćansko čeljade, pa ćeš lako za sve drugo — — A — i nije tebi potriba da se ženiš iz tuđega svita. Imamo i mi za tebe divojaka.

— Ne daj, Bože, da bi se ja oženije iz tuđine, kraj našega dobroga svita! Ima nas, 'vala Bogu, dosta. Mogu birati: tu je cila Hrvatska, tu Dalmacija, tu Bosna i Hercegovina — ima dosta naših divojaka.

— Ne mislim ja, rano, tako. Ko, velim, ima tu divojaka u našoj općini, u našem kotaru, pa najzad u ciloj Lici. Ne triba ići dalje u svit.

— Majčice moja draga, meni ti je cila hrvatska zemlja kao naša općina ili, baš ako oćeš, kao naše selo. Nema nikakove razlike.

— Nije pravo, da se vi ženite sa strane, a da naše čestite divojke čekaju. Eno u kuma Toše dvi divojke ka dvi jabuke, a svakoj daje po pedeset iljada; eno je kao vila u gazde Jure, a nije ni prazni ruku, pa eto divojke i u nadšumara. Sve su to lipa i dobra čeljad, da im triba tražiti parice. Pa Maca iznad svi ostali, ali eto — ona je zaručena, a uprav je šteta, da odlazi između nas.

— Ja ću tu, majko, reći ka i Dujo: čast njima svima, ali nisu za mene. Ja im ne nalazim nikakove mane, ali —

— Sigurno si ti već drugu naša — reče Stana, pogleda ga i nabra usne u smiješak.

— Imam ja naravno mnogo znanica, i sada tražim, koja je najsličnija tebi. Čim tu nađem, eto, majčice, neviste.

— Da Bog da, sine, bilo sritno.

— Zbilja, majko, bi li se ti ljutila, kad bi se ja oženije već kao đak?!

— Ti si uprav odumije, da se ženiš, dok me tako pitaš.

— Ne, ne, još nisam. Samo te tako pitam, da čujem, što ti o tome misliš.

— Kako god odlučite ti i Marko, ja ćemo i stari biti zadovoljni, ali, moj sinko, ko je upamtije, da se đak ženi?! Ko je to još čuje? Cila bi Lika o tome pripovidala.

— Imala bi i o čem!

— Nikako to meni ne iđe u glavu i nemoj mi o tome govoriti. Gledaj ti da najprije svršiš, pa onda radi, što god oćeš. Onda moreš zaprositi curu, ako ćeš u selskog poljara, ako ćeš u bana, sve ti pristoji i Bog ti je blagoslovije.

— Tako je, majko, bilo vazda, a ja samo pitam, da čujem, što bi ti rekla, kad bi ja tije da uradim drukčije.

— Lipo je od tebe, da me pitaš, al ćeš ti opet, ako zaglaviš, napraviti onako, kako sam budeš tije.

— Vidiš, majko, i to je moguće, ali ja želim, da sa svim onim, što ja učinim, budeš zadovoljna i ti i otac i brat Marko i brat Jure. Stoga volim, da o tako važnim pitanjima unaprid znam vaše mišljenje.

— Najbolje ćeš uraditi, ako uvik saslušaš dobar savit i onda uradiš onako, kako ti misliš, da je za tebe najbolje.

— Lipo! Ako na to pristaješ, onda morate i Duji pustiti, da se ženi po svojoj volji.

— Ostavi ti to sada. Kod nas ti je to graničara sve drukčije nego tamo kod vas gospode.

— Majčice draga, i ja sam graničar. Ja bi bio i lud i smišan, ako bi radi svoji škola tije, da sam ništo drugo nego vi moji ostali, da sam nekakovo gospodsko pletivo i gradsko dite. Ja to niti esam, ni želim biti, jer je nenaravno. U mojoj su duši mnogo čvršće one pouke i misli, što si mi ih ti dala, dok sam još bio dite, nego sve ono skupa, što sam naučio iz knjiga.

— Nikad ti, moj sinko, više graničar!

— Ne govori, majko, tako. Meni je to ža. Naravno je, da sam ja i naučio i primio štošta, što ne znadu naši drugi graničari, koji ostaju kroz cili život kod svoji kuća, ali te nauke ne će nikad iz mog srca istisnuti one prve, glavne temelje, koje sam ponio od kuće. Radi toga smo svi mi, koji

iz seljačkih kuća pođemo u škole, nekakav prijelaz između seljaštva i građanstva, mi smo vrlo čvrst most između ta dva razna svita, ali smo još uvik više seljaci nego građani i to je oro, što građanstvo jača i pomlađuje, a seljaštvo diže i unapređuje. Čim se mi pogospodimo, izgledamo kao divojka, koja na svilenu haljinu metne papirnati pazarski cvit i na svoje zdrave, rumene obraze namaže ljekarničku crvenu boju. Mi se upravo ne smimo pogospoditi — u onom smislu, kako se to obično shvaća — koliko radi svoga dostojanstva, toliko i radi ciloga našega naroda.

Roko je osjetio, kao da ga nešto u grudima steže i boli. Poče se okretati po krevetu i posve se nagne k zidu, a onda se okrene, kao da će ustati.

— Lezi, zlato, još — reče Stana. — Ružno je vani, da se ne mogu oči otvoriti.

— Ustat ću, majko. Moram raditi. Posve sam se razlinije, a pune ruke posla.

— Lako je za tvoj posa.

— Čini ti se, majčice. Ja sav ovisim samo od svog rada i marljivosti, pa se nije s njima šaliti. Moram učiti.

Stana poljubi sina, pokupi posuđe i otiđe van, govoreći u pol glasa:

— O Blažena Divice Marijo, u Tvoje ga svete ruke priporučam. Ti mi ga čuvaj i brani.

Anić uze Nedino pismo i ponovno ga pročita. Kod svake je riječi osjećao neopisivu ugodnost i činilo mu se, da mu se preporađa cijelo biće, da nekako raste i jača, kao da će jednim muškim zamahom baciti sa sebe sve smetnje, sve zapreke i sve terete, pa stupiti pred svoju djevicu slobodan kao svijetlo i lagan, zadovoljan i sretan kao ćuh vjetra u rosnim i mirisnim vrtovima. Odluči, da joj odmah odgovori i da je pita, kakva joj se to dogodila neprilika. To mu se neprestano motalo po glavi i tvrdo je vjerovao, da njegov san nije puka, isprazna prikaza oslobođene mašte.

*

Ustao je i žurno se obukao, a zatim se oprao i odmah sjeo k stolu, da piše. Dugo je razmišljao i šarao po papiru

prije nego je počeo, a kad je počeo, pisao je na jedan dušak, bez prekida kao izvan sebe. Riječi su mu same navirale u pero, misli se rojile i rečenice razvijale, da je jedva stizao popisati sve prije nego mu se smuti u glavi. Pisao je vrlo mnogo, veoma opširno, i to nije bilo ljubavno pismo zaljubljene licejke ni mekušasti uzdasi oduševljenoga gimnazijalca. Bila je epopeja, bio je slavospijev nekoj nepomućenoj, divnoj, naslućenoj sreći dviju duša; bila je himna velikome Bogu, tvorcu ljubavi. Pisao je strahovito naglo u drhtavoj groznici razigranih živaca, i kad je pročitao ono, što je napisao, učini mu se, da se je Neda naslonila na njegovo rame, da i ona s njime čita i da mu se smiješi onako neodoljivo kao ono prvi put kroz bokor svježih ruža. Sav uzdrhće, žurno ustane i počne hodati po sobi, trljajući ruke. U tom se hodanju, ne znajući ni sam, zašto i kako, maši vrata i pođe van.

Sune u oštri, hladni zrak i u gustu snježnu vijavicu, pa u zadružnu kuću.

Stana je nešto pospremala po kuhinji.

— Hvaljen Isus, majko! — pozdravi on, ulazeći.

— Na vike, zlato moje — odgovori ona, stane spram njega, zagleda mu se u lice, ogrli ga i poljubi. — Baš nisi marije još ustajati.

— Morao sam, majčice. Nije mi se više dalo ležati — odgovori on, sjede kraj vatre na niski tronogi stočić i poče prljati ožegom po lugu. — Morao bi ti, majko, nešto reći — —

— Nude, nude, janješce moje. Reci svojoj majci, što bi tije.

Roko je mirno gledao u rasplamsalu vatru, kuckao ožegom po ugarcima i neko vrijeme šutio.

— E l' ti morda što palo na um, da bi ije, rano? Reci svojoj majci, pa što je god dragi Bog da u kući, sve je tvoje.

— Ne radi se, majko, o jelu. Važnije su stvari.

— Pa ti baš sada došlo u glavu, a dok sam bila kod tebe, nisi mi tije reći?!

— Nije baš da nisam tije — — — Tako — — Istom sam sada odlučije, da ti rečem.

— Da nije momčetu došla volja, da se ženi?! — upita Stana, smijući se.

— Malo, pa je tako. Tije sam ti reći, da sam u Zagrebu naša ništo curice.

— Bog ti je blagoslovije, moj sinko — reče Stana tiho i očito preko volje. — Mislila sam ja, da je tako, dok si se ti raskrstije s Jelom.

— Nije, majko, tako. Ja sam se s Jelom raskrstije još prid godinu dana, a na ovu sam se namirije istom prid nika dva miseca. Našli smo se posve slučajno. Ima ti, majčice, oči kao ti i stas kao ti i dobra je srca kao ti i lipa je baš onako, kao što si bila ti u svojoj mladosti. Dok u njoj nisam naša te sličnosti s tobom, viruj mi, nisam na nju ni mislije. Čim sam to opazije i čim sam se o tom uvirio, silno sam je zavolije.

— Čija je, rano? — upita Stana tiho.

— Iz Zagreba je. Činovnica je na pošti. Što bi ti, majčice, rekla, kad bi se — — ja oženije?! — upita on otežući, kao da je nerado pita.

— Meni je dosta, moj sinko, da ti opet velim — čuvaj se, čuvaj se i čuvaj se. Ženidba je puka srića, ali tu triba i te kako otvoriti oči. Dalje, janješce moje, nemoj me ništa pitati. Pametan si, učevan si, pa radi, kako najbolje znaš. Dogovori se s Markom, i kako vi odlučite, ja i stari ćemo biti zadovoljni.

On je zatravljen gledao majku, a misli su mu plovile daleko, daleko od toga toplog, dragog domaćeg ognjišta i grlile dobru, žuđenu Nedu.

— Bismo li, majko, mogli opraviti momka na poštu?

— Grijota ga je, moj sinak, slati na ovaku božiju salaukovinu, kad baš nije velike nužde.

— Ne govori, jadna. Kakva grijota! Ta, za bora, zdrav je, mlad je, jak je, dobro je obučen, pa što će mu biti?! Za dva sata more otići i doći.

— More liti. Ako bi se on po ovakome vratije i za četiri ure, bije bi momak i pô. Ne more otići ni od kuće: ko će blago napojiti, ko će mu davati isti, ko će štale urediti?

— Sve ću to ja urediti. Nek on samo iđe.

— Ne bluni, jadan, kad ti moram tako reći. Di su tvoje ruke za to?!

— Majčice, ja sam ti već prije rekao, da sam sposoban za svaki posao. Za to se ti ne boj. Samo ćeš mi dati Dujino graničarsko odilo, a ove ću gospodske prnje svući, da ih ne zamažem.

— Molim te, ne mišaj se u to, kad ti je Bog dosudije druge poslove. Nisi ti za to.

Roko nije dao mira, dok majka nije popustila.

*

Snježna je mećava pomalo prestajala i bura se stišavala.

Roko se obukao u bratovo odijelo od pete do glave kao pravi graničar. Nije htio ostaviti ni cipela na nogama ni šešira na glavi. Ništa, baš ništa.

— Ostani, rankane, barem u cipelami — govorila mu je majka. — Nisi ti naučen na opanke, pa će ti biti u njima neugodno i ladno.

— Ništa, majkice, ne ću ostaviti — odgovori on, namještajući na glavi crvenu vezenu kapicu. — Sritan sam, da barem dikada u životu mogu sa sebe baciti te gradske krpe.

— Ne griši se, moj Roko, nego sve na klečeći zahvaljuj dragome Bogu i svojoj dobroj braći, koji su ti to dali i oslobodili te jadnog težačkog života.

— Ja sam njima zahvalan i znam ciniti ono, što imam i što esam, ali, majčice, viruj mi: ja ne grišim, kad velim, da sam sritan, što se barem dikada mogu ovako obući! Ti to ne razumiš i bolje da ne razumiš, ali ja ti velim, da je tako.

— Zar ti, sinko, nisi tamo sritan? — upita Stana spuštenim, tugaljivim glasom. — Il bi volije, da si osta kod kuće?

— Majčice slatka, na to ti pitanje ne mogu odgovoriti, jer kako bi god reka, svakako bi grišio. Ja sam ovako zadovoljan isto kao što bi bije, da sam osta tèžâk; ja bi bije izvrstan tèžâk isto kao što sam vrlo dobar đak, ali ja nisam uludo skakao dvanaest godina po ovim našim kršnim brdinama! — — — Pogledaj me, što bi ti bio lip graničar! — reče on, nakrivivši malo kapu. —

Stana ne odgovori ništa, nego ga šutke čvrsto ogrli i toplo poljubi.

— Svakako si mi lip, zlato moje, kad si dobar i pametan — reče ona, milujući ga po punom crvenom licu.

Roko uzme malo loja, namaže njime drvenu lopatu i pođe van.

— Kuda ćeš, rano? — upita ga majka.

— Prokidat ću prtinu do bunara, da napojim blago — odgovori on i pođe, no odmah se zaustavi na pragu i upita: — Ko je donije jutros ona pisma za mene?

— Ono je još sinoć donila Manda Markova — odgovori Stana. — Ti si već bije zaspa, pa te nismo tili buditi.

— Baš ste i mogli.

— E li? Sigurno je koje pisamce i od one male iz Zagreba?!

— Est, est, majkice, i od nje — reče Roko, nasmije se i žurno otide.

Kuće, štale i torovi Rokina oca zatvaraju s tri strane pravilnu pačetvorinu u duljini od kojih sto i pedeset koraka — s južne su strane voćnjaci, pčelinjak i kotarina za sijeno — a po prilici četiri puta je toliko do njihova bunara. Snijeg je bio zapao preko metra, a na gdjekojim je mjestima bura namela cijela brda. Tu je sad trebalo napraviti put. Roko pljune u dlane i počne žurno odbacivati snijeg na jednu stranu. Kako je oko svih njihovih zgrada sve do bunara gusti stari hrastik, tako mu je svaki čas padalo za jaku inje i snijeg. On se strese, koža mu se malo naježi, maši se rukom, da očisti vrat, i opet nastavlja svoj posao. Osjećao je, kako mu se lice upaljuje, a grudi se u svježini oštroga podgorskog zraka nadimlju snažno i veselo. To mu je godilo i ujednom očuti u grlu neko ugodno golicanje, ruke mu zadrhću, srce jače zakuca i on besvijesno poče gunđati neku pjesmicu. Radio je žurno, žurno, žurno i veselo, kako još nije radio nikad ništa u cijelome životu. Činilo mu se, da ima u sebi stotinu snaga, trostruku krv i neiscrpljivu izdržljivost. O, kako je bio sretan u tim časovima, kako je njegova duša bila mirna, spokojna i zadovoljna bez ikakove želje, bez tračka ma kakove ružne požude, koja izopačuje besposlenu gradsku

djecu, i bez trunka umišljenoga gospodstva, namještenog dostojanstva i bolesnog ponosa! Besvijesno osjeti, kako je on zaista divan, čvrst i naravan most, od granita i mramora, koji mora spojiti svijet tih njegovih dragih, priprostih graničara i svijet gospode, koja boluju — na svome gospodstvu. Što to zapravo znači i kako će on spojiti ta dva svijeta, to ga ne bismo smjeli pitati u tim časovima nadzemaljskoga zanosa. On je osjećao, da je tako, da tako mora biti i da će se već stvoriti sam po sebi način toga spajanja.

Radio je žurno i bez oduška. Dok je odgrnuo snijeg na prvih po prilici sto koraka, nije osjećao ništa do neobuzdanog veselja i uživanja. Iza toga opazi, kako mu se pomalo stežu mišići na rukama i dlanovi gore. Što je taj osjećaj bio jači, to se više naprezao, da ga zatomi, da ga uguši već u njegovim prvim začetcima, grabeći i bacajući snijeg odmjereno, jednolično, vazda istom snagom i istom brzinom. Kad je dospio do pola puta, stao je, podbočio se na lopatu i obrisao znoj sa čela. U svim je udovima osjećao ugodan, težak umor, ali ga više nije okruživalo ono prijašnje opojno veselje i više nije gunđao nepoznatu, daleku, zaboravljenu pjesmicu — — ponovno se je latio posla, nije se obzirao na umor, naprezao se, da ne malakše, i kad je svršio, ruke su mu klonule kao odsječene, i on sjede, da se odmori na velikom drvenom koritu, što je bilo namješteno kraj bunara za napajanje blaga.

Osjeti, da mu je vrlo hladno. Žurno ustane i pođe kući prokrčenom prtinom. Kad je došao do štala, svrati se, da vidi, što radi blago. Čim je otvorio vrata, udari iznutra vruć, težak i zagušljiv zrak. On ustukne za jedan korak, čas stane i onda stupi preko praga. Volovi su stajali nad jaslama i još jeli, što im je položio momak, na drugoj su strani krave i junci ležali, otpuhivali i lagano preživali. Roko pristupi k prvome volu i pomiluje ga po glavi i vratu.

— Maljo moje, zljato moje — — poče mu tepati i obradova se, čuvši, kako on to razumije, kao da je cijelu mladost proveo uz kola i za plugom.

Opet zatvori štalu i otiđe u kuću.

— Majko, gdje je kalača, da napojim blago?

— Zlato moje, jesi mi susta? — upita ga Stana mjesto odgovora i poljubi ga u čelo. — Sidi najprije, zgrij se. S napajanjem još nije hitnje.

— Tije bi, dok sam u poslu, da obavim sve ujedno.

— Sidi, jadan. Još je rano za napajanje. Esi susta?

— Tako! — odgovori on, smiješeći se. — I esam malo, ali mi je vrlo ugodno i zadovoljan sam.

Majka mu dade kalaču.

— Zlatne moje oči — prošapće Stana, promatrajući ga milo kao kakvu svetinju i poljubi ga u oba oka i u čelo. — Tako je zlatne ruke ima i moj vridni Jure, rano moja grdna — — —

— Ej, majčice, di sam ja, di li je on?! Razmeđili smo. Ridak bi se moga s njime miriti. Vična šteta, što ostavi ovoliku zemlju — — —

— Što ćeš, moja rano. Kad je tako tije. Puno nas je — veli — na dilu, a ja ne ću, da se dilimo.

— Lipo je to, majko, od njega, ali onu njegovu službu more vršiti i sto puta gori od njega, a na zemlji se oće srce i ruke. Čudesa bi on bije napravije na ovolikoj zemlji i za deset bi godina njegova rada i uprave vridila pet puta više nego sada. Vična je šteta, što je on otiša.

— I est šteta, al je meni drago, da je otiša — odgovori Stana. — On je pametan, more zadovoljno živiti sa svojom plaćicom, a kod kuće bi se bije živ pritrga i odera radom. Nije ovo bilo za njega. On je tije svagdi sam dospiti, sve sam prigledati, sve sam urediti i svuda sam stići, a to se, moj sinko, ne more ni na pet, a kamo li na tridesetak jutara zemlje.

— Dalo bi se to sve, majkice, i on bi bije mnogo sritniji nego sada, jer bi bije gazda, a ovako je sirotinja. Nema ti, majko moja, većega jada od ovi mali službenika: od činovnika i namještenika. Tužan je to krušac — reče Roko, zagrli i poljubi majku, pa brzo iziđe napolje.

Kad je blago napojio, nije ga htio odmah goniti u štalu, nego ga počne natjerivati u snijeg po vrtlu oko bunara. Prva su se počela igrati junad, tražeći suhu zemlju, otkle je bura

omela snijeg, volovi su se počeli roškati i krave lizati, kao da seja seju priređuje za veliku svečanost. Roko se umiješao među njih, redom ih lovio, češkao među rogovima i milovao, tepajući im kao dobrom, dragom društvu. Osobito ga je veselilo, što ga se goveda nijesu bojala, nego su ga lijepo, pametno gledala, pružala k njemu glave, mukala i liskala jezikom prema njegovoj ruci, misleći, da im pruža soli. Kad ih je opet ugnao u štalu, sva je povezao i svakom metnuo na njegovo mjesto po šačicu sijena, da poslije vode »otare usta«, kako je to običavao govoriti njegov vrijedni brat Jure. Iza toga uzme u koš suhoga lišća — šušnja — iz posebnog pregratka i prostrije po cijeloj štali, gdjegod je bilo mokro, a poslije toga uredi konjsku pregradu. Pošto je bio posve gotov, nasloni se na jedan stup i zagleda se u lijepo, gojno blago, osjećajući u rukama i nogama velik umor, a u srcu neobuzdano, veliko veselje i zadovoljstvo.

— Kako su glupi oni — pomisli on, promatrajući najbližeg vola — koji kažu, da goveče gleda bedasto, neodređeno i tupo! Treba to razumjeti, treba blagu prije svega pokazati, da ga voliš, pa da vidiš, koliko života, koliko dobrote i mudre umiljatosti sijeva iz tih velikih, krupnih očiju. Treba samo ljubavi, koja to može izazvati i razumjeti.

— Što radiš, zlato? — trže ga iz misli Stanin glas.

— Svršio sam, majkice, pa sada razmišljam — odgovori on, uspravi se i okrene prema njoj.

— A što razmišljaš, moj sinko, ode u štali?

— Ova je priprosta štala ka velika dobra knjiga, iz koje se može naučiti mnogo lipi stvari.

Stanu iznenadi taj njegov odgovor, koji ona nije pravo ni razumjela, pa ga široko pogleda, kao da se čudi ili skoro plaši.

— Ne gledaj me tako, majkice — nastavi Roko i približi joj se. — Ja sam ode razmišlja, kako je topao, divan i sritan graničarski život uza sve svoje poteškoće i oskudne jednostavnosti. On je divan, jer je pun ljubavi.

Stana još nije došla k sebi, jer ni ove riječi nije mogla razumjeti.

— Gledaj, majko — poče Roko objašnjavati — kud se god makneš, vazda sritaš ništo, što ti voliš i što tebe voli,

pa to bilo čeljade, bila životinja, bila zgrada, bilo drvo, bio kamen, bila suha, isciđena zemlja. Sve je to tvoje, sve ti to ljubiš i šapćeš mu, tepaš mu slatke riči kao svome rođenom ditetu. A ja u gradu?! Majkice, užas me spopada, čim na to i pomislim! Ja ljubim Zagreb, jer je on naš najdivniji grad, jer je lip i jer je naša pristolnica, ali uza sve to, ja mogu po njemu lutati misece i misece da ne sritem čovika, kojemu bi se mogao poviriti; mogu odati duge godine, da se ne namirim na dušu, kojoj bi ja moga toplo tepati i milovati je, a ako se na nju i namirim, ja moram od nje bižati, jer nije moja, jer me ne pozna, jer me ne voli, jer sam joj stranac. Zagrebačke su kuće za mene mrtvo kamenje, a njegova divna okolica ima za mene veliku, toplu i široku dušu moje domovine, ali nema dočekljivo srce moje obitelji. Ja tamo nisam stranac, ali nisam ni ukućanin. Nisam ni gost. Ja sam tek rođak oni brigova, oni potoka i Savinih valova.

Sirota ga je Stana u dvoumici gledala i šutjela, mramorkom šutjela, kao da se plaši, kao da strepi nad zdravljem svoga izabranog djeteta. On je govorio žurno, zanosno, bez prekida kao opojen, a ona je vrlo malo razumjela iz njegovih riječi.

— Ja mogu, majkice, stotinu puta priko dana doći u svoj stan, pa da mi nikad ne pane na um, da što i pogledam osim svojih knjiga. Sve je ono drugo ladno kamenje, mrtvo drveće i zaprašene krpetine, koje mi ne mogu šanuti nijedne misli, nijedne pobude, nijedne uspomene. Jedine knjige volim i s njima se zabavljam, ali i to umori i ubija. Ne more se to vično tirati, a mene ništa drugo ne veseli i stoga, baš stoga ja mislim, da se ženim. Sad razumiš, je li, majkice, što sam ti govorije?

— E, e — potvrdi ona lagano. — To razumim.

— Kad bi ja bije uvik s vama ili da je naša kuća di blizu Zagreba, pa da mogu češće dolaziti, meni to ne bi nikad palo na pamet. Ovako — ja dikada ne mogu da izdržim, dođe mi da poludim i da kuda utečem, kao što sam evo i sada uteka k vami.

Na Staninim se očima vidjelo, da žali svoje dijete, i ako pravo ne zna, zbog čega ga to treba žaliti. Priđe posve k njemu, pomiluje ga po licu i mekim mu glasom reče:

— Zlato moje milo, ne muči se, nego radi, kako misliš, da je po tebe najbolje. Ne tribaš ocu ništa ni govoriti, nego se dogovori s Markom, a mi ćemo pristati na sve.

Glas joj je podrhtavao, kao da izgovara nešto, čega se boji i što ne bi smjela reći.

*

Momak se je vratio s pošte istom poslije podne.

— Esi li donio koje pismo? — upita ga Roko.

— Nema, Roko, ništa — odgovori on, zovući ga imenom kao i svi ostali ukućani. — Samo si me uludo sla, da gubim glavu.

— Ne sramoti se, čoviče! Takav pusti momak, da bi s njime mogao razbijati tvrđave, pa tako divani!

— Lako je zato, ali da si me vidije, kad sam zapa u namet priko glave, kako sam pola sata čepka ka vuk u gvožđima, dok sam se iskopa!

— Što ti veli gospodin poštar?

— Pozdravije te i pita, kad ćeš se ženiti.

— A esi vidije gospojicu Macu?

— Esam. I ona te pozdravila.

— Nije i ona pitala, kada ću se ženiti?

— Ona je o tom samo mislila, ali nije pitala — odgovori momak, smijući se. — Bije sam i sa starim Frketićem. I on te pozdravije.

— Molim te, što on radi?!

— Što bi radije?! Po običaju: zabije ruke u džepove pantalona, pa lunja po cesti. On je uvik vani, pa livalo, a sivalo. Pita, što ne dođeš u grad.

— Što si mu odgovorije?

— Slaga sam, kako si mi ti reka, da si bolestan, a i vrime ružno, pa ne moreš. Svi me pitaju, zašto ne dođeš. »Pogospodije se«, vele, »pa smo mu mi prosti«. Ali, sve ti džabe, što ko pita, pri unoj Macinoj sestri, onom malom vižlastom vražiću. Uprla u me una svoja dva oštra oka ka dva vretena, pa: — »Što radi Roko, di je Roko, kad Roko iđe, e li se Roko

pogospodije, pa piše li što Roko, pa« — nikad kraja tim pitanjima. Ja sve odgovara i odgovara, dok me već nisu zabolile vilice, a kad mi dodijalo, ja reko: — »Eto, vala, vrajlice, dođite k nami, pa ćete sve sama viditi i unda morete njega ispovidati. Ja vam to ne znam«.

— A što ona na to?

— Zima je, veli, i velik snig, a ja bi inače došla. — A sve ti brate, striže očima ka nožicami i vrti se ka zvrk. Duša valja: baš curenjak i pô. Koliko sam ja vidije, ona bi se minjala sa mnom, dok si god ti kod nas.

— Što ćeš, dragi moj?! — reče Roko. — Nas smo dvoje stari znanci i prijatelji, pa se volimo, a i dugo se već nismo vidili.

— I rod ste vi, rano moja — javi se Stana i poče nabrajati koljena još od pradjeda Jose, spominjući, kako se ta tetka udala tamo, onaj se stric oženio ovdalen, taj se ujak priženio tamo, i sve tako redom, dok jasno ne dokaza, da su njih dvoje u rodbinskoj vezi. — Rod, rod, moj sinko. Istina, mogli bi se uzeti, ali jopet, rod je rod. Krv ne vodni.

— Svi kažu — opet će momak — da moraš doći k njima, čim malo uvrimeni, i svak bi tije, da budeš kod njega na užini.

— Dobro, dobro. Nek samo čekaju.

— Morat ćeš, zlato, svakako otići. Sramota je.

— Evo opet sniga — reče Roko, samo da prekine taj razgovor.

— Rano moja grdna — prihvati Stana — izgubit će ona dvojica glave u planini.

— Bome nisu marili ni ići, kad su vidili, kakvo je vrime.

— Ne govori, jadan, kad ne znaš, kako to iđe. Da nisu otišli danas, sutra već ne bi tribali ni ići, jer bi niko drugi odvlakao trupce.

— Neka vlakâ. Bog mu ih blagoslovije!

— Ne bluni, molim te, kad si pamentan. Što su se juče Dujo i momak mrzli, pripremajući ih, to j' tebi ništa; nek iđe na slavu Božiju — e li?

— Nek iđe! — odgovori Roko i ode u malu kuću, uze svoja škripta i poče učiti, ali mu se nije dalo. Nije shvaćao

ni jedne rečenice, ni najjednostavnijeg pojma. Baci škripta, legne na krevet, zakopa glavu među jastuke, zaplovi mislima o Nedi, o dobroj, zlatnoj Nedi i dođe mu, da zaplače. Teško je na mahove disao, uzdišući kao u bunilu:

— Ne boj se, ne boj se, zlato moje; ne ću te nikada izdati, samo mi budi vazda dobra i vjerna! Ne boj se divna, ružičasta zoro mojega dana!

— Jao, kako sam ja glup, kako sam ja bolestan! — zavapi u pol glasa, kad je došao k sebi, skoči s kreveta i žurno iziđe napolje. — Ja jadikujem ondje, gdje bih mogao pjevati i klicati od veselja, jer sam našao najzdravije razloge za svoje odluke. Ne boj se, divna moja Nedo! Ti si moja i ja sam tvoj do vijeka! Amen — — —

— Slušaj me, majkice — reče on, ušavši u kuću: — ja ti kažem, da ću se oženiti, ako mi Bog dade zdravlje, još najzad ove jeseni, pa s njome ije s dana u dan suvu koricu kruva. Znam, da ću biti sritniji nego sada. Ja to znam, ja to virujem i stoga ja, majkice moja slatka, moram tako raditi. Ja moram, ja moram, ja moram — —

— Nemoj se, sine, za bora, ljutiti — reče mu Stana milo i nježno. — Ko ti to krati?! Ako misliš, da je to za tebe dobro, neka ti je dobri Bog blagoslovi po sto puta. Neka je prava, poštena žena, pa je uz tebe takoga lako za sve drugo!

Te su ga riječi oduševile do bezumlja. Kao izvan sebe priđe k Stani i obaspe joj cjelovima lice, oči, čelo i kosu, pa opet sune van isto onako brzo, kao što je i došao. Najprije otide u štalu, a zatim udari prema bunaru. Uz put je kuvao snijeg u grude i bacao ga oko sebe, gađajući u debela hrastova stabla. Bura mu je punom parom udarala u prsa i bacala mu u lice bodljikave iglice inja i sitnoga, suhog snijega, a on ih otresao i veselo se izlagao bijesnim navalama uzburkanoga uzduha.

Ta mu je borba godila i činilo mu se, da mu liječi rastrojene živce.

*

Joso i Dujo došli su iz planine istom pred mrak. Roko je čuo, kako još podaleko od kuće viče njegov otac:

— Bista hà, Bećar. Ajde, brate, ne lini se!

Izađe van i pođe im ususret. Svaki je konj bio upregnut pod svoj veliki bukov trupac i brzo, žestoko vukao po suhome snijegu, upadajući u njega preko koljena. Kad su izašli na put, koji je već bio proprćen, sami stadoše, teško frknuše kroz nozdrve, obziruć se na svoje gospodare, kao da ih mole, da im puste, da malo odahnu.

— Zljatni moj, maljo moje — poče tepati Joso, prolazeći iza balvana pred konja i stane ga milovati po vratu i čelu. To je isto učinio i Dujo i sve se to pričinjalo tako, kao da to mora biti. Sva su ta milovanja, sva tepanja nešto tako naravno, kao da čuješ majku, kako tetoši svoje čedo.

— Este li vrlo sustali? — upita Roko, kad im se približio.

— Gle, gle momka, junače moj! — reče Joso mjesto odgovora, opazivši ga u graničarskom odijelu. — Baš si mi pravi čovik i evala ti, što se toga ne stidiš.

— Što bi se stidije, moj ćakane, kad sam u tom i odresta?! — odgovori on, pristupi konju, pa ga i sam poče milovati.

Konji su bili u samom ledu, a isto tako Joso i Dujo. Na njima je sve bilo ukočeno kao drvo, a Dujina je lijepa crna nausnica izgledala kao niska meka trava, kad na nju padne rodan mraz. On nije ništa govorio. Šutke je gledao Roku i milo mu se smiješio. Sva su se braća voljela, ali njih dva osobito.

— Ajdemo, dico, u ime Božije. Zima je konjima — reče Joso i pucne bičem. On je čovjek od kojih pedeset i osam do šezdeset godina, širokih, uspravnih leđa, u licu svjež i crven kao mladić, i posve sijed, zbog čega su ga i zvali »starac Joso«. To je bio divan, krepak starac, da mu nije bilo u cijelom kraju premca na snazi i ljepoti. Oženio se, kad mu je bilo sedamnaest godina, a prvorođenca je Marka krstio prije nego je navršio osamnaestu godinu svoga života.

Kad su stigli pred kuću, momak je istrčao, ispregao konje i odveo ih u štalu, a Joso je sa sinovima ušao u kuću.

— Valjen Isus, stara — reče on ulazeći.

— Valjen Isus, majko — reče i Dujo.

— Na vike, zlato moje — prihvati Stana, namještajući im stoce oko vatre, da sjednu. — Este li sustali; este li ozebli?!

— Vidiš li me, starice, kako ti stojim?! — odgovori Joso, smiješeći se i tapšući Stanu po ramenu. — Sav sam drven i ne mogu ni sisti, a ovaj mali sije u planini na panj, pa počeje plakati, a ovamo se oće da ženi.

— Rugaj se ti, ćaća, rugaj — odgovori Dujo, raširujući oko sebe debeli, smrzli haljinac i sjedajući na tronogi stočić.

Roko je stajao po strani i smiješio se, veseleći se i uživajući, kako se to oni lijepo šale, i ako su mrtvi od umora i studeni. Sjeo je i Joso i namještavao noge oko vatre, da mu se otkravi obuća, a Stana je uzela stari tupi nož i njime strugala snijeg sa starčeve obuće.

— Redi, starice, redi svoga staroga! Lako ti je, dok te griju moje pleći — govorio je Joso, puneći lulu.

— Est, Bogu mom vala — odgovara Stana, ne podižući očiju.

Dujo je neprestano šutio i mjestolio se oko vatre, dok je Roko neobuzdano uživao u toplom ćaskanju svojih roditelja. Vladali su se, kao da im je dvadeset godina i kao da su se jučer vjenčali. Tako se oni vladaju od prvoga dana svojega zajedničkog života s tom razlikom, što su se prije krili i pred starijim se držali kao brat i sestra. Kad su godine zavagnule, onda su se počeli šaliti i pred ostalima. Djeca su to slušala, veselila se, ne razumijevajući ništa osim toga, da su im roditelji dobre volje. Tada bi se umiješala i ona, pa bi se u časovima odmora učinila cijela kuća kao zabavište dobre male i velike djece.

— Odrasti u ovako skladnu životu i uz to imati samo donekle dobro srce, a ne čeznuti za porodicom, bilo bi nenaravno — pomisli Roko, sjedajući kraj vatre.

— Junače, je li blago zdravo i u redu? — upita Joso momka, kad je i on došao u kuću.

— Est, ćakane, vala Bogu — odgovori on, zovući ga kao i njegova djeca.

— A e li naranjeno i napojeno?

— Est i to, ćakane.

— Neka, neka, sinko. Samo tako vaik, pa će ti ćaća kupiti za uskrs nove opanke.

— Što ćeš meni kupiti, što mu na sve pazim? — upita Dujo, namigujući na Roku.

— Sinko, ne paziš meni nego sebi. Al eto, kad si dobar, i tebi ću ništo kupiti.

— A što to, ćakane?!

— Vidit ćemo. Podivanit ću sa pobrom Martinom, pa ako se pogodimo, dobro i est, ako li ne — nije ništa ni bilo. Dobar si momak, pa će i tebi ćaća učiniti po volji — reče Joso i uozbilji se.

Dujo pogleda Roku, opet mu namigne, pocrveni i ustane, da će izići van.

— Sidi, sidi — ohrabri ga otac. — Nije ti pet godina, da se stidiš. Tvoja volja, tvoj izbor — — Ja ću i tako skoro u grob — — — Dite je bez mane, od poštena oca, s poštena ognjišta — — —

Dujo nije ni riječi odgovarao, pa ušuti i Joso, nagne se i poče sazuvati obuću, koja se je već bila odmrzla.

— Nude, Luka, naloži u peć — reče Stana momku.

— Kud ranije, stara? — upita Joso.

— Vidiš, moj brate, da je već noć, a večeras su mi prelje, pa moram zgrijati sobu — odgovori ona.

— Moba?!

— Pa, sam znaš.

— Zaboravan sam ja već, vridnice moja! Da sam u svoji pedesetak godina samo med liza, istrošije bi se, a kamo li, kad je priko mene prišlo, što est — — Moba — — moba, moba — — — A oće li doći i ona mala Martinova na prelo? — upita on jačim glasom i pogleda na Duju.

— Velika je ona vrajla, a ovo daleko, pa ne more — odgovori Stana podrugljivo.

— Bome, majko, pa i est daleko — javi se Dujo nesigurnim glasom. — Ne dolazi se iz trećega sela po ovakoj noći i po ovakom snigu.

— Aha! Tišti ga — bocne Stana. — A ti bi moga k njima, pa da je snig pâ na zemlju ka magla.

— E, ja — — — Ti nju nisi ni zvala.

— Ne govori, vridna moja — umiješa se Joso. — Ako ja k tebi nisam dolazije na silo, uno su ti bila una vrimena!

Sad je drukčije, a un je momak, pa neka iđe. Ima noći i za spavanje, a muško je — ne će nam doniti dite za ćemerom.

— Neka iđe, kad ti veliš.

— A dâ, nego neka iđe! Ajde ti, ajde, moj sinak, dok ti se dâ i dok se ne smiriš. Ne ćeš, kad budeš moji godina. Da si ti prava moja krv, već bi se ti bije davno oženije, a ne bi čeka skoro pa — tridesetu.

— Ima, ćaća, vrimena.

— E, sinak, već izlazi to vrime i ja ne ću da dalje ćekaš.

— Ja ne branim — odgovori Dujo.

— Eto, kad si nju izabra, dogovorite se vas dvoj, a sa starim ću ja urediti.

Dujo ustane i otide u sobu.

— Tako, vidiš, vaik — obrati se Joso Roki. — Čim ja o tom progovorim, un biži, a s materom bi pripovida, ako ćeš, pet godina.

— Naravno, oče — odgovori Roko. — Ja ga razumim. On se pred tobom stidi, a s majkom je nekako lakše o tom govoriti.

— Znam ja, da vi svi volite majku nego mene.

— Nije, ćakane, da je više volimo, nego — eto, u ovakim su povjerljivim stvarima dici uvik bliže majke nego očevi. Oni su odlučni i ozbiljni, a s majčicama se dade dugo pripovidati. Nije to, ćaća, da se otac manje voli.

— Znam, znam, sinko — nasmiješi se Joso. — Samo vi pripovidajte sa svojom majkom, pa kad je gotovo viće s njome, unda dođite prid svoga starca, da vam sudi. E li ovako pravo?

— Tako je, oče, najbolje — odgovori Roko i pomisli, kako zaista i on tako radi, samo ne kani da skoro izađe preda nj sa svojim prijedlogom. Treba još održati veliko vijeće i s nekim drugim osim s majkom — — — A to vijeće, to će biti — — —

Roko se bojao i pomisliti, što će to biti, pa se brzo, namjerice i na silu prekide u mislima, ustade i otide u sobu k Duji. Iskreno su se šaptom razpripovijedali o Dujinoj iza-

branici i zadržali se u hladnoj, tamnoj sobi, sve dok ih majka nije pozvala na večeru.

— Baš je hladno u sobi — reče Roko, trljajući ruke.

— Dugo se oće, zlato, dok se ova zemljana peć ugrije — odgovori Stana — ali kad ednom uvati, onda grije ka klačina. Niste ni marili biti u onoj studeni.

— Pusti ih, jadna! — prihvati Joso. — Braća su, vole se, vala Bogu, pa nek se i nasamu napripovidaju, a mladi su, pa im malo studeni ne će naškoditi.

Večerali su u kuhinji na velikoj okrugloj »stolici«, koja se pri svijetlu rasplamsale vatre svijetlila i žutjela kao dukat. Čim su jeli, Stana je zapalila svjetiljku. To je obična bočica, po prilici osmine litre, nalivena petrouljem i začepljena plutom, a kroz pluto je provučena limena cjevčica s pamučnim stijenjom. Objesila ju je u sobu o jednu gredu, koja poduhvaća i drži crne, počađale tavanice. Iza toga je razmjestila po sobi stoce, sanduke i klupe, na kojima će sjedjeti njezine vrijedne radnice.

— Baš bi se ja večeras proša te moobe — reče Joso, došavši u sobu za Stanom. — Ne vidim gledati od umora.

— Moba tebe, brate, ništa ne će smetati. Ti moreš lipo leći i, kako si umoran, zaspat ćeš. Galama te ne će smetati.

*

Ubrzo su počele dolaziti djevojke s praznim preslicama i vretenom za tkanicom. Svaka je tiho ulazila, nazivala Boga, pitala ukućane za zdravlje i sjedala na mjesto, koje joj je ponudila majka Stana. Kako je koja stizala, tako je dobivala kudjelju konoplje i privezivala je na preslicu. Za tili su čas vretena počela brnčiti kao zvrkovi, a djevojke pripovijedati, šaliti se i pjevati. Joso se raspremio i legao, a Dujo i Roko sjeli nasred sobe kraj stola i pripovijedali s djevojkama, dok je Stana izišla u kuhinju, da nastavi kotao s večerom za prelje. Metnula je kuhati kisele repe, suhoga mesa i slanine. Običaj je, da svaka moba, pa bila u kući, bila na njivi, jede oko pola noći, a to joj je i cijela plaća.

Malo iza djevojaka počeše dolaziti i seoski momci. Oni uvijek znadu, gdje je kakova moba, gdje je kakovo sijelo i

prelo, znadu unaprijed i tko će sve doći, pa se prema tome i oni dogovaraju, kamo će ići. U kuću ulaze redovno jedan po jedan, da se ne pričini, da su se dogovorili, iako u to nitko ni ne sumnja. Ulaze mirno kao prijatelji i dostojanstveno kao junaci, pozdravljaju se s ukućanima, pitaju za zdravlje, sjedaju na ponuđena mjesta i raspredaju najobičnija svagdašnja pitanja. Djevojke redovno šute i ne upliću se u muške razgovore. Svaka gleda u svoj posao i marljivo radi. Kad se skupi dosta momaka, onda oni pomalo preuzimlju kormilo u svoje ruke. Počnu padati doskočice i šale, goneću se zagonetke, pripovijedaju bajoslovne priče i pjevaju pjesme o Musi Kesedžiji, o Janković Stojanu, o Nikoli Šubiću i o Turcima sa Udbine. Iza toga se prelazi na igranje prstena »vitičanje«, na dijelenje carstva i na druge obične igre. Tu su već momci gospodari i sijela i cijele kuće. Zalijeću se među djevojke, štipaju ih, i smetaju im u poslu, a one vrište, viču i smiju se.

Tako je bilo i te večeri u Josinoj kući. Roko se umiješao među momke i kušao se vladati posve kao i oni u svemu osim u diranju djevojaka. To on nije mogao, iako je u tom njihovu gonanju i štipanju očito vidio nenatkriljivu nevinost i međusobno poštivanje. Poznato mu je, da se iz tih mladenačkih šala nije još nikad rodilo zlo i sramota otkad se pamti to selo i njegova okolica; sjeća se, da mu je to bilo svagdašnje, dok je bio dijete; to je neprestano viđao, dok je još čobanio, ali uza sve to on se danas više ne može tako zabavljati. Mirio je momke i korio ih, što smetaju djevojke u radu, a tiho je, sam u sebi, žalio, što je on postao nesposoban za take slobodne, nevine šale, jer je to smatrao preokretom na gore u svome čudorednom životu. Kušao je, da i on zadaje zagonetke, da pripovijeda narodne priče i da se time nekako prilagodi i posve umiješa u to lijepo, drago društvo. U tom pripovijedanju i u tome nastojanju, da bude jednak ostalima, nije ni primijetio, da je Dujo izišao van i da se ne vraća. Na njega je posve zaboravio. U sobi je vladala velika gungula tako, da ih je Stana svaki čas morala opominjati i miriti.

— Pusti nas, majko! — viču momci kroz smijeh i nastavljaju svoje vragolije.

Svi su je zvali majkom.

— Gledaj ih, majko! Ne dadu nam, da radimo — viču djevojke i tobože se ljute, a uistinu se smiju.

Majka opet opominje, opominje i grozi se, da će ih istjerati iz kuće, ali ništa ne koristi. Tu su bile i nekolike starije žene. One su držale s momcima, odobravale im i hrabrile ih. Stana počne i njih koriti i tobože predbacivati im, da su one došle da kao starije, pametnije žene budu dobrim primjerom mlađariji, kako mora marljivo raditi i kako se mora vladati, a kad tamo, one je još kvare i pute na zlo. Tu je njezinu propovijed popratio zbor gromorna smijeha. Najzad se počela i ona smijati.

— Tako je, majko! — kliknuše neki, kad opaziše smijeh na njezinim usnama. — Kad se ne ljutiš, sad ćemo biti mirni.

Roko iziđe u kuhinju, jer je u sobi bilo odviše sparno. Oko vatre se vrtjela i nešto radila Marija Šimina, krasna, lijepo razvijena i odrasla djevojka iz susjednoga sela.

— Što radiš, Marijo? — upita je on, sjedajući kraj vatre.

— Evo, Roko: spremam večeru — odgovori ona. — Majci je već teško, da se guri tu oko vatre, pa rekla meni, da je izminim. Radi česa si ti izišao?

— Da tebi pomažem.

— Dâ! Rugaj se ti samo! Iziša si ti, jer ti se ne sviđa, što se tamo radi.

— Sviđa mi se. Što mi se ne bi sviđalo? Strašan je zrak u sobi, pa sam stoga iziša.

— Znam ja, jadan. Druga je to. To kod vas gospode nije običaj, da se momci i divojke onako šale, pa tebi ružno i ka sramotno.

— Nije, Marijo, kad ti velim. I ja sam, čovječe, graničar kao i vas koje, nego, eto, ne valja zrak — —

— Ti graničar?!

— Naravno. Da što bi drugo bije?!

— Nikada ti, moj Roko, više graničar! Ti se ne gospodiš s nami, est to, ali jopet si nikako drukčiji nego mi, pa da se sto puta obučeš u naše odilo.

— Drukčiji sam, jer sam više učije i tamo sam živije, di su drukčiji običaji. Ja vidim, da ovo nije ružno, kako se vi zabavljate, samo ja više ne mogu i sam to raditi.

— Znam ja! Vi drukčije s vrajlicami — — — Kod nas ti toga nema. Što joj misliš, to i radiš, pa se nikog ne bojiš. Kod vas toga nema!

— Kako da nema, čovječe! Ko je iskren i pošteno misli, more uvik raditi ono, što želi, pa da se nikog ne boji.

— Dâ — — Čini ti se. Vidim ja eto tu kod nas u gradu. Među nami su, naši su i s nami živu, pa jopet sve drukčije.

— Est, Marijo. Malo je drukčije, ali jopet more biti iskreno i pošteno.

— Ja ne velju, da ne more biti pošteno, ali je jopet ružno. Vidila sam ja: vole se, kako ne bi, pa samo skine prid njom šešir ka prid biškupom. Ni za zdravlje je ne pita, a — ovamo — volije bi je uštiniti za obraz nego se posvetiti. Ne smi! Ne će je uzeti, pa ne smi ni dirati.

— Zar to nije lipo i pametno?

— Est, est, ja ne branim, ali zašto je ne bi oženije, kad se vole?

— Oženi je. Niko mu ne brani.

— Est ja! Najprije joj mora biti otac sto puta veći gospodin nego on, pa ona mora imati mnogo novaca, onda mora biti lipa i morda dobra, pa — aj k vragu i ti običaji! Kod nas se oće, da je vridna, da je poštena i dobra, pa ako se vole — uzet će se. Ako roditelji odmah ne pristanu, oni malo viču, pa onda pristanu. Stoga se mi tako svi volimo i šalimo, pa se već nađu dvoj koje se vole. Kod vas je to drukčije, pa se stoga potlje i dilite sa ženami. Kod nas toga nema.

— Ko je tebe, Marijo, naučije, da tako govoriš? — upita Roko i zagleda se u nju.

— Bog s tobom! — reče ona. — Ko bi me naučije?! Iđem u grad, vidim i čujem svašta, pa nisam blunasta, da ne bi razumila. Sve mi vidimo i znamo — — Znam ja, jadan, zašto ti bižiš između onih u sobi.

— Ne znaš.

— Već sam ti rekla.

— Ja sam doša, da tebe prokomušam — reče on i nasmije se. — Ka kukuruz.

Marija prasne u smijeh i jedva izgovori:

— Nisi ti više za toga posla. Zaboravije si ti te šale.

— Ne varaj se! Čini ti se — odgovori on i uzme je za ruku.

— Možeš ti mene tako držati, ako oćeš, uprav do sutra. Ja znam, da si ti nama svima ka brat.

— Bi li ti mene poljubila? — upita on nenadano.

— Ne bi! — odgovori djevojka kratko i sigurno.

— Zašto ne bi?!

— Sramim se.

— Ja sam vaš, domaće sam dite: što bi se sramila?!

— To je sramota, kad nismo rod. Toga nema kod nas.

— A nije sramota, kad se gonate ka bisni po sobi, po šljivicima ili po ajatima?

— E, moj brate, to ti je drugo! — odgovori ona, povuče ruku k sebi i zamahne njome prema glavi, kao da će poravnati vitice kose, što su joj padale po čelu. Nije ih dotakla, nego zamahne glavom tako, da su joj se same razdijelile na obadvije strane.

Roko je čas šutio i mirno gledao u vatru, a zatim poče govoriti laganim glasom:

— Vidiš, Marijo: poljubac je u šali mnogo manja i nevinija stvar nego ovo vaše gonanje i vatanje, a tebi se čini, da nije tako.

— I nije.

— Nije ovdje, jer je taki običaj, a na drugom mistu est, jer je tamo drugi običaj. Prema tome možeš viditi, da nije ništa ni lipo ni ružno onako — znaš, kad ga gledaš bez računa o kojekakvim običajima. Ono postaje lipo ili ružno istom onda, kad ga motrimo s obzirom na običaje, koji — — —

— Moj Roko — prekide ga ona — jednako ti je, a to govorije, a spava: ne razumim ja to.

— Ja sam ti tije kazati, da se gospodi čini, da je lipo ono, na što su oni naučeni, a nami je graničarima lipo opet ovo, na što smo mi naučeni. Razumiš li me sada?!

— Sada razumim, al ti više nisi graničar.

— Već mi to kažeš dvadeseti put.

— Gospodin si ti, moj Roko.

— Nek ti bude, kad baš oćeš, ali sam ja ipak rođeni graničar. Ja sam zadrža mnogo naši običaja i stoga volim sve, što je naše i tako ja uvik radim.

— Oćeš se i ženiti ka pravi graničar? — upita ona i vragoljasto se nasmije.

— Naravno. Uzet ću samo onu, koju volim i koja je dobra.

— Dâ Bog, ali ti to ne virujem. A, reci, molim te, oćeš li je ikada istući?

— Pravi čovik ne tuče svoju ženu. Ako je dobra, ne će zaslužiti, ako li nije dobra, ne koriste batine.

— Neka, neka, brate Roko. Ako je i najbolja, ne škodi, ako joj dikad omotaš perčin oko ruke i nikoliko je puta izdevetaš.

— Samo luda i prostak može tući ženu.

— Tako velite vi gospoda. Triba njoj utirati stra u kosti, pa ako je dobra, bit će i bolja, ako li je zla, batina će nju već popraviti.

— Ti govoriš, Marijo, kao da si kakvo seosko barapče, a ne prava divojka.

— Tako, brate, mora biti. Di se žena ne boji i ne stidi svoga čovika, ne boji se ni Boga.

— Istina ti je to, al se ono, što ti zoveš strahom prid svojim čovikom, ne more utirati u ženu batinom. To joj mora biti prirođeno — reče Roko, ustade i pođe van.

— Kuda ćeš? — upita ga ona. — Ja volim, kad mi ovako pripovidamo. Naučit ću te, kakav mora biti pravi graničar.

— Ja ću i sam pogoditi — odgovori on, smijući se. — Sad iđem malo na zrak.

*

Nebo je bilo vedro kao staklo i pun mjesec osvjetljavao šume, doline i pospana sela, kao da je dan. Studen je rezala lice kao nabrušena britva i hvatala za nokte i jagodice kao kliještima.

Roko metne ruke u džepove, stegne kaput oko sebe i žurno pođe niz selo. Snijeg mu je škripao pod nogama kao mladi, svježi sir, a grane na drveću pucketale pod teretom snijega i studeni, kao da će se sve polomiti. Za njim je iz kuće dopirala djevojačka pjesma i momačko podcikivanje. Nije razabirao ni tko pjeva, ni što pjeva, jer se zanio svojim mislima i odlučno koracao. Išao je bez cilja, išao je žurno,

ludo, kao vjetar, koji hita samo da troši svoju snagu; srtao je, da zatomi neko nesvijesno, nejasno i neodređeno, a strahovito silno i teško osjećanje.

Dok je prolazio kroz selo, psi su se javljali kratkim, odsječenim lavežom i odmah prelazili u lako cviljenje, sigurno, označujući time, da prolazi njihov dobar znanac. Kad je izišao iz sela, čulo se samo škripanje snijega, pucketanje grana i daleka, krepka djevojačka pjesma. Neprestano je gledao na dva, tri koraka preda se, nije podizao očiju s prtine, niti je primjećivao, kako lagano zamire pjesma u kući njegova oca, a javljaju se novi, svježi glasovi iz drugoga sela, koje mu je ostajalo na lijevoj strani.

Nenadano se prene i, kad osjeti, da čuje zvukove te daleke, krepke graničarske pjesme, bi mu, kao da govori sa svojom Nedom nijemim, nečujnim riječima, koje nitko ne razumije do njih dvoje. Grudi mu se naglo počeše nadimati, lice mu se razvedri i usne nabraše u divan, sladak smiješak, koji prenosi dušu u neviđene vrtove sreće i među zborove malih, sitnih zvijezda, što su se te noći trunile kao suze veselja, kad cure iz blaženih očiju anđela Navjestitelja. Roko se zagleda u jednu zvijezdu, koja mu se skliznu iz pogleda, ostavljajući za sobom dugu, svijetlu povlaku, i pomisli, nije li Betlehemska zvijezda bila čaša skupljenih suza radosnica divnog anđela, koji je otišao, da javi istočnim kraljevima spasenje čovječanstva?! To je možda stoga, što su suze najuzvišenije očitovanje neograničenog veselja, koje mijenja boju nedohitnih nebesa i pokreće zločinca na kajanje u njegovoj nepopravljivoj okorjelosti. Vjerojatno je, da je mali Božji poslanik izabrao radije tu veliku ljepotu, taj najsavršeniji izraz lijepoga, istančanog osjećanja, da najavi dolazak Boga čovjeka, cara osjećaja, imperatora patnje i nadčovjeka ljubavi, nego li običnu zvijezdu, koja je neshvaćeni izraz Božje ljubavi, i koja ne nosi tragove najdubljeg osjećanja. Suza je ljepša i sjajnija od najljepše zvijezde; suzi ljubavi i veselja nije ništa na svijetu slično do dobroga majčinog srca.

— Ovako tiha, studena i osvijetljena noć, to je škola osjećanja, to je najdivniji Božji hram — — —

*

Razmišljajući tako dospije među prve kuće trećega sela, a da nije ni osjetio, kako, i da to nije ni primijetio, dok ga ne trže lavež velikoga tornog psa. Nije pomišljao, da se povrati kući. Javi se psu i produži put utrtom prtinom. Pas je i dalje lajao. Nije ga poznavao.

Roko baci pogled naprijed i opazi dvoje čeljadi kraj jedne kuće. Makli su se malo u stranu i stoje kao dva stupa jedno od drugoga na koja tri koraka. Učini mu se, da su oboje u dugim crnim kabanicama, no čim se malo približi, razabra, da je jedno u crnoj suknji i kratkom crnom haljincu s crvenim rupcem na glavi, a drugo u dugoj muškoj kabanici. Ta se slika činila na prvi pogled neugodna i strašna: crni, zatvoreno, neprozirno crni stupovi s otvoreno crvenim pokrovcem, na bijelom podnožju i pred bijelom pozadinom. Činilo se, da se niti ne miču kao ukleti likovi.

Roku prođu trnci na prvi pogled, no što je dulje i upornije gledao, te su mu se velike, napadne opreke sviđale sve više i više. Posve su ga trgle iz njegovih mirnih, jednolično turobnih misli i naglo bacile na površinu svagdašnjega života, gdje nema ništa očitije do zvukova i boja. Netremice je gledao u one dvije pojave, i ne pomišljajući, tko bi one mogle biti i kraj čije su ono kuće. Jasno je razabirao, da su muškarac i žena. Kad im se je približio, onaj okrene leđa k putu tako, da je ženu posve zaklonio.

— Dobar večer — reče Roko tiho i uperi pogled u njih.

U isti čas sklizne ženski lik na drugu stranu kuće i nestade kao ćuh proljetnoga povjetarca. To Roku iznenadi, pa malo zastade i zagleda se u muškarca, koji mu je još uvijek bio okrenut leđima.

— Jesi li ti to, Dujo? — upita on još tišim glasom i pođe prema njemu. Ovaj se naglo okrene i nasmije se, šapćući:

— Ja sam, ja. Ne viči.

— Ne vičem — — Ne boj se — — Kakvi su to romantični sastanci? — upita on još tišim glasom, tapšući brata po ramenu. — Dragi i draga u teškoj crnini, na glavama im crvena pokrivala, a sastaju se u sniježnim nametima — — —

— Eto, vidiš, Roko — poče Dujo pentati, kao da je u neprilici. — Uteče — — Sram je, veli, pred tobom, da nas u ova doba nalaziš same, pa uteče.

— A ti utekao od kuće, da nije nitko ni opazio — je li?

— Morao sam, brate — — Nego: ne stojmo ode. Ledeno je.

— Do sada ti nije bilo ledeno?!

— Nije, ne — — Kuda si ti poša?

— Ne znam ni sam. Iziša sam na zrak, pa evo — došvrlja dovle. Ajmo kući — reče Roko i pođe.

Prtina je bila uska, pa su stupali jedan za drugim.

— E li ono bila Marija?

— Est. Ona je — — —

— Pa, zašto pobiže, kad sam vam se javije?

— Srami se, veli, pa uteče, ka da je vilena. Sramežljiva je ona — — —

— Smije li se znati, što ste pripovidali?!

— Pah! — Baš ništa — — Smućaj, pa prolij — — —

— Niste, sigurno, tako uludo zebli cilu večer?!

— Nismo ni bili cilo veče na snigu. Sidili smo — tu kod njezine tetke, pa ona maloprije pođe kući — —

— A ti s njome.

— E, a što ćeš?! Poša i ja, pa tu malo stadosmo. Reka sam joj, što nam je večeras govorije ćakan.

— O tvojoj ženidbi?!

— E.

— Pak? Što veli tvoje zlato? Vesela — e li?!

— Kako ne bi bila vesela — — —

— Kad se volite — upade mu u riječ Roko. — E li, braco? Ljubav nije šala nego bolest prava — — —

— Vele, da je tako.

Kad su se primakli kući, Roko zastane.

— Ja bi još oda — reče.

— Ledeno je — odgovori Dujo — a nije ni lipo, da nas nema, kad je puna kuća tuđeg svita.

— Gle, gle! — osmjehne se Roko. — Zašto si onda pobiga od kuće, kad tako misliš?

— E, to su drugi računi — — — Sad već moramo kući. Ljutit će se majka.

— Mislim, da ne će.

— Ne će ona to pokazati prid drugim, a ni prid nami večeras, ali bi nas zato sutra bolje ispovidila nego senjski biškup. Pametna je naša majka — — Ona to sve napravi tako,

da se nikad ne zna izvan kuće, što se u njoj radi, ali mi svedno češće pokusamo poparu sve onako u četiri oka.

— Ja bi sada najvolije švrljati do zore i to ne po prtinama nego po cilcu i po nametim.

— Ne govori, jadan. Vidiš, kolika je studen, pa bi se moga lako naladiti. Nisi ti na to naučen.

— Lako je tebi tako govoriti, kad si bije s Marijom — — — Di je sad moja?! — — Što li radi?! — — —

— Spava.

— Spava i sanja — — — potvrdi Roko.

— Ti bi sigurno sad tije znati i o komu sanja — e li?!

— To znam. Ona sad sanja o Sreći kao i ja — odgovori Roko i požuri korake.

Iz njihove je kuće, kao i prije, dopirala djevojačka pjesma i momačko podcikivanje, snijeg je škripao pod momačkim nogama, a grane su na drveću pucketale pod pritiskom leda i teške studeni.

*

Evo me, Roko! Iza dugih sam se muka i bolnih umovanja nakanio, da Ti pišem i sada ćeš imati što čitati. Ne kanim prestati, dok ne klonem od umora kao pušač opijuma i dok tebe ne oblije leden znoj, kao da si pod vješalima. Po turskom sam običaju sjeo na krevet, prekrstivši noge, privukao stol k sebi, zapalio lulu od pola oke, a preda se metnuo četiri velika arka papira i dvolitru vina, pa — što mi Bog dade. Najvjerojatnije je, da će se iz toga roditi strašno povraćanje, rigoroz s odlikom iz svih predmeta. Ich werde mich übergeben, ali ne će ni tebi biti lako. (Vidiš: ja znam i njemački, ali samo ovako: ljepše stvari!)

I.

Dok sam još pri sebi, pisat ću o stranačkim stvarima t. j. o našem klubu. Gospodin Matijević sjedi po cijele duge dane za predsjedničkim stolom kao pijevac na buništu i neprestano nekoga vraga šara, črčka i mrči, a pritom se drži tako važno i ozbiljno kao poštovani vitez Don Kihot, kada je spremao mučki napad na vjetrenjaču.

Kad je jučer bio u najboljem radu, rekoh mu:

— Bilo bi pametno, da svoje djelovanje proširimo i na Ameriku.

— Na Ameriku? — priupita on, ostavi pero i zagleda se u mene.

— Naravno. Tamo ima preko pola milijuna naših ljudi. Mogli bismo ih dobro zagrijati za naše ideje, zatim organizirati, i oni bi nam svojim novcem pomogli, da srušimo sve stare trule stranke.

— Mislite?! — upita on opet posve važno. (Vazda mi govori službeni »vi«, jer sigurno ne želi biti povjerljiv sa svakom pojavom sa sveučilišnih stepenica! Ništa ne škodi, što smo obadvojica velike glave u istom poduzeću).

— Držim, da bi bilo vrlo pametno — rekoh ja. — Isto tako bi se moralo nešto raditi i u Australiji. I tamo ima naših ljudi. U južnu Ameriku treba pisati našem Mihanoviću. Imam adresu jednog Hrvata i s otoka Borneja. Isto tako znam stalno, da je neko naše veliko poduzeće u Čin-Čin-Kanu, al se još nijesam mogao dočepati njegove adrese.

Dok sam ja to govorio, gledao me je, zinuo i zaboravio zatvoriti usta, misleći: — »U tako bedastoj glavi, tako pametne misli!« — Očito je bilo, da mu se moj prijedlog svidio, no budući da sam ga iznio ja — sve u šali i maskari, što on nije primjećivao — nije se htio toliko poniziti, da bi odmah prihvatio, nego mi reče mirno, ozbiljno i mudro kao Pitija sa tronoga:

— O tom ću razmišljati. Nas Hrvata ima više i jači smo nego bi čovjek i mislio!

II.

Već sam ti jednom pisao, da smo u zadnji čas sretno odustali od kandidature, samo ne znam, da li je ono pismo stiglo u našu Sibiriju. — Imali smo mnogo posla, dok smo uspjeli, da zauzdamo našega gospodina Matijevića.

On se već posvadio skoro sa svima i svaki se čas grozi ostavkom kao kakav predsjednik ministarstva, koji je uvjeren, da ga zemlja treba i da ga ne smije pustiti, pa tim grožnjama dobiva privolu za svaku svoju osnovu. Međutim naš će se ministar prevariti u računu. Ja čekam samo tako dugo, dok

mu nađem zgodna zamjenika i onda će on odletjeti kao iz praće. Zasada pada moj izbor na tebe, na tebe i samo na tebe.

Stoga ističem: potrebno je, da se ti odmah povratiš. Matijević je uvidio, da je njegov položaj neodrživ i ne će ga biti teško maknuti. Kolikogod je bilo dobro, što si ti otišao, da se gospodin potpredsjednik progomba do mile volje i da se naužije predsjedničkih ljepota, toliko je nužno, da se sada povratiš, jer ćemo se raspasti, da ne će ostati ni kamen na kamenu. Već je nekoliko puta pokušao, da me izbaci iz društva. Slučajno su mu bile poluge prekratke, pa me nije mogao ni ganuti s mjesta. Ja sam se samo smiješio i neprestano pjevuckao: »Tvrdo stoji ko klisura Frketić na mjestu svom« — — —

III.

Kad smo se složili, da odustanemo od kandidature, bi meni povjereno, da to saopćim dru Krašiću. Bilo mi je strašno teško i jedina je sreća, da sam ga morao izvijestiti onog istog dana, kojega je stvoren taj zaključak. Da sam imao nekoliko dana na raspolaganje, ja bih bio odgađao do zadnjega časa, bio bih se grizao i mučio kao nečastivi u plitkoj vodi i najzad bih vjerojatno bio vrlo glupo obavio tu svoju neugodnu zadaću. Ovako sam morao odmah otići k njemu, nijesam imao nimalo vremena, da pomišljam, kako sam ja to počašćen tom velikom diplomatskom zadaćom, nego sam otklipsao do njegove vile, našao ga i rekao: »Eto, illustrissime, vi ste lični prijatelj nas nekolicine, koji smo na kormilu našega društva, naš gospodin kandidat je vaš lični prijatelj i upravo je stoga i postao našim kandidatom, jer smo računali, da ćemo s vašom pomoći moći najlakše raditi preko njega ono, što mi budemo htjeli, ali sada, budući da — — No — —« i tako dalje. Nijesam baš mucao, ali ne ću ni ponavljati. Brbljao sam mnogo i dugo i dosta okretno. Naš me je starac lijepo, mirno slušao i, kad sam bio gotov, rekao je: »Dobro. Žao mi je, što smo ga mučili, no vaši su razlozi prilično jaki. Ja ću mu ih reći. Ako ih on ne bude htio prihvatiti, može kandidirati izvan stranaka«. — »O, to će nam biti drago. Znate — — — Samo mi ne možemo dati svoju tvrtku, jer znate« — — — zapentam ja, kao da mi je zaista stalo, da on kandidira. Međutim on je, kako znaš,

doista kandidirao bez obzira, da li je meni do toga stalo ili ne, i pao svečano kao s kruške i opet, bez obzira, da li je to mene veselilo ili ne. Zapravo bio sam prema tome padu mnogo ravnodušniji nego da sam gledao, kako pada mačka s krova i dočekuje se na noge, jer prekobrojni kandidati i jesu za to tu, da plate gulaše, cigare i vino, pa da onda ljosnu, koliko su dugi i široki. Zyr Xapula je — i on je propali kandidat — nedavno izdao oglas pod naslovom: »Braćo, propali kandidati, organizirajmo se, jer smo u većini«, a A. G. Matoš odgovara pod naslovom: »Glupani cijeloga svijeta, organizirajmo se, jer smo samo mi u većini«. Ti su mi se oglasi vrlo svidjeli i, čitajući ih, krv mi zaigra, obrazi se zažare i ja osjetih u svom palcu lijeve noge jaku pjesničku žilu. Odmah sjednem, uzmem nekoliko araka papira i pola litre crnila, pa počnem pisati žalobnu, tugaljivu pripovijest, koju sam okrstio ovako:

IV.

»Učena rasprava o velikim ljudima i znamenitim ženama mojega rodnoga kraja, ili: Kako ćemo pomoći našemu tužnom seljaku?«

Podnaslov je prvoga poglavlja: »Gospodin Magarac putuje na mjesec, ili: U lovu na Sreću«. Tu je potanko prikazan tvoj životopis. Nijesam uzeo taj naslov, da te vrijeđam — ne dao Bog! — nego za to, da se nitko ne dosjeti, da si to ti.

Drugo poglavlje: »Marvinče ostane marvinče, ili: Maloga Juru šalju na visoke škole«. Tu je moj životopis, kojemu sam stavio za moto: »Blago meni, kad ne trebam misliti«.

Treće poglavlje: »Dobro srce, ili: Osmo blaženstvo«, gdje se pripovijeda, kako jedan gospodin prima neku mladu raspuštenicu pod svoj gostoljubivi krov, samo da se sirotica ne potuca po svijetu. On je toliko milosrdan prema njoj, da svoju majku otprema iz kuće samo da bude dosta udobnog mjesta za mladu nesretnicu. On je to mogao učiniti, ne bojeći se zlobnih jezika, jer svi znadu, da je on svoje djevičanstvo predao u Božje ruke, položivši zavjet beženstva. Što je majku izbacio na ulicu — to je malenkost. Ona je stara žena, koja će skoro i umrijeti. Ne može se dugo patiti, dok bi se ona mlada nesretnica morala potucati od nemila do nedraga još

dugi, dugi niz godina i desetljeća. Tu je na prvi pogled jasno, da je ovo veliko dobročinstvo sto puta jače od onoga malog grijeha.

Četvrto poglavlje nosi bučni naslov: »Pomozimo narodu, ili: Veliki zajmovi s malim kamatnjakom, ili: Bio sam siromak, a sada sam bogataš, jer sam pošteno radio«. Tu sam prikazao sve naše gospodarsko blagostanje u maloj priči, kako Mićun ispod Žmelovače posuđuje od mog ćaće »dvista vorinti za putni trošak priko lokve u onu vražju sriću« i obvezuje se, da će mu za godinu dana vratiti trista forinti. Mićunu se u Americi nasmije sreća i on vraća trista forinti već za tri mjeseca. Pogođeno, da za godinu dana toliko povrati, a što on vraća prije — to je njegova stvar i mog se ćaće ne tiče. — Sada ti te tri stotine prolaze isti put kao i one prvobitne dvije stotine i povraćaju se k mome dobrom ćakanu s istim plodovima i za isto vrijeme. Tako ti to ide redom godinu dana. Na kraju godine on meće na stol one prvobitne dvije stotine i oko njih niže njihove plodove, zarezujući sve točno u svoj dugi drenovi štap. Na kraju krajeva štap kaže, da se novac skoro popeterostručio, a moj otac gladi »pokimport« i šapće: »Di je rada, tu i Božijeg blagoslova«. Tu sam dodao, da moj otac nije marljiviji od ostalih sumještana i da svi moji sumještani nijesu marljiviji od ljudi u ostalim mjestima. To sam morao učiniti, da se ne bi mislilo, da ja ističem samo ono, što je naše domaće. To je opća odlika i ja je nijesam zatajio.

Peto sam poglavlje posvetio našemu milom krasnom spolu, i to je zadnje poglavlje. Tu sam raspravljao o ženama stoga, što su u svakom jelovniku slatkiši na zadnjem mjestu, a ja sam u jelovnicima vrlo vješt. Naslov je: »Tužni svršetak jednoga kongresa evropskih novinara, ili: Kad žene pretresaju politiku, muževi moraju pretresati njihova leđa i dijelove niže leđa«. Tu ti pripovijedam, kako je neka protuha — to sam ja — došla u neko malo žabarsko mjesto — to ti je naše rodno mjesto — i izdala se za Scotusa Viatora, pa saziva sastanak mjesnih žena. Koje su bedastije, te se ne odzivlju, nego paze na svoju kuću i dječicu, a one pametnije listom osvanu na skupštini. Tu se letimično rješava pitanje evropske štampe i emancipiranja žena, a zatim se lagano prelazi na to, kako se gospodin bilježnik kani ženiti. Svjetska protuha — t. j.

ja — samo podbada i zavodi ih, dok ne stvori dvije velike stranke. Jedna je bila za to, da bilježnik mora uzeti gospođicu Kajanu, a druga da mora uzeti gospođicu Maru. Rasplete se duga rasprava, a protuha — t. j. ja — trlja ruke i svaki čas pogleda na sat. Njemu je naime glavno, da skupština što dulje potraje. Kad je rasprava zaključena time, da bilježnik ne smije uzeti ni Kajanu ni Maru, nego da se mora ženiti iz drugoga mjesta, da tako ne bude nikome krivo, protuha — t. j. ja — upotrijebi zgodan čas i raspusti skupštinu. Sad istom nastaje pravi cirkus! Kad su gospođe došle kućama, opaziše da su djeca blatna, neočešljana i neobučena; da je kuća nepometena i kreveti neuređeni; da je objed zagorio, pregorio i da je vatra dogorjela; da je mačka razbila nekoliko tanjura i da je gospodin pas zavukao glavu u jedan zemljani lonac, pa je sad ne može da izvuče, nego baza po kući, ne kao muha bez glave, nego kao pas bez glave. Gospođe se hvataju za glavu i počinju plakati. Muževi dolaze s posla, hvataju gospođe za perčine i počinju ih pretresati kao slamu u vršaju. Gospođe nastavljaju s plačem, muževi nastavljaju s batinanjem, djeca se počnu derati; onaj se pas, što mu je lonac na glavi, uplaši, i počne bježati po kući, u nešto tvrdo udari, razbije lonac, još se više preplaši i počne zavijati kao bijesan. U jedan mah plače, reve i zavija cijelo mjesto, a protuha — to sam ti ja — sjedi u birtiji, pije i smije se.

Kako vidiš, ovo je poglavlje zamišljeno dosta glupo i obrađeno je dosta bedasto, ali — ne smeta. Glavno je, da sam rekao ono, što sam mislio, a naše se dobre gospe ne će na mene ljutiti, jer sam ja rekao u mojoj pripovijesti, da su one uza sve to mnogo bolje od stotinâ drugih. Uzeo sam ih na rovaš, samo stoga, što ih nijesam smio mimoići, govoreći o starinama, bolje reći, o znamenitostima mojega kraja, ali inače — ja njih volim i one vole mene. Mi smo svoji.

Tako ti ja prijeđoh od propalih kandidata na moju pripovijest, a što misliš, zbog čega sam to učinio?! Nemoj mnogo umovati, tražeći tu moju filozofsku tajnu. Stvar je jednostavna: skelet sam ti te priče opisao stoga, da znaš, što ćeš pripovijedati našim žabarima. Reci im, da je ta pripovijest već tiskana i da je pobudila silnu senzaciju (šanut ću ti: uistinu nije ni napisana niti će ikada biti!). Reci im, da pred oštrinom moga pera strepe najbolji pisci, da ga visoko cijene

kritičari i neodoljivo mrze svi oni, koji imadu štogod na duši, jer znadu, da ja nemam zavora na peru. Za tebe već znadu, da si opasan potrošač papira i crnila, a kad čuju još i za mene, pomislit će, da nijedno selo na svijetu nije dalo čovječanstvu toliko velikih ljudi, koliko naše gudure i bit će ponosniji od građana staroga Rima. Jedno će im samo mutiti to silno veselje, a to je, što ne će nikom smjeti pripovijedati moju naučno-zabavnu raspravu, bojeći se, da tko ne pomisli, da je pisana »po istini«.

V.

Čini mi se, da bih već mogao svršiti, jer mi ponestaje vina u dvolitri. Moram još spomenuti, da je Zagreb uvijek na istom mjestu, a isto se tako nije pomaklo sa staroga mjesta ni Sljeme ni Savino korito. Gospođicu Nedu viđam vrlo rijetko, a kad je god vidim, uvijek je turobna i zamišljena. Ne znam, da li stoga, što ti nijesi ovdje, ili stoga, što joj je tužni Mrđelić dosađivao svojim šaljivim ljubavnim ponudama, dok joj nije pružio priliku, da mu može reći, što misli i osjeća. Nedavno mi je sam priznao, kako ju je stalno dočekivao, kad je išla u ured i iz ureda. Ona je to primijetila, a pretvarala se, da ne primjećuje. Nekoliko ju je puta pozdravio, no ona mu nije htjela ni odzdraviti, niti ga je htjela gledati. To mu je bilo prebedasto i jednoga dana odluči, da je prati. Pozdravi je. Ona opet ne odzdravi, nego okrene glavu na drugu stranu. On joj pristupi i zamoli, da mu dopusti, da je smije pratiti. »Hvala lijepa. Ne trebam pratnje« — odgovori ona i produži svojim putem. »Oprostite, gospođice« — opet će on — »imam vam nešto reći« i sada joj je rekao, kako je već dugo slijedi, a ona mu odgovorila, da je to primijetila i da onako držanje smatra za sebe uvredom, a poniženjem za potpuna muškarca. On joj je to počeo obrazlagati time, što je u nju zaljubljen i što kani zamoliti njezinu ruku i stotinu drugih gluposti, koje se redovno izvaljuju u tako nepriličnim časovima. »Ja sam već zaručena — odgovorila je ona posve mirno — a vi ćete mi iskazati najveću uslugu, ako me više ne budete slijedili«. Iza toga se odmah okrenula i otišla, a naš Mrđelić ostao kao — recimo — kamen na cjedilu.

Tako mi je doslovno sve pripovijedao on sam neki dan, prije polaska na Rijeku. Ne znam, što će tamo raditi i koliko

će ostati. Međutim on ni danas ne zna, u koga je Neda zaljubljena, kao što ni ja ne znam, s kim je zaručena. S tobom sigurno nije. To znam. Uostalom za tebe je glavno, da se držala posve lijepo, a o tim spomenutim zarukama — možete vas dvoje raspravljati.

VI.

Čini mi se, da dr. Krašić nema u nas povjerenja. Otkad si ti otišao, vrlo je suzdržljiv prema nama i pretvara se, da ga naše društvene stvari nimalo ne zanimaju. Posve ga razumijem i odobravam njegovo držanje. Odviše je iskusan, odviše mu je velika i profinjena sprema, odviše jak duh, a da bi se mogao narivavati mladim, zelenim ljudima, koji u budućnosti mogu nešto i biti, ali zasada nijesu ništa drugo, do »naša mila, nadobudna uzdanica«, kako se to obično govori u obiteljskim časopisima i dnevnim listovima.

Milica uvijek uzdiše, kao da joj je stalo goveče na prsa. Sigurno misli, kako bi lijepi, mili, umni (tako o tebi misli ona, a ne ja!) Anić bio njezin lijep par i kako je taj njegov zemljak Frketić strašna mazga. Vjerujem, da nju mnogo zanima i da ne može riješiti problem, kako je moguće, da jedna ista općina rađa tako oprečne pojave, kao što su tamo neki književnik i farizej Anić i gospodin Frketić. Za mene je utješljivo uvjerenje, da ona to pitanje ne će nikad ni riješiti.

Nastoj, da se što prije povratiš, a po mogućnosti odmah, jer je to potrebno.

Ostaj mi s Bogom. Pozdravi sve naše.

Tvoj Janko
dvorski dobavljač magle
i krotitelj muha

Anić nije volio duga pisma, no nije im mogao izbjeći. I Jela mu je pisala opširno, jer mu je htjela reći sve, što je držala važnim za — oproštaj na rastanku. Od Nede je sam zahtijevao, da mu piše što više i svaku stvar što iscrpljivije, pa je ona i zadovoljila tu njegovu želju, a Frketić i ne zna drukčije pisati nego opširno. Piše vrlo rijetko, no kad se na to nakani, onda ne zna prestati. Roko je svako pismo pročitao, po nekoliko puta i Jeli odmah odgovorio, osjećajući, da bi

počinio neoprostiv grijeh, kad bi se oglušio na zadnje, na oproštajno pismo one žene, koju on cijeni i kojoj mnogo duguje s iskrenim i spremnim priznanjem, iako je njegove odlike ne mogoše uza se toliko privezati, da bi bila mogla ustrajati uza nj.

Kad je s tim svršio, poče pisati Nedi. Među ostalim joj je pisao i ovo: »Kad sam Vas pitao o nekim neodređenim neprilikama, nijesam ni sam slutio, u čemu bi se one mogle sastojati, no sada doznajem, da ste mi na to pitanje morali odgovoriti pripovjetkom o jednoj ljubavnoj ponudi« — — —

Frketiću nije kanio skoro odgovarati. Zapravo i nema što odgovarati na onu njegovu neiscrpivu poslanicu. Ne kani udovoljiti njegovu pozivu, da se vraća u Zagreb — to će znati po tome, što ne dolazi — a sve drugo i tako ne znači ništa.

*

Osvanulo je proljeće. Snjegovi kopne, ledovi se otapaju, a brda se i doline lagano zavijaju u svježe, zelene plašteve, mameći k sebi iz tamnih zimskih štala i učepanih torova stada ovaca i goveda.

Marljivi težaci popravljaju brane i plugove, izlaze na njive, prokapaju jarke za odvodnjavanje i popravljaju ograde oko svojih oranica i livada. Još malo dana, dok se procijede od vode brda i doline, pa će zaderati plugovi u ledinu.

U Anićevoj je kući bila osobita užurbanost. Popravljali su poljsko oruđe i prirađivali žitno sjemenje, a — povrh toga — svakom se ukućaninu činilo, da mu zadaje prepune ruke posla već sam skori Rokin odlazak. Uistinu za njega nije trebalo ništa prirađivati, oko njega se nije trošilo vrijeme, osim toliko, što je svaki član te milokrvne obitelji želio biti neprestano uz njega, da ga se još to nekoliko dana nasluša i nagleda. Stana je svaki čas dolazila k njemu, štogod ga pitala, nudila ga čime, milovala ga i cjelivala, šapćući kroz suze:

— Sinko moj, kako mi brže odlaziš — — — Volila bi, da nisi majci ni dolazije — — —

— Što ti je to, majkice, u očima? — upita Roko, smijući se.

— Milo mi je, rano moja — odgovara ona, a suze joj utiču niz obraze. — Znaš, da ne plačem od tuge, kad te takog gledam. Al, eto, od milja, od pustog bi milja plakala — — —

— Mani, majkice! Bolje da se smijemo, da se još ovo nikoliko dana proveselimo. Bog dragi zna, kad ćemo se jopet viditi.

— To je ono, moj Roko, što i mene tišti — — Ako se još oženiš — — —

— Što će onda biti?!

— A — ništa! Ne znaš ti još, moj sinko, kako ti to iđe.

— Pa reci mi ti, majko, što misliš?

— Slušaj, sinko: kad se tamo kod vas, u svitu, momak ženi, unda njegova jadna majka ne dobiva kćeri, nego gubi i sina, kao da ga je udala, a ne oženila. Mladina majka ne gubi kćer, nego još dobiva i sina, kao da je kćer oženila, a ne udala. Kod nas ti je to graničara drukčije.

Roko je čas šutio i gledao preda se.

— Eto, to ti je, moj Roko, što me boli — opet će ona.

— Znaš, majkice, što ću ti reći?!

— Nude, nude, rano, reci svojoj majci, da čujem.

— Ako je mladoženja pravi čovik i pravi sin, i ako je mlâda prava divojka i prava kći, unda nijedna majka ne gubi ništa, nego obadvije dobivaju, jer sada svaka ima i sina i kćer. Ako mladenci nisu na svom mistu, unda je lako moguće, da gubi jedna, a često i obadvije majke, ali — budi uvirena — da nijedna nema za čim žaliti. Ti ćeš, majkice, viditi, da ne samo ne ćeš izgubiti sina, nego da ćeš još dobiti i kćer, dobru i milostivnu kćer kao pijavicu.

— Bože, daj, da tako bude, al je meni najviše, da ti budeš zadovoljan, pa nama drugima, kako Bog dade. Eto, sad ćeš k Marku. Braća ste, volite se, obadva ste pametna, pa se lipo dogovorite. Čuvaj se, ne prenagli se.

Roko je šutio, a pred očima mu je lebdio Nedin lik, sav uokviren svijetlim, žarkim zrakama mladosti i sreće. U duhu ju je gledao i slušao, kako se umiljava svojoj majci i kako joj pripovijeda, lagano i oprezno, o njemu, o dobrom mladiću tamo iz brdovitih, gorskih strana, koji nju voli — — — Gleda je kao divnu, čednu, nježnu nevjestu i sav podrhtava od nekoga milja, što mu prolazi kroz kosti i cijelo mu tijelo diže i nosi po neograničenom prostoru, kao da je lakše od

povjetarčeva daha, čišće od sunčeve zrake, ljepše od zorina osmjeha i svetije od majčine suze. Sav se topi, prepuštajući se tome divnome snu, i tiho ponavlja:

— Ne boj se, majkice. Ne boj se, slatka majkice, bit ćeš zadovoljna — — Ne boj se, Bog će nas blagosloviti, jer ćemo obadvoje biti dobri.

Često su njih dvoje tako razgovarali i vazda ponavljali skoro iste riječi i posve iste misli. S ocem nije o tome nikad ni progovorio, jer je znao, da bi on vrlo teško odobrio njegova razlaganja i, napokon, da će bez oklijevanja pristati na sve ono, što reče Marko. Stoga nije htio uludo mučiti i sebe i njega.

— Za nedilju ćemo pozvati na užinu bliži rod — reče mu otac na dva tri dana prije odlaska. — Priredit ćemo — — — da mi tako ne odlaziš.

— Kada ćeš, ćakane, orati? — upita Roko, kao da nije ni čuo očevih riječi.

— Sutra ću, sinak, moleći Boga, zabrazditi na Drazi. Tvrda je ona zemlja, pa ne smim čekati, da sunce pripeče. Jer pitaš?

— Pa, tako — osmjehne se on. — Tije bi, da edan dan oremo prije nego otiđem. To volim gledati i pomagati, jer je to najuzvišeniji težački posa.

— E, nije, Roko! Najteža je kosidba — ispravi ga otac, jer očito nije razumio, što bi mu upravo imalo značiti ono »najuzvišeniji«. — Košnja, košnja, sinak, to ti je posa, za koji se oće momačke ruke i momačke pleći. Ništa ti je oranje spram toga.

— Znam, oče. Ja sam tije reći, da je oranje najlipši posa. Osobito sijanje — — —

— Est to. Est lip posa i na njega se ne more niko tužiti nego onaj, koji pluži. On plati svoj račun, osobito kad se ore ledina. Zavaljuj Bogu sve na klečeći, što ti je odredije drugi posa.

— Ph — — Vala Mu i slava, moj ćakane, ali meni ne bi bilo nimalo krivo, da sam osta kod kuće. Kad se radi sa ljubavi i sa znanjem, onda nije težak niedan posa.

— E, moj Roko, moj sinko — reče Joso, mašući glavom — ti još ne znaš, ni čijim zubima kru ideš, kad tako govoriš.

Est to, duša valja, da se lakše radi, kad se posa voli i razumi, ali se jope ne da porediti naš posa s tamo vašim.

— I ja, ćakane, tako mislim, samo držim, da je ovaj posa i mirniji i blagoslovljeniji i sritniji nego onaj, što ga obavljaju građani.

— Ajde, molim te, šuti, da te ne čujem — reče Joso, kao da se tobože ljuti. — Ne govori što bilo, nego ajde k plovanu, podivani š njime i pozovi ga za nedilju.

— Idem, oče — odgovori Roko, smijući se, i pođe prema crkvi. — S njime ću raspravljati o tome pitanju.

— Š njim moreš. I pozdravi ga — dovikne Joso za njim.

Roko navuče šešir na čelo, zakopča kaput i žurno pođe. Do crkve je imao po prilici dvadeset časaka hoda. Svaki je čas morao skakati s kamena na kamen ili silaziti s puta, da ne stane u blato. Često se dešava, da to činimo, a da i ne mislimo o tome. Roko je slučajno primijetio, kako on to preskakuje, kako pazi, da se ne zamaže, iako ga to umara. Poče razmišljati i učini mu se, da se u životu tako događa vazda: da izmakneš malim neprilikama, rado se laćaš većih, jer su ljepše nego one male. Kad je tako pazio, nije mogao misliti ni o čemu drugom, nego o tom kamenju, o blatnim lokvicama, o zamazanim cipelama i uprljanom odijelu. Da je naprotiv išao ravno, bez obzira na blato, išao bi mnogo lagodnije i možda bi bio razvio koju lijepu, plemenitu misao, ali — svijet bi zamjerio, kad bi vidio, kako on ide, kako se uprskao i držao bi ga nemarnjakom. Kad mu ta misao pade na pamet, htjede napustiti svoju opreznost i stupati tamo, gdje ga nanese korak, a duh, slobodan i nevezan, pustiti, neka plovi carstvom neiscrpljivih misli.

— Zašto, zašto bih ja to činio? — upita sam sebe. — Tko meni jamči, da će mi doći u glavu kakova pametna misao, kad bih tako stupao kao muha bez glave, i tko kaže, da se ne može misliti o blatu i o prljavosti, pa da iz toga iziđe nešto čisto i dobro?! Glavno je, da paziš, što radiš, i da radiš s razumijevanjem i ljubavlju. Ako se tako postupa, onda se može i iz najgoreg posla i najnižeg zanimanja roditi mnogo dobra. Treba se svome poslu posvetiti, treba mu predati i dušu i tijelo i cijeloga sebe, pa će uspjeh sigurno doći prije ili poslije.

Razmišljajući tako stiže do župnoga dvora. Vrata su bila zaključana. On lagano pozvoni. Ubrzo škrine brava i na vratima se pojavi sijeda glava plovanove majke.

*

Sutradan je osvanulo lijepo, vedro i sunčano jutro.

Svi su ukućani ustali, čim je ciknula zora i svaki se latio onoga posla, koji mu je još sinoć, poslije molitve i večere, odredio ćakan Joso. Dujo i momak metnuli u kola plug, branu, sjeme i sve druge stvari, koje su potrebne za oranje. Kad su pod kola upregli četiri vola, zovnu Stanu. Ona iziđe iz kuće, noseći u ruci čašu s blagoslovljenom vodom i četinovu grančicu. Poškropi volove, kola i orače, pa reče tihim glasom:

— Ajte s Božjim blagoslovom.

Dujo napravi bičalom znak križa pred volovima, prošapće: — U ime Isusovo, pomozi, Bože — pucne kandžijom i reče glasno:

— Ajmo, braćo!

Volovi malo napeše ramena, kao da će se izdići na prednje noge i lagano krenuše.

Roko se probudio istom u mala ručena doba, kad je već sunce bilo dobro odskočilo. Brzo je ustao, spremio se, popio kavu i pošao na Dragu.

— Baš si još moga spavati. Bilo bi ti pametnije i korisnije — reče mu majka, milujući ga i gledajući ga tako nježno i milo, kao da je željna, da ga se nagleda.

— Ja volim oranje — — — reče on i zastade kao da nešto razmišlja.

— Nemoj, jadan, ni ići doli, nego ostani sa mnom, da te se majka nagleda još ova dva, tri dana.

— Majkice draga, već sam skoro pola godine kod kuće. Mogla si me se sita nagledati.

— Moj sinko, majci nije nikad dosta — odgovori ona, ogrli ga i stane ga cjelivati. — Ne zna to, tko nema poroda od svog srca — — —

Roko je toplo poljubi u čelo, lagano se izvine iz njezina naručaja i pođe.

Stana je dugo gledala za njim.

Dujo je plužio, a momak gonio volove. Išli su lagano, s noge na nogu, a crtalo je lijepo i odmjereno rezalo ledinu kao utišten sir, lemeš je podrezivao i malo izdizao, da je daska lakše prevrne. Dujo je upirao u ručke, ravnajući plugom, svaki čas strugao òtikom dasku, jer je na gdjekojim mjestima zemlja bila još mokra i lijepila se. Kad se koja brazda ne bi lijepo prevrnula, on bi to odmah opazio i pričepio je nogom. Neprestano je gledao tako, da je u isti čas promatrao i crtalo i dasku i brazde, kraj sebe i kolica pred sobom. Sav je živio s tom brazdom i s tim oruđem; ono je iscrpljivalo svu njegovu pažnju, sve njegove brige, svu njegovu ljubav i svu snagu.

Roko umoli Duju, da pusti njega, da malo pluži.

— Ne ćeš znati — odgovori mu brat. — Pokvarit ćeš, pa ćemo morati kopati i otac će nas obadva karati.

— Ne boj se. Pazit ću, ne ću pokvariti. Daj mi malo, da me mine želja — molio je uporno i hvatao za ručke. Dujo se izmakne malo na stranu, držeći neprestano plug, doklegod nije Roko stupio u brazdu iza pluga i čvrsto ga prihvatio. Momak se neprestano obzirao na njega i smiješio se, tepajući volovima, hrabreći ih i pucketajući kandžijom.

— Ne vrdaj, ne vrdaj, Roko! — vikne Dujo i sam prihvati za jednu ručku, da uravna plug, koji je skoro iskočio iz zemlje. — Moraš vaik držati mirno i jednako, jer će ti drukčije plug uvik iskakati. Ne će biti oranje nego same òpuzine.

— Oću, oću — odgovori Roko i ne slušajući njegovih riječi. Svu je pažnju skrenuo na crtalo i gledao, da brazda bude vazda jednako široka. Maši se za òtik, da ostruže dasku, no čim je pustio jednu ručku, plug se zaljulja, nagne se na jednu stranu i ispliva iz zemlje, prije nego je Roko dospio, da ga uhvati objema rukama.

— Ustavi, Jure — reče Dujo momku i glasno se nasmije.

— Zašto bi ustavlja? — upita Roko i osjeti, da mu je krv udarila u lice. Bilo mu je nekako tjeskobno i neugodno, kao da se stidi, a da ni sam ne zna, zbog čega. — Zašto bi ustavlja?

— Eto vidiš, brate, zašto — odgovori Dujo kroz smijeh. — Moramo stuknuti natrag, da uvatimo ovo, što smo sad

opuznuli. Daj ti meni, jadan, da ja plužim. Tebe to muči i mori, a meni je malenkost.

— Još samo malo — reče Roko, kad su ono popravili, i opet uhvati plug. Nije njime ravnao nego par časaka, kad svom snagom grune crtalom o kamen stanac tako, da su varnice skočile kao iz kremena.

— Ne, Roko, ako Boga znaš! — vikne Dujo. — Pokvarit ćeš plug, pa će me ubiti ćaća. Kadgod dođeš blizu kamena, moraš plug podigniti i priniti ga.

— To i sam znam — odgovori Roko. — Opazije sam kamen i već mislije, kako ću podigniti i priniti plug, al, eto, ne dospi, kao da me je ništo opčaralo.

Kad je došao na kraj njive, preorao je susjedovu među.

— Ostavi, molim te, Roko — poče ga Dujo moliti. — Vidiš, da ti nije Bog odredije, da se time baviš, pa ostavi nami, koji moramo. Eto vidiš, brate — reče on, pokazujući na preoranu među — radi ovoga ljudi gube glave.

— Radi toga!? — reče Roko, kao da se čudi i kao da on to ne zna.

— Da. Radi toga, moj Roko. Još se nikad nije čulo, da je čovik poginije radi komada zemlje. Vaik radi pola brazde ili još i manje. Ima svakakvi ljudi, pa se svade, di i nije prilika.

Roko nije ništa govorio. Predao mu je plug i šutke stupao uza nj.

— Nije to tako lako — govorio je Dujo — a nije ni za tebe.

— Baš i nije — reče Roko nekako tihim i tugaljivim glasom, zatim se udalji od brata, uzme motiku i počne razbijati brazde.

Žurno je udarao motikom i kušao, da u tom radu zatomi ono neraspoloženje i nezadovoljstvo, što ga je ispunilo, kad je uzalud kušao čestito plužiti. Radio je brzo i ustrajno.

Kad se je umorio, sjede pod drvo. Očima je neprestano pratio Duju i Juru, točno promatrajući svaku njihovu kretnju. U mozak mu se neizbrisivo urezala slika, koju je uporno, netremice promatrao: Dujo se malo pognuo i obočio na plug, volovi se napeli, opružili vratove i vuku lagano i pravilno, a kraj njih ide momak, čas prihvati, čas pusti teljig, i pucketa kandžijom. Ta se cijela mirna i dostojanstvena živa

slika pomiče uzduž brazda, po kojima šetaju vrane i love crve.

— Baš više nijesam za to — pomisli Roko, nasloni glavu na ruke i zaplovi slobodno nejasnim, mutnim mislima, koje su bludile na sve moguće strane, dok se napokon sve ne skupiše oko Nede. Kad se sjeti, koliko mu se u pismu ispričavala, što nije sama od sebe pisala o Mrđeliću, čisto mu se smili i bi mu žao, što ju je na to podsjetio na onako opor i bezobziran način.

»Vjerujte mi — piše mu — da Vam o tome nijesam pisala jedino stoga, što mu nijesam pripisivala, a niti sada ne pripisujem nikakove važnosti. Desilo se, što se može desiti svaki čas i svakoj ženi, ali držim, da ne bi bilo pametno, da Vam dosađujem kojekakvim pričama, koje biste Vi mogli sve i nehotice krivo tumačiti. Mogli biste pomisliti ili da sam ograničena, pa da se time hvastam, ili da sam prisvojila pravo, koje mi nipošto ne pripada, da Vam to pišem, da Vas tobože iskušam. Budite uvjereni, da me ne zanosi ni jedno ni drugo. Sada ste gotovo zahtijevali i stoga Vam to pišem, ali mi je to svakako neugodno, a s tim neugodnije, što ne znam, ni tko je ni što je taj gospodin, a Vi možete — i opet sve i nehotice — pomisliti, da Vam ja to tajim. Nemam razloga, da išto tajim, a nadam se, da ćete mi moći sve vjerovati. — Nemam prava, da žalim, što ste me kušali onim pitanjem o imaginarnim neprilikama, ali vrlo žalim, što odmah nijesam razumjela, što želite. Da sam razumjela, uvjeravam Vas, da biste bili zadovoljeni već prvi put. Majci sam sve ispripovijedala, čim se je dogodilo. Ona se slatko smijala i nije joj bilo ni na kraj pameti, da se na njega ljuti. To sigurno stoga, što je odmah vidjela, da nije nimalo opasan njezinoj ljubavi« — — —

Anić je izvadio to pismo iz džepa, ponovno ga pročitao, a na neka se mjesta povraćao i po dva i po tri puta.

»Čudno je — piše Neda — koliko se majka privikla, da mirno i, gotovo bih rekla, rado sluša bratov i moj razgovor o Vama, premda nikada ne može da izusti ni jedne riječi, koja bi bila Vama u prilog. Vazda dopušta, da je naše mišljenje o Vama ispravno, ali samo do jedne stanovite točke. Kad se do nje dođe, naša dobra majčica opominje, prigovara i odlazi u drugu sobu«.

— E, majčice dobra, popustit ćeš ti i u pitanju te »stanovite točke« — pomisli Roko, primota pismo i opet ga spremi u džep.

Nekako pred podne dođe na njivu i Joso, napuni bisage žitom i počne sijati. Odmjereno je uzimao žito i sijao ga, stupajući polagano i uvijek istom duljinom, a pleća su mu se kretala pravilno i lijepo.

Roko ga je promatrao sa strane i učini mu se, da gleda neko više biće, koje posreduje između rodne Majke Zemlje i dobroga Boga Oca — — —